"जीवन, मर्यादा, समानता र स्वतन्त्रताको अधिकार : दिगो शान्ति र संवृद्धिको आधार"

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालयको

वार्षिक गतिविधि पुस्तिका

२०८१/८२

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
National Human Rights Commission of Nepal

"जीवन, मर्यादा, समानता र स्वतन्त्रताको अधिकार : दिगो शान्ति र समृद्धिको आधार"

वार्षिक गतिविधि पुस्तिका

आ.व. २०८१/८२

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा

आयोगका पदाधिकारीहरू

अध्यक्ष

माननीय तप बहादुर मगर

सदस्यहरू

माननीय डा.सूर्यप्रसाद शर्मा ढुङ्गेल

माननीय मिहिर ठाकुर

माननीय मनोज दुवाडी

माननीय लिली थापा

सचिव

मुरारिप्रसाद खरेल

सल्लाहकार	:	नीतु गर्तौला, सहसचिव/कार्यालय प्रमुख
संयोजन समिति	:	रेगम महर्जन खिमलाल सुवेदी कृष्ण प्रसाद अधिकारी महेश गौतम
लेखन/सम्पादन	:	मोहन काफ्ले टंकप्रसाद खनाल सरोज गौली
व्यवस्थापन	:	मुक्तिराम सुवेदी मुकेश घिमिरे
प्रकाशक	:	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा ।
प्रकाशन मिति	:	असार, २०८२
संस्करण	:	**पाँचौ**
प्रति	:	**४००**

© सर्वाधिकार	:	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा

© आयोगको यस कार्यालयको पूर्व स्वीकृति विना यस प्रतिवेदनलाई बौद्धिक वा शैक्षिक प्रयोजन बाहेक व्यापारिक वा अन्य प्रयोजनका लागि पुनः उत्पादन एवं मुद्रण गर्ने गरी सङ्ग्रह गर्न अथवा कुनै पनि माध्यमबाट प्रयोगमा ल्याउन पाईने छैन । बौद्धिक तथा शैक्षिक प्रयोजनार्थ स्रोत खुलाई आवश्यक अंशहरू साभार गरी प्रयोग गर्न सकिने छ ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

National Human Rights Commission of Nepal

केन्द्रीय कार्यालय (Central Office)

पुल्चोक, ललितपुर, नेपाल (Pulchowk, Lalitpur, Nepal)

मन्तव्य

आयोगको गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखराले आफ्नो कार्यक्षेत्र अन्तर्गतका जिल्लाहरुको आ.व.२०८१/०८२ को मानव अधिकारको समग्र अवस्थालाई समेटी वार्षिक गतिविधि पुस्तिका प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा मलाई खुसी लागेको छ ।

नेपालको संविधान, कानून तथा नेपाल पक्ष भएका मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरुमा निहित हक-अधिकारहरु नागरिकले स्वतन्त्ररुपमा उपभोग गर्न पाउनु पर्दछ भन्नेमा आयोग दृढ रहेको छ । मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरु हुँन नदिन, राज्यका संयन्त्रहरुलाई मानव अधिकारको सुनिश्चितताका लागि जवाफदेही बनाउन तथा मानव अधिकार संस्कृतिको निर्माण गर्न यस क्षेत्रमा कार्यरत सबैको हातेमालो अपरिहार्य छ ।

गण्डकी प्रदेश कार्यालयले यस आ.व.को मानव अधिकारको समग्र अवस्थालाई मुखरित गरी तयार गरेको प्रस्तुत गतिविधि पुस्तिकाले त्यस प्रदेशको मानव अधिकारको सर्वाङ्गिण पक्षलाई चित्रण गर्ने मेरो विश्वास छ ।

अन्त्यमा यो गतिविधि पुस्तिका तयारी एवम् प्रकाशनको कार्यमा संलग्न गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखराका प्रमुखसहित त्यस कार्यालयमा कार्यरत सम्पूर्ण राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरुको म हार्दिक सराहना गर्दछु ।

....

(तप बहादुर मगर)

अध्यक्ष

असार २०८२

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
National Human Rights Commission of Nepal
केन्द्रीय कार्यालय (Central Office)
पुल्चोक, ललितपुर, नेपाल (Pulchowk, Lalitpur, Nepal)

मन्तव्य

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराले एक वर्षको अवधिमा सम्पन्न गरेका मानव अधिकार संरक्षण र संवर्धन सम्बन्धी कार्यहरूलाई समेटेर वार्षिक गतिविधि प्रतिवेदन प्रकाशन गर्न लागेकोमा खुसी व्यक्त गर्दछु । आयोगको पोखरा कार्यालयले संविधान एवं कानून प्रदत्त सूचनाको हकलाई मध्यनजर गर्दै आफ्नो सार्वजनिक जबाफदेहिता निर्वाह गर्न खोजेको प्रयास प्रशंसनीय छ । यस गतिविधि प्रतिवेदनमा प्रदेश कार्यालयले हासिल गरेका उपलब्धिहरु र चुनौतिहरु समेत समावेश भएको हुँदा यस क्षेत्रको समग्र मानव अधिकारको अवस्था र कार्यालयको कामको समेत मूल्याङ्कन गर्न सरोकारवाला सबैलाई सहज हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु।

समाजको तल्लो तहसम्म मानव अधिकार आयोगको पहुँच विस्तार गर्दै मानव अधिकारको सम्मान र संरक्षण गर्ने उद्देश्यले वि.सं. २०६२ साल वैशाख २१ गते आयोगको पोखरा कार्यालय स्थापना गरिएको थियो । यसै सन्दर्भमा गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखराले आ.व. २०८१/०८२ मा मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरुको अनुसन्धान, मानव अधिकार अवस्थाको अनुगमन, पवर्द्धनात्मक कार्यक्रमहरु सहितका गतिविधिहरुलाई समेटेर आफ्नो वार्षिक गतिविधि पुस्तिका तयार गरेकोमा खुशी लागेको छ। यस गतिविधि पुस्तिकामा प्रदेश कार्यालयले हासिल गरेका उपलब्धिहरु र चुनौतिहरु समेत समावेश भएको हुँदा यस क्षेत्रको समग्र मानव अधिकारको अवस्था र कार्यालयको कामको समेत मूल्यांकन गर्न सरोकारवाला सबैलाई सहज हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु।

साथै प्रस्तुत गतिविधि प्रतिवेदनले मानव अधिकारको संरक्षण र संबर्धनका लागि त्यस क्षेत्रमा गर्नुपर्ने थप प्रयासको बारेमा समेत प्रकाश पारेको छ । अतः यस मार्फत राज्यका सम्बद्ध निकायहरूका अतिरिक्त मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न संघ संस्थाहरू, अनुसन्धानकर्ता, विद्यार्थी, एवम् आम नागरिक समेतलाइ मानव अधिकार सम्बन्धी सूचना र जानकारी प्राप्त हुनेमा विश्वस्त छु । अन्त्यमा प्रतिवेदनलाई यस अवस्थामा पुर्याउन दस्तावेजीकरण गर्ने, गराउने प्रदेश कार्यालयका कार्यालय प्रमुख सहित लेखन एवं सम्पादन कार्यमा संलग्न सम्पूर्ण कर्मचारीहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

असार २०८२

मुरारिप्रसाद खरेल
सचिव

फोन नं. ००९७७-१-५०१००१५, फ्याक्स नं. ००९७७-१-५४४७९७३, पो.ब.नं. ९१८२, काठमाडौं, नेपाल
Phone: +977-1-5010015, Fax: +977-1-5447973, G.P.O. Box: 9182, Kathmandu, Nepal
Email: nhrc@nhrcnepal.org, Website: www.nhrcnepal.org, अडियो नोटिस बोर्ड सम्पर्क नं. ११९८-०१-५०१००१५
https://www.youtube.com/@nationalhumanrightscommiss4301, https://www.facebook.com/NepalNHRC, https://twitter.com/NepalNHRC

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
National Human Rights Commission, Nepal
गण्डकी प्रदेश कार्यालय, Gandaki Province Office
पोखरा-८, पर्यटन मार्ग (एयरपोर्ट), Pokhara-8, Paryatan Marga (Airport)

सशस्त्र द्वन्दको अवधिमा सशस्त्र द्वन्दरत पक्ष र सशस्त्र द्वन्दको कारणबाट चपेटामा परेका पीडित र प्रभावित व्यक्ति/नागरिकलाई आयोगसम्मको पहुँच सहज बनाउने उद्देश्यले २०६१ साल बैशाख २१ गते आयोगको पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय कार्यालयको रुपमा स्थापना भई संघीय संरचना अनुरुप हाल गण्डकी प्रदेश कार्यालयको रुपमा अनवरत रुपमा यहाँका व्यक्ति/नागरिकको मानव अधिकार प्रत्याभुतिलाई सुनिश्चितताको प्रयास गर्दै मानव अधिकार संस्कृति निर्माणमा क्रियाशिल रहदै आएको छ ।

नेपालको संविधानको धारा २४९ बमोजिम मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, संवर्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यन्वयनलाई सुनिश्चितता गर्नु आयोगको संवैधानिक दायित्व र आयोगले लिएको "जीवन, मर्यादा, समानता र स्वतन्त्रताको अधिकारः दिगो शान्ति र संवृद्धिको आधार" दुरदृष्टिलाई आत्मासाथ गर्दै आयोगको छैठौं रणनीतिक योजना (२०२१-२०२६) र कार्यालयको आ.व.२०८१/८२ को स्वीकृत वार्षिक कार्ययोजना बमोजिम सम्पादित गतिविधिहरुलाई समावेश गरी यो वार्षिक गतिविधि पुस्तिका यहाँहरु समक्ष ल्याएका छौ । यस गतिविधि पुस्तिकाले यस आ.व.मा यस कार्यालयबाट भएका अनुगमन, उजुरी अनुसन्धान, विभिन्न दिवसको अवसरमा गरेका प्रवर्धनात्मक कार्यक्रम र सहकार्यमा भएका मानव अधिकार सम्बन्धी विविध कार्यक्रम, सरकारी तथा गैरसकारी निकायहरुको निमन्त्रणमा आयोगबाट जनाएको सहभागिता र ति निकायहरुलाई उपलब्ध गराएको श्रोत व्यक्ति, संचार माध्यममा आयोगको उपस्थितिका साथै प्राप्त उपलब्धीहरु र चुनौतीहरु लगायतका विषयहरु यस पुस्तिकामा समेटिएका छन् ।

नेपाल मानव अधिकार सम्बन्धी विभिन्न २४ वटा संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धि, २ वटा क्षेत्रीयस्तरका महासन्धि, ११ वटा श्रम सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय महासन्धि र ४ वटा जेनेभा महासन्धि समेत गरी ४१ वटा सन्धि महासन्धिहरुको पक्षराष्ट्र बनिसकेको अवस्थामा ती मानव अधिकार सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय कानूनहरुको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति गर्नु संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको समेत दायित्व रहेको अवस्थामा गतिविधि पुस्तिकाले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई यो प्रदेशको समग्र मानव अधिकारको वस्तुस्थिति बुझन र कार्यान्वयन गर्नलाई समेत केही हदसम्म सहयोग पुरयाउने छ भन्ने विश्वास समेत लिएकी छु ।

प्रदेशमा बालविवाह, सिमान्तकृत समुदायका नागरिकलाई जन्मदर्ता र नागरिकता प्राप्तीमा चुनौती, बाल न्याय प्रणाली सुदृढीकरण नहुनु, विद्यालयमा हुने शारिरीक मानसिक दण्ड सजाय, जातीय छुवाछुत, श्रमिकका अधिकार, एच.आई.भी.संक्रमित/लागुऔषध प्रयोगकर्ताको बृद्धि तथा सुधार आडमा हुने हिंसा, अपाङ्गता भएका

फोन नं. ०६१-५८६०५९,५८६०८१ फ्याक्स नं. ००९७७-६१-५८५८७५ पो.ब.नं. ७२ पोखरा, नेपाल
Phone: +977 61-586059, 586081 Fax: +977 61-585875, G.P.O. Box: 72, Pokhara, Nepal
Email: nhrcpkr@gmail.com website www.nhrcnepal.org

व्यक्तिको अधिकार, आन्तरिक रुपमा हुने मानव बेचबिखन, महिलाहिंसा, यौन श्रममा संलग्न महिला माथि हुने शोषण तथा नावालकहरुको जोखिमयुक्त श्रममा संलग्नता, मानसिक स्वास्थ्य, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक, उपभोक्ताको अधिकार, हिरासतमा यातना, कारागार तथा बाल सुधार गृहमा क्षमता भन्दा वढी कैदीवन्दी, विपद्, सडक दुर्घटना लगायतका मानव अधिकारका सवालहरु रहेका छन् । मानव अधिकारका नयाँ आयामको रुपमा आएका व्यवसाय र मानव अधिकार, वातावरण/जलवायु परिवर्तन, डिजिटल राईटस लगायतका अधिकारको प्रत्याभुति नहुँदा नागरिकहरु मानव अधिकारको उपभोगबाट प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रुपमा प्रभावित हुने गरेका छन् । नागरिकको मानव अधिकारको सम्मान तथा संरक्षण र मानव अधिकार संस्कृतिको निर्माण एकल प्रयासबाट मात्र हुने विषय नभई दृढ राजनीतिक ईच्छाशक्ति, नागरिकहरुको कर्तव्यबोध तथा तीनै तहका सरकार र निकायहरुले जिम्मेवारी र जवाफदेहिता बोध गरी सबैसँग हातेमालो गरी अघि बढेमात्र मानव अधिकारको सम्मान र मानव अधिकार संस्कृतिको निर्माणले मूर्त रुप लिन्छ ।

आयोगको यस गण्डकी प्रदेश कार्यालयलाई प्राप्त सद्भाव, सहयोग, समन्वय र सहकार्यका लागि प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, प्रदेश सभा, जिल्ला तथा उच्च अदालतहरु, सबै स्थानीय तह लगायत प्रदेशभित्र रहेका सरकारी तथा सुरक्षा निकायहरु, विभिन्न पेशागत संघसंस्थाहरु, कानून व्यवसायी, नागरिक समाज, मानव अधिकारकर्मी, संचारजगत लगायतलाई हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु साथै आयोगको यस कार्यालयमा आउने पीडितहरुलाई यस कार्यालयको आग्रह बमोजिम निःशुल्क कानूनी सहायता तथा परामर्श दिई सहयोग गरिदिने शुभम् ल फर्म प्रति विशेष आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु ।

अन्त्यमा यस कार्यालयको वार्षिक कार्ययोजना बमोजिमको कार्यसम्पादन गर्न अहोरात्र खटिने तथा यस गतिविधि पुस्तिका तयारी गर्न संलग्न उपसचिव, अधिकृतहरु, नायव सुब्बाहरु, सवारी चालक, सुरक्षा गार्डहरु र कार्यालय सहयोगी लगायत गतिविधि प्रकाशनमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा संलग्न सवैलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

२०८२ असार

नीतु गतौंला

सहसचिव/कार्यालय प्रमुख

गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराको आ.व. २०८१/८२ को बार्षिक गतिविधि सार संक्षेपमा

क्र.स.	कामको प्रकृति	संख्या	बिषय
१	मानव अधिकार संरक्षण		
१.१	उजूरी	दर्ता भएका २ वटा अनुसन्धान जारी रहेका उजूरी संख्या १०३	नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार, आर्थिक, समाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार, यातना विरुद्धको अधिकार, महिला हिंसा विरुद्धको अधिकार, बाल अधिकार, जातीय भेदभाव विरुद्धको अधिकार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार, बेपत्ता विरुद्धको अधिकार, आप्रवासी कामदारको अधिकार, न्याय प्रशासन र अन्य अधिकार
१.२	अनुसन्धान सम्पन्न (फिल्ड र डेक्स)	६५	नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार, आर्थिक, समाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार, यातना विरुद्धको अधिकार, महिला हिंसा विरुद्धको अधिकार बाल अधिकार र न्याय प्रशासन
१.३	परामर्श र सुझाव	६२	महिला हिंसा, न्याय प्रशासन वातावरण, बाल अधिकार, स्वास्थ्य अधिकार, मानसिक स्वास्थ्य लगायत
१.४	निर्णयको लागि के.का पठाएको	३६	नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार, आर्थिक, समाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार, यातना विरुद्धको अधिकार, महिला हिंसा विरुद्धको अधिकार बाल अधिकार र न्याय प्रशासन लगायत
१.५	अनुगमन (नियमित तथा आकस्मिक)	१९	नागरिकलाई सेवा प्रवाहको अवस्था, स्व.वि.यु निर्वाचन, रा.स्व.पा.को विरोध प्रर्दशन, विपद् र मानव अधिकार, हिरासत, कारागार, बालसुधार गृह वालविवाहको अवस्था, वालअधिकार, यु.पि.आर सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था र स्वास्थ्यको अधिकार
१.६	आयोगबाट भएका निर्णय	१२	उजूरीगत, तामेली, खारेजी
२	प्रवर्धनात्मक कार्य		
२.१	समन्वय र सहकार्यमा सम्पन्न कार्यक्रम	१३	७६औ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस • मानव अधिकार रक्षक दिवसमा छलफल • व्यवसाय र मानव अधिकार विषयमा अन्तरक्रिया • दिप प्रज्वलन मानव अधिकार सम्बन्धी ५औ राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धी अन्तरक्रिया, मानव अधिकार रक्षकको अधिकार, महिला अधिकार आयोगको २५औ स्थापना दिवस
२.२	मानव अधिकार प्रवर्धन र दिवश तथा अन्य	२	अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस आयोगको स्थापना दिवस
२.३	अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरुको कार्यक्रममा आयोगको उपस्थिती	१२४	प्रमुख अतिथी, विशेष अतिथि, अतिथी, श्रोत व्यक्ति, सहभागीका रुपमा कार्यालय प्रमुख तथा मानव अधिकार अधिकृतहरुको सहभागिता रहने गरेको।
३	आन्तरिक समिति गठन	३	खरिद इकाई, आयोगको छैटौं रणनीतिक योजना कार्यान्वयन समिति, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति समिति गठन गरिएको।
४	कर्मचारी बैठक	१४	कार्यालयको दैनिक प्रशासन, अनुगमन, अनुसन्धान, कार्यक्रम लगायतका विषयमा
५	मानव संसाधन (कर्मचारी)	१८	२ वटा पद रिक्त रहेको

विषय सूची

विवरण		पेज नं.
पृष्ठभूमि, काम, कर्तव्य, अधिकार र संगठन संरचना		१
	१.१ पृष्ठभूमि	१
	१.२ आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार	२
	१.३. संगठनात्मक संरचना	४
	१.३.१ कूल दरबन्दी र कार्यरत संख्या	४
	१.३.२ कार्यरत कर्मचारीहरु	४
	१.३.३ कार्यरत कर्मचारीहरुको कार्य जिम्मेवारी	५
	१.४ शाखा/पद र जिम्मेवारी	६
गण्डकी प्रदेश कार्यालयद्वारा सम्पादित गतिविधिहरु		८
	२.१ संरक्षण सम्बन्धी कार्यहरु	८
	२.१.१ उजूरी ग्रहण	८
	२.१.२ यस आ.ब मा यस कार्यालयमा दर्ता हुन आएका उजूरीहरुको विवरण।	८
	२.१.३ उजुरकर्ता/पीडितलाई परामर्श सेवाः	८
	२.१.४ अनुसन्धान	९
	२.१.५ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट भएका निर्णय विवरण :	१३
	२.२ अनुगमन	१४
	२.३. प्रवर्धनात्मक कार्यक्रम	१६
	२.४ आन्तरिक तथा बाह्य तालिम र बैठकसम्बन्धी विवरण	१८
	२.५ सञ्चार माध्यमहरुमा सहभागिता	१८
गण्डकी प्रदेशको मानव अधिकारको अवस्था		२३
	३.१ नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारको अवस्था :	२३
	३.१.१ सङ्क्रमणकालीन न्यायको अधिकार :	२५
	३.२ आर्थिक, सामाजिक तथा सास्कृतिक अधिकारको अवस्था :	२५
	३.२.१ उपभोक्ता अधिकारको अवस्था :	२५
	३.२.२ स्वास्थ्यको अधिकारको अवस्था :	२६
	३.२.३ शिक्षाको अधिकारको अवस्था :	२८
	३.३ महिला अधिकार	२९
	३.४ बालवालिकाको अधिकार	३१

	३.५ बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य विरुद्धको अधिकार :	३२
	३.६ यातना विरुद्धको अधिकार :	३२
	३.७ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार :	३३
	३.८ जातीय भेदभाव विरूद्वको अधिकारको अवस्था	३६
	३.९ आप्रवासी कामदारहरुको अधिकार	३७
	३.१० आदिवासी जनजातिहरुको अधिकारः	३८
	३.११ ज्येष्ठ नागरिकको अधिकार	३९
सामुहिक अधिकार		४१
	४.१ वातावरण र विकासको अधिकारको अवस्था :	४१
	४.२ व्यवसाय र मानव अधिकार	४१
	४.३ विपद् र मानव अधिकार	४२
	४.४ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको अधिकार :	४३
	४.५ एच.आई.भि. संक्रमित/लागू औषध प्रयोगकर्ताको अधिकार :	४४
	४.६ मानव अधिकार रक्षकको अधिकार अवस्था	४४
आयोगका गतिविधिहरु		४६
उपलब्धि, चुनौती र समाधानका उपायहरु		५४
	५.१ उपलब्धिहरु	५४
	५.२ चुनौती/समस्याहरु	५५
	५.२.१ संस्थागत चुनौती/समस्याहरु	५५
	५.२.२ मानव अधिकारसँग सम्बन्धित चुनौती/समस्याहरु	५५
	५.२.३ समस्या/चुनौती समाधानका सम्भावित उपायहरु	५७
अनुसूची १: राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको पोखरा कार्यालय स्थापना (२०६२ वैशाख २१) पश्चात् यस कार्यालयमा दर्ता हुन आएका उजूरीको विवरण:		५९
अनुसूची २ निर्णयका लागि केन्द्रिय कार्यालय पठाईएका उजूरी संख्या		६०
अनुसूची ३ जिल्लागत तथा विषयगत उजूरी विवरण		६०
अनुसूची ४ : आ. ब २०८१/०८२ को अन्तिम फाँटबारी विवरण		६२
अनुसूची ५ कार्यक्रका झलकहरु तस्विरमा		६३

परिच्छेद १

पृष्ठभूमि, काम, कर्तव्य, अधिकार र संगठन संरचना

१.१ पृष्ठभूमि

विश्वव्यापी रूपमा मानव अधिकारको विकास दोस्रो विश्वयुद्धपछि भएको मानिए पनि मानव सभ्यताको सुरुआतसँगै मानिससँग जोडिएका विषयहरुको बारेमा अप्रत्यक्षतः चर्चा भएको पाइन्छ। मानव अधिकार शब्दावली समावेश नभए पनि वेद, उपनिषद लगायतका प्राचिन ग्रन्थहरूमा पनि मानिसका अधिकार र कर्तव्यको बारेमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ। मानव इतिहासलाई हेर्ने हो भने मानिसले आफ्नो अस्तित्व रक्षाको लागि सङ्घर्षरत रहेको पाइन्छ। विभिन्न समयमा शासक र शासित, मालिक र मजदुर, देश-देशबीचको विवाद, युद्ध/विश्वयुद्ध हुँदै आएको छ। विवाद/युद्धको शान्तिपूर्ण समाधानको लागि सन्धि/सम्झौताको माध्यमबाट अगाडि बढ्दै विश्व आजको अवस्थामा आइपुगको छ। विशेषतः दोस्रो विश्वयुद्धपछि सन् १९४५ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घ (संरास) को स्थापना भएको र सन् १९४८ मा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी भए पश्चात मानव अधिकारको विषय विश्वव्यापी बन्न पुगेको हो। त्यसपछि संरासबाट संयन्त्र निर्माण गरी विषयगत रूपमा मानव अधिकारसम्बन्धी घोषणापत्र, महासन्धि, इच्छाधीन आलेख प्रस्ताव आदि निर्माणको क्रम तीव्र गतिमा अगाडि बढ्न पुग्यो। संरासका सदस्य राष्ट्रहरु पनि महासन्धिको पक्षराष्ट्र बन्ने क्रम क्रमशः वृद्धि हुँदै जान थाल्यो, जुन क्रम अहिले पनि निरन्तर छ।

नेपालको सन्दर्भलाई हेर्ने हो भने अधिकार र कर्तव्यका विषय प्राचीनकालदेखि कुनै न कुनै रूपमा उठ्दै आएका थिए र उठिरहेका छन्। संवैधानिक रूपमा मानव अधिकारको सवाललाई नेपाल सरकार वैधानिक कानुन २००४ (लागु हुन नसकेको) बाट यसको सम्बोधन भएको मान्न सकिन्छ। नेपालको अन्तरिम शासन विधान २००७, नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१५ मा मौलिक हकका रूपमा मानव अधिकारसँग प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष जोडिएका कतिपय मुद्दालाई स्थान दिएको पाइन्छ। वि.स. २०१७ को राजनीतिक परिवर्तन पछि मानव अधिकारको सवालहरू ओझेलमा परे। वि.स. २०१९ मा जारी संविधानमा मौलिक हकसम्बन्धी व्यवस्था गरिए पनि व्यवहारमा लागू हुन सकेन, राजनीतिक दलहरू पनि प्रतिवन्धित भए। यसका बावजुद् पनि न्यायिक निकायबाट मानव अधिकारको संरक्षण एवम् संवर्धन हुने प्रकृतिका कतिपय विशेष फैसलाहरू भएको पाइन्छ। यसबाट मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्धनमा एक हदसम्म टेवा पुगेको थियो। यस अवधिमा प्रजातन्त्र र मानव अधिकारका लागि भनी राजनीतिक दल, तिनका भातृ सङ्गठन, पेशागत र व्यवसायिक सङ्घ-सङ्गठनहरूबाट विभिन्न स्वरूपमा आन्दोलनहरू भएको पाइन्छ। वि.स. २०४६ को जनआन्दोलनबाट पञ्चायती व्यवस्थाको अन्त्यपछि मुलुक खुला परिवेशमा प्रवेश गर्न पुग्यो। वि.स. २०४७ कार्तिक २३ मा जारी नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को प्रस्तावनामा पहिलो पटक मानव अधिकार शब्दावली समावेश गरियो। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र मौजुदा संविधानमा पनि यसलाई निरन्तरता दिइएको छ। नेपालको संविधानको मौलिक हकसम्बन्धी भागमा विगतका संविधानमा उल्लिखित राजनीतिक अधिकारको साथै आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूलाई प्राथमिकताका साथ समावेश गरिएको छ। मौलिक अधिकारको प्रचलनमा अवरोध आएको खण्डमा अदालतको असाधारण क्षेत्राधिकारमार्फत न्यायिक उपचार प्राप्तिको स्पष्ट व्यवस्था संविधानमा नै गरिएको छ। यसको साथै संविधानमा नै नागरिकका कर्तव्य समेतलाई किटान गरिएको छ। सन् १९४६ देखि नै संयुक्त राष्ट्रसङ्घको आर्थिक तथा सामाजिक परिषद्मा मानव अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाहरूको आवश्यकताको सम्बन्धमा विभिन्न तह र चरणमा छलफल सम्पन्न भएको थियो। अन्ततः निकै

लामो प्रयत्नपछि सन् १९९१ को संयुक्त राष्ट्रसङ्घको आह्वानमा पेरिसमा सम्पन्न बृहत् अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनले मानव अधिकारसम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाहरूको क्षेत्राधिकार तथा दक्षतासहितको स्थापनार्थ यस मुद्दालाई सन् १९९३ को महासभाले मूर्तरूप दियो । सम्मेलन मार्फत सदस्य राष्ट्रहरूलाई राष्ट्रिय तहमा मानव अधिकारसम्बन्धी संस्थाहरू स्थापनाको लागि विशेष आग्रह गरिएको थियो । त्यस प्रकृतिका संस्थाहरूको चरित्र स्वतन्त्र, स्वायत्त, सक्षम, बहुलतामा आधारित हुनुपर्ने लगायतका प्रावधान समावेश गरिएको थियो, जसलाई पेरिस सिद्धान्त पनि भनिन्छ । वि.स. २०४६ मा बहुदलीय व्यवस्थाको पुनःस्थापना पश्चात् मानव अधिकारसम्बन्धी चर्चा-परिचर्चा भए पनि राज्यको तहमा राष्ट्रिय संस्थाको स्थापना सम्बन्धी मुद्दा प्राथमिकतामा पर्न सकेन । विशेषतः अधिकारकर्मी, कानुन-व्यवसायी, सञ्चारजगत्, नागरिक समाज, बौद्धिक समुदाय तथा पेसागत सङ्घसंस्थाहरू मानव अधिकार आयोग स्थापनार्थ सक्रिय हुन पुगे । मुद्दामा केन्द्रित रही बहस, छलफल, अन्तर्क्रियाको साथै दबाबमूलक कार्यक्रमहरूसमेत आयोजना हुन थाले । अन्ततः तत्कालीन प्रतिनिधिसभाका माननीय सदस्यबाट पेस भएको निजी (प्राइभेट) विधेयकले ऐनको रूपमा आएपछि मानव अधिकार आयोग ऐन, २०५३ जारी भयो । सरकारी उदाशीनताको कारण ऐन जारी भएको करिब ४ वर्षसम्म पनि आयोग गठन हुन सकेन । शान्तिपूर्ण आन्दोलन, सञ्चारमाध्यमको खबरदारी, अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको चासो, सरोकारवालाको दबाब निरन्तर चली नै रह्यो । विविध प्रयत्नका बावजुद् पनि आयोग स्थापना हुन नसकेपछि आयोग गठनको माग गर्दै सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा सार्वजनिक सरोकारको रिट दर्ता भई आयोग गठनको लागि परमादेश जारी भयो । अन्ततः २०५७ साल जेठ १३ गते राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको स्थापना हुन पुग्यो । मानव अधिकार आयोग ऐन २०५३ द्वारा स्थापित आयोगलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा संवैधानिक अङ्गका रूपमा स्तरोन्नति गरियो । नेपालको संविधानले उक्त व्यवस्थालाई निरन्तरता दिएको छ । संविधानको धारा २४८ र २४९ मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका पदाधिकारी नियुक्ति र कार्यादेश तोकिएको छ ।

आयोगको स्थापनासँगै क्षेत्रीयस्तरमा समेत मानव अधिकार संरक्षण र संवर्धनको क्षेत्रमा आयोगको पहुँच विस्तारका लागि २०६२ साल वैशाख २१ गते पोखरामा आयोगको क्षेत्रीय कार्यालय स्थापना भएको थियो । हाल आयोगको यस कार्यालय गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका ११ जिल्लामा मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्धन सम्वन्धी कार्यमा निरन्तर क्रियाशील रहेको छ । आयोगले तर्जुमा गरेको छैठौं रणनीतिक योजना (२०२१-२०२६) ले "जीवन, मर्यादा, समानता र स्वतन्त्रताको अधिकार : दिगो शान्ति र संवृद्धिको आधार" भन्ने अवधारणालाई स्थानीय तहसम्म पुरयाउन सदैव सरोकारवालासंग समन्वय र सहकार्य गर्दै अगाडि बढेको छ ।

१.२ आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार

नेपालको संविधानले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्ने दायित्व सुम्पिएको छ । मानव अधिकारको संवर्धन र संरक्षण गर्नु राज्यको प्राथमिक दायित्व मानिन्छ । राज्यले यस दायित्व सन्तोषजनक रूपमा निर्वाह नगरेको अवस्थामा आयोगले संविधान र ऐनमा उल्लिखित कार्यदेशभित्र रही राज्यलाई सजग र उत्तरदायी बनाउन प्रयत्नशील रही आयोगबाट मानव अधिकार संरक्षण/संवर्धन, मानव अधिकारमैत्री कानुन लगायतका कार्यमा केन्द्रित हुदै आएको छ । संरक्षण अन्तर्गत उजुरी ग्रहण, अनुगमन, उजुरी माथि अनुसन्धान, मानव अधिकार उल्लङ्घनका दोषीउपर कारबाही तथा मुद्दा चलाउन सिफारिस लगायतका कार्यहरू हुने गर्दछन् । मानव अधिकारको संवर्धनका सम्बन्धमा आयोगबाट एकल र सङ्घ संस्थाहरूको सहकार्यमा पनि कार्यक्रमहरू सम्पादन गरिन्छ । सहकार्य अन्तर्गत राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा आवश्यकता एवम् विषयवस्तुको गाम्भीर्यताको आधारमा समेत कार्यक्रमहरू सम्पन्न भएका छन् । यसमा सचेतना अभिवृद्धि, छलफल, बैठक, तालिम, प्रशिक्षण, गोष्ठी तथा सभा-सम्मेलन, भ्रमण/अनुभव आदानप्रदान, प्रकाशन/प्रसारण, प्रेसविज्ञप्ति विधि अवलम्बन गरिन्छ । मानव अधिकारमैत्री कानुन निर्माणमा पनि आयोगको भूमिका रहेको छ । मानव अधिकारसँग सम्बन्धित कानुन निर्माण, पुनरावलोकन र अन्तर्राष्ट्रिय

सन्धि-सम्झौताको नेपाल पक्ष बन्नुपर्ने कारणसहित सरकारसमक्ष सिफारिसहरू गर्ने दायित्व आयोगलाई रहेको छ।

नेपालको संविधानको धारा २४९ मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारका बारेमा उल्लेख गरिएको छ। जसमा मानवअधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्नु आयोगको प्रमुख कर्तव्य पनि हो। त्यसको लागि आयोगले निम्न कार्यहरु गर्दै आईरहेको छ :

(क) कुनै व्यक्ति वा समूहको मानव अधिकार उल्लङ्घन हुनबाट रोक्ने जिम्मेवारी वा कर्तव्य भएको पदाधिकारीले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा नगरेमा वा कर्तव्य पालना नगरेमा वा जिम्मेवारी पुरा गर्न वा कर्तव्य पालना गर्न उदासिन देखाएमा त्यस्तो पदाधिकारी उपर विभागीय कारवाही गर्न सम्बन्धित अधिकारी समक्ष सिफारिस गर्ने,

(ख) कुनै व्यक्ति वा समुहको मानव अधिकार उल्लङ्घन वा त्यसको दुरुत्साहन भएकोमा पीडित व्यक्ति आफै वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग समक्ष प्रस्तुत वा प्रेषित गरेको निवेदन वा उजुरी वा कुनै श्रोतबाट आयोगलाई प्राप्त भएको जानकारी वा आयोगको आफ्नै स्वविवेकमा त्यसको छानविन तथा अनुसन्धान गरी दोषी उपर कारवाही गर्न सिफारिस गर्ने,

(ग) मानव अधिकार उल्लङ्घन गर्ने व्यक्तिका विरुद्ध मुद्दा चलाउनु पर्ने आवश्यकता भएमा कानून बमोजिम अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सिफारिस गर्ने,

(घ) मानव अधिकारको उल्लङ्घनकर्तालाई बिभागीय कारवाही तथा सजाय गर्न कारण र आधार खुलाई सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने,

(ङ) मानव अधिकारसंग सम्बन्धित प्रचलित कानूनको आवधिक रुपमा पुनरावलोकन गर्ने तथा त्यसमा सुधार तथा संशोधन गर्नुपर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने,

(च) मानव अधिकारसंग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको नेपाल पक्ष बन्नुपर्ने भएमा त्यसको कारण सहित नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने र पक्ष बनिसकेका सन्धि वा सम्झौताको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गरि कार्यान्वयन नभएको पाईएमा सोको कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने,

(छ) मानव अधिकारको उल्लङ्घनका सम्बन्धमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले गरेको सिफारिस वा निर्देशन पालना वा कार्यान्वयन नगर्ने पदाधिकारी, व्यक्ति वा निकायको नाम कानून बमोजिम सार्वजनिक गरि मानव अधिकार उल्लङ्घनकर्ताको रुपमा अभिलेख गर्ने।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्दा वा कर्तव्य पालना गर्दा देहायको अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ

(क) कुनै व्यक्तिलाई आयोग समक्ष उपस्थित गराई जानकारी वा बयान लिने वा वकपत्र गराउने, प्रमाण बुझ्ने, दशी प्रमाण दाखिला गर्न लगाउने सम्बन्धमा अदालतलाई भए सरहको अधिकार प्रयोग गर्ने,

(ख) मानव अधिकारको गम्भीर उल्लंघन हुन लागेको वा भइसकेको सूचना आयोगले कुनै किसिमबाट प्राप्त गरेमा कुनै व्यक्ति वा निजको आवास वा कार्यालयमा विना सूचना प्रवेश गर्ने, खानतलासी लिने तथा त्यसरी खानतलासी लिंदा मानव अधिकारको उल्लंघनसंग सम्बन्धित लिखत, प्रमाण वा सबुद कब्जामा लिने,

(ग) कुनै व्यक्तिको मानव अधिकार उल्लंघन भई रहेको कुरा जानकारी भई तत्काल कारबाही गर्नु पर्ने आवश्यक देखिएमा विना सूचना सरकारी कार्यालय वा अन्य ठाउँमा प्रवेश गर्ने र उद्धार गर्ने,

(घ) मानव अधिकारको उल्लंघनबाट पीडित भएको व्यक्तिलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति दिन आदेश दिने।

१.३. संगठनात्मक संरचना

१.३.१ कूल दरबन्दी र कार्यरत संख्या

आयोगको गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराको भौगोलिक क्षेत्राधिकार अन्तर्गत कास्की, स्याङ्जा, तनहुँ, गोरखा, लमजुङ, नवलपरासी (बर्दघाट/सुस्तापूर्व), पर्वत, बागलुङ, म्याग्दी, मनाङ र मुस्ताङ गरी ११ जिल्लाहरु रहेका छन्। उक्त कार्यक्षेत्र भित्र रहेका जिल्लाहरुको समग्र मानव अधिकार अवस्था अनुगमन तथा मानव अधिकार उल्लंघनका घटनामा अनुसन्धान लगायत सवैधानिक र कानुनी कार्यादेश बमोजिमको कार्य गर्नको लागि १८ जना कर्मचारीको दरवन्दी व्यवस्था गरिएको छ। आयोगको गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखरामा हाल कार्यरत र रिक्त दरवन्दी तपसील बमोजिम रहेको छ।

क्र.स.	तह	पद	कुल दरवन्दी संख्या	हाल कार्यरत संख्या	रिक्त	कैफियत
१	प्रथम श्रेणी	सहसचिव	१	१	०	
२	द्वितीय श्रेणी	उपसचिव	१	१	०	
३	तृतीय श्रेणी	अधिकृत	६	६	०	
४	नायव सुब्बा	नायव सुब्बा	३	२	१	
५	श्रेणीविहिन	सवारी चालक	२	२	०	
६	श्रेणीविहिन	कार्यालय सहयोगी	२	२	०	
७	श्रेणीविहिन	सुरक्षा गार्ड	३	२	१	
		जम्मा	१८	१६	२	

१.३.२ कार्यरत कर्मचारीहरु

क्र.स.	कर्मचारीको नाम	पद	कैफियत
१	नीतु गर्तौला	सहसचिव/कार्यालय प्रमुख	
२	रेगम महर्जन	उपसचिव	
३	खिमलाल सुवेदी	मानव अधिकार अधिकृत/सूचना अधिकारी	
४	मोहन काफ्ले	मानव अधिकार अधिकृत	
५	टंक प्रसाद खनाल	मानव अधिकार अधिकृत	
६	सरोज गौली	मानव अधिकार अधिकृत	
७	मुक्तिराम सुवेदी	लेखा अधिकृत	
८	कृष्ण प्रसाद अधिकारी	मानव अधिकार अधिकृत	
९	मुकेश घिमिरे	नायव सुब्बा	
१०	महेश गौतम	सूचना प्रविधि सहायक	
११	हरि तामाङ	सवारी चालक	
१२	कुमार लामा	सवारी चालक	
१३	देबु खवास	कार्यालय सहयोगी	

क्र.स.	कर्मचारीको नाम	पद	कैफियत
१४	लक्ष्मण राना	कार्यालय सहयोगी	
१५	दामोदर पौडेल	सुरक्षा गार्ड	
१६	गौतम रणपाल	सुरक्षा गार्ड	

१.३.३ कार्यरत कर्मचारीहरुको कार्य जिम्मेवारी

क्र. स.	विषय	प्रमुख जिम्मेवार अधिकृत	वैकल्पिक जिम्मेवार अधिकृत
१	अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि		मा.अ.अ.सरोज गौली
२	सबै आप्रवासी कामदार र उनीहरुको परिवारका सदस्यहरुको अधिकारको संरक्षण गर्ने सम्बन्धी महासन्धी		मा.अ.अ मोहन काफ्ले
३	अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन सम्बन्धी महासन्धी/आईएलो १६९ समेत		मा.अ.अ. टंक प्रसाद खनाल
४	आदिवासी र जनजातीका अधिकार	मा.अ.अ. खिमलाल सुवेदी	मा.अ.अ.सरोज गौली
५	मानसिक स्वास्थ्यको अधिकार		मा.अ.अ.सरोज गौली
६	वातावरणको अधिकार		मा.अ.अ. टंक प्रसाद खनाल
७	व्यवसाय र मानव अधिकार		मा.अ.अ मोहन काफ्ले
८	मानव अधिकार सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना		मा.अ.अ मोहन काफ्ल
९	विपद्		मा.अ.अ टंक प्रसाद खनाल
१०	महिला विरुद्धका सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि		मा.अ.अ. टंक प्रसाद खनाल
११	यातना तथा क्रुर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार विरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी		मा.अ.अ. खिमलाल सुवेदी
१२	बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यबाट सबै व्यक्तिहरुको संरक्षण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी	मा.अ.अ मोहन काफ्ले	मा.अ.अ खिमलाल सुवेदी
१३	मानव बेचविखन विरुद्धको अधिकार		मा.अ.अ सरोज गौली
१४	१८२० र १३२५, महिला शान्ति, सुरक्षा लगायतको विषयमा संयुक्त राष्ट्रसंघबाट पारित प्रस्तवाहरु		मा.अ.अ. टंक प्रसाद खनाल
१५	संक्रमणकालिन न्याय		मा.अ.अ टंक प्रसाद खनाल
१६	यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यकका अधिकार		मा.अ.अ. सरोज गौली
१७	एच.आई.भि प्रभावितहरुको अधिकार		मा.अ.अ. सरोज गौली
१८	नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि		मा.अ.अ. खिमलाल सुवेदी
१९	ज्येष्ठ नागरिकहरुको अधिकार		मा.अ.अ. मोहन काफ्ले
२०	मानव अधिकार रक्षक	मा.अ.अ. टंक प्रसाद खनाल	मा.अ.अ.सरोज गौली
२१	अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको हक		मा.अ.अ. खिमलाल सुवेदी
२२	विकासको अधिकार		मा.अ.अ. मोहन काफ्ले
२३	शरणार्थीको अधिकार		मा.अ.अ.सरोज गौली

२४	आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि	मा.अ.अ. सरोज गौली	मा.अ.अ खिमलाल सुवेदी
२५	शिक्षाको अधिकार सम्बन्धी		मा.अ.अ खिमलाल सुवेदी
२६	उपभोक्ताको अधिकार सम्बन्धी		मा.अ.अ मोहन काफ्ले
२७	स्वास्थ्यको अधिकार सम्बन्धी		मा.अ.अ खिमलाल सुवेदी
२८	बाल अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी		मा.अ.अ मोहन काफ्ले
२९	सबै प्रकारका जातीय भेदभाव उन्मूल सम्बन्धी महासन्धी		मा.अ.अ. टंक प्रसाद खनाल
३०	हवाई तथा सडक दुर्घटना सम्बन्धमा		मा.अ.अ खिमलाल सुवेदी
३१	विश्वव्यापी आवधिक समिक्षा र दिगो विकासको लक्ष्य सम्बन्धमा विषयगत अधिकृतहरुले आ-आफ्ना विषयमा जिम्मेवार हुने र यस सूचीमा नसमेटिएको विविध वा अन्य विषयको सम्बन्धमा क.प्र.ले तोक बमोजिम हुने		

१.४ शाखा/पद र जिम्मेवारी

शाखा/पद	जिम्मेवारी
कार्यालय प्रमूख	प्रशासनिक तथा आर्थिक क्रियाकलाप संचालनको लागि अख्तियारी लिने खाता संचालन गर्ने/गराउने। उजूरी अनुसन्धान योजना बनाउने क्रममा सम्बन्धित अधिकृतलाई सुझाव दिने। अनुसन्धान प्रक्रिया र प्रतिवेदन स्वीकार्य मापदण्ड अनुसार भए/नभएको जाँच गर्ने। कार्ययोजना बमोजिम कार्य गर्न आवश्यक मार्गदर्शन गर्ने, मानव अधिकार अवस्थाको निरन्तर अनुगमनका साथै भैपरी आउने र आकस्मिक घट्नाहरुको अनुगमन गर्ने गराउने। उजूरीउपर अनुसन्धान सम्पन्न भैसकेको फाइलहरु आफ्नो राय सहितको टिप्पणी उठाई निर्णयको लागि केन्द्रीय कार्यालयमा पेश गर्ने। मानव अधिकार सम्वर्धनात्मक गतिविधिहरु संचालन गर्ने गराउने। प्रदेश स्तरमा मानव अधिकार रक्षकहरु, मानव अधिकारका क्षेत्रमा कार्य गर्ने संघसंस्थाहरुसँग सम्बन्ध विस्तार र सुदृढीकरणको लागि आवश्यक पहल गर्ने। कार्यालयमा संचालित सम्पूर्ण क्रियाकलाप र कार्यक्रमहरुको बारेमा पूर्ण रुपमा जिम्मेवार, जवाफदेही र उत्तरदायी बन्ने। सुपरीवेक्षण गरी सम्पूर्ण कर्मचारीहरुलाई आवश्यक दिशा निर्देशन गर्ने। दैनिक तथा मासिक प्रतिवेदन तयार गर्न लगाई केन्द्रीय कार्यालयमा पेश गर्ने। आवश्यकता अनुसार केन्द्रीय कार्यालय लगायत सरकारी निकायहरुसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने गराउने।
अनुसन्धान र अनुगमन शाखा	मानव अधिकार उल्लंघनका घट्नाहरुको उजूरी ग्रहण गर्ने। मानव अधिकार उल्लंघनका घटनामा अनुसन्धान तथा अनुगमन गर्ने। मानव अधिकार उल्लंघनका घटनाहरुमा सम्वन्धित निकायहरुमा पत्राचार, ताकेता, पुनः ताकेता गर्ने। उजूरीहरुको अनुसन्धान सम्पन्न गरी निर्णय गर्नुभन्दा पूर्व अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्यहरुको आधारमा सम्बन्धित पक्षहरुलाई प्रतिक्रियाको लागि पत्राचार गर्ने। अनुसन्धान सम्पन्न भैसकेको उजूरीउपर निर्णयको लागि कार्यालय प्रमुखसमक्ष राय तथा परामर्शको लागि उजूरी फाइलहरु पेश गर्ने। मानव अधिकार प्रवर्धनात्मक गतिविधिहरु संचालन गर्ने, आवश्यक समन्वय गर्ने आदि। विभिन्न तालिम, गोष्ठी, अन्तरक्रियाहरुमा सहभागी भई मानव अधिकार सम्वर्धन र संरक्षणमा सघाउने। विभिन्न घटना तथा मानव अधिकार अवस्थाको सम्वन्धमा अनुगमन गर्ने।
उजूरी शाखा	मानव अधिकार उल्लंघन सम्बन्धी उजूरी ग्रहण गर्ने। उजूरी कारवाही सम्बन्धी अन्य कार्यहरु गर्ने। पीडितहरुलाई अन्य निकायको कार्यक्षेत्र अन्तर्गतका विषयबस्तुहरुको सन्दर्भमा सम्बन्धित निकायमा जानको लागि आवश्यक सहयोग एवं परामर्श प्रदान गर्ने।

सूचना अधिकारी	कार्यालयका प्रमुख क्रियाकलापहरुको अद्यावधिक गर्ने। अद्यावधिक सूचनाहरु सूचनाको हक सम्बन्धी ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५ बमोजिम कुनै पनि निकाय वा व्यक्तिलाई उपलब्ध गराउने। त्रैमासिक कार्यसम्पादन विवरण प्रकाशन गर्ने।
प्रशासन शाखा	आवश्यक प्रशासनिक चिठीपत्रहरु तयार गर्ने र पठाउने। अन्य शाखाहरुबाट माग भएका बस्तु र सेवाको उपलब्ध गराउन पहल गर्ने, आवश्यक समन्वय गर्ने। जनशक्ति व्यवस्थापन (कर्मचारी सरुवा, पदपूर्ति र स्वीकृति सम्बन्धि कार्य) हरुको अभिलेख राख्ने। कार्यालय व्यवस्थापन, दैनिक प्रशासनिक कार्यहरु संचालन तथा कर्मचारीहरुको विदाको अभिलेखीकरण गर्ने। सबै शाखाहरुबाट कार्यालयलाई आवश्यक पर्ने सामानहरुको विवरण माग गरी सामानहरुको खरिद प्रक्रिया अघि वढाउन समन्वय गर्ने। चिठीपत्र दर्ता, चलानी र सम्बन्धित शाखामा बुझाउने व्यवस्था गर्ने। रेकर्ड फाइल, चिठीको खाम, ब्रोसर्स लगायत विभिन्न सामग्रीहरुको प्रकाशन गर्ने प्रक्रियाको आवश्यक समन्वय गर्ने। भण्डार शाखाको संचालन र व्यवस्थापन गर्ने। स्टाफ बैठकको समन्वय गर्ने र माइन्यूट तयार गर्ने। अतिथि सत्कारको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने। कार्यालयमा प्राप्त सम्पूर्ण सामग्रीहरुको रेकर्ड राख्ने, चेक जाँच गर्ने। प्रशासनिक सुपरिवेक्षण गर्ने।
आर्थिक प्रशासन शाखा	कार्यालय प्रमुखको निर्देशनमा रही खाता संचालन गर्ने गराउने। को.ले.नि.का.संग समन्वय गर्ने। कर्मचारीहरुलाई तलव भत्ता वितरण गरी अभिलेख राख्ने। पेश्की दिने, फछ्यौट गर्ने तथा उक्त कार्य गर्दा आवश्यक कागजातहरु मिले नमिलेको चेकजाँच गरी सम्बन्धित अधिकारीलाई नपुग कागजातहरु माग गर्न सूचित गर्ने। आन्तरिक तथा वाह्य लेखापरीक्षण कार्यमा समन्वय गर्ने। कार्यालयको कामको शिलशिलामा रकम अभाव भए केन्द्रीय कार्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन महाशाखासंग आवश्यक समन्वय गर्ने। आर्थिक कारोवारको लेखा राख्ने। आर्थिक अनुशासन कायम गर्ने। वित्तिय स्रोत तथा आयोगका निर्णय र कार्यहरुबाट पर्न जाने वित्तीय असरको अभिलेखन गर्ने। आर्थिक प्रतिवेदन तयार गरी पेश गर्ने।
सूचना प्रविधि र मानव अधिकार स्रोत केन्द्र	आयोगको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सूचना प्रविधिलाई चुस्त दुरुस्त राख्ने। सूचना प्रविधि सम्बन्धी विषयमा सुझाव दिने। सूचना प्रविधि उपकरणहरुको रेखदेख, संचालन र संभारमा ध्यान दिने र आवश्यक समन्वय गर्ने। मानव अधिकार स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन गर्ने। केन्द्रीय कार्यालयबाट प्राप्त भएका मानव अधिकार सम्वन्धी विभिन्न पाठ्यपुस्तकहरुको संरक्षण तथा अभिलेखन गर्ने। प्रकाशनहरुको वितरण र पत्राचार गर्ने।
सुरक्षा गार्ड कक्ष	कार्यालयको सुरक्षा गर्ने तथा सुरक्षा सजगता सम्बन्धी जानकारी दिने। मानव अधिकार हनन् र सुरक्षा स्थितिको समीक्षा गर्ने। सुरक्षा सम्बन्धी सल्लाह सुझाव प्रदान गर्ने। सुरक्षाका अन्य कामहरु सम्पादन गर्ने।

गण्डकी प्रदेश कार्यालयद्वारा सम्पादित गतिविधिहरु

२.१ संरक्षण सम्बन्धी कार्यहरु

२.१.१ उजूरी ग्रहण

आ.व. २०८१/८२ मा यस गण्डकी प्रदेश कार्यालयमा मानव अधिकार उल्लंघन भएको भनी २ वटा उजूरीहरु दर्ता भएका छन्। यस आ.ब.मा ६५(Back Log) वटा उजूरीहरु उपर अनुसन्धान सम्पन्न भएको छ भने गत आ.व.मा अनुसन्धान सम्पन्न भएका समेत गरी ३६ वटा उजूरी फाइलहरु आवश्यक निर्णयार्थ केन्द्रीय कार्यालयमा पठाईएका छन्। यस कार्यालयमा स्थापनाकालदेखि यस आ.व.सम्म कूल १११५ वटा उजूरीहरु (विस्तृत विवरण अनुसूचि १ मा राखिएको) दर्ता भएकोमा अनुसन्धान चालु अवस्थामा रहेका बाँकी उजूरीहरुको संख्या १०३ वटा रहेका छन्। (विस्तृत विवरण अनुसूची ३ मा राखिएको छ)

२.१.२ यस आ.ब मा यस कार्यालयमा दर्ता हुन आएका उजूरीहरुको विवरण।

क्र.स.	महिना	उजूरीको बिषय	संख्या
१	साउन	गैरकानूनी थुना	१
२	भदौ	सम्पति क्षति	१
३	असोज	दर्ता नभएको	
४	कार्तिक	दर्ता नभएको	
५	मंसिर	दर्ता नभएको	
६	पुष	दर्ता नभएको	
७	माघ	दर्ता नभएको	
८	फाल्गुन	दर्ता नभएको	
९	चैत	दर्ता नभएको	
१०	बैशाख (२०८२)	दर्ता नभएको	
११	जेठ	दर्ता नभएको	
१२	असार	दर्ता नभएको	
		जम्मा	२

२.१.३ उजुरकर्ता/पीडितलाई परामर्श सेवाः

आयोगको क्षेत्राधिकारभित्र नपर्ने विषय समेत लिएर कतिपय पीडितहरु कार्यालयमा आउने गरेको पाईन्छ। त्यस्ता पीडितहरुलाई यस कार्यालयबाट उचित परामर्श दिई सम्बन्धित निकायमा कानूनी उपचारको लागि जान सल्लाह दिने गरिएको छ। यस अवधिमा मानव अधिकार उल्लंघन भएको भनी कार्यालयमा आउने ६२ जना पीडितलाई परामर्श सेवा प्रदान गरिएको छ। घरेलु हिंसा, आर्थिक अभावमा उपचार समस्या भएको, सम्पत्तिको अधिकारबाट वञ्चित गरेको, बाबुले हेरविचार नगरेका कारण बालबच्चाको पालन पोषणमा समस्या भएको, श्रीमानले खान लाउन नदिएको र बेवास्ता गरेको,

नागरिकता, बच्चाको जन्मदर्ता जस्ता समस्या लिएर आउने पीडितहरुलाई आवश्यक परामर्श दिई सम्बन्धित निकायमा कानूनी उपचारका लागि जान सल्लाह दिइएको थियो। त्यसैगरी, मानसिक स्वास्थ्य सम्बन्धी विभिन्न घटनाहरुमा आयोग र अन्य संघसंस्थासँग संयुक्त अनुगमन, सुरक्षा, मनोविमर्श सेवा, उद्धार, उपचार र पुनस्र्थापनाको लागि समेत पहल गरिएको थियो।

२.१.४ अनुसन्धान

यस आ.ब को वार्षिक कार्ययोजनामा १० वटा अनुसन्धान मिसन सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा ९ वटा अनुसन्धान मिसन सम्पन्न भई विभिन्न विषयका ६५ वटा उजूरीहरुको अनुसन्धान कार्य सम्पन्न भएको छ। विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

क्र.सं	अनुसन्धान मिति	उजूरीको विषय/अनुसन्धान सम्पन्न संख्या	जिल्ला	अनुसन्धान टोली
१	२०८१।५।२१ देखि ५।२९	वेपत्ता ५ हराएको १ न्याय प्रशासन २ जम्मा ८	तनहु र कास्की	मोहन काफ्ले सरोज गौली
डेस्क	२०८१।५।५ देखि ६।१४	विकास र मानव अधिकार १ तत्कालिन माओवादीवाट अपहरण १ जम्मा २	पर्वत	मानव अधिकार अधिकृत खिमलाल सुवेदी
२	२०८१।६।९ देखि ६।१७	सेना तथा प्रहरीवाट वेपत्ता १ सुरक्षाकर्मीवाट वेपत्ता १ अज्ञात समुहवाट हत्या १ माओवादीवाट सम्पति लुटपाट १ जम्मा ४	पर्वत	मानव अधिकार अधिकृत टंक प्रसाद खनाल र लेखा अधिकृत मुक्तिराम सुवेदी
डेस्क	२०८१।८।५ देखि ८।६	माईनमा परि घाईते १	लमजुङ	मानव अधिकार अधिकृत खिमलाल सुवेदी
३	२०८१।८।२८ देखि ९।६	सम्पति क्षति ३ सुरक्षाकर्मीवाट हत्या २ उपचारमा हेलचक्रयाई १ सुरक्षाकर्मीवाट पक्राउ १ जम्मा ७	म्याग्दी	मानव अधिकार अधिकृतद्वय खिमलाल सुवेदी र टंक प्रसाद खनाल
४	२०८१।९।१४ देखि ९।२२	सेना तथा प्रहरीवाट वेपत्ता ५ हराएको १ जम्मा ६	लमजुङ र गोरखा	मानव अधिकार अधिकृतद्वय मोहन काफ्ले र सरोज गौली

क्र.सं	अनुसन्धान मिति	उजूरीको विषय/अनुसन्धान सम्पन्न संख्या	जिल्ला	अनुसन्धान टोली
५	२०८१।१०।१४ देखि १०।२१	हराएको १ वेपत्ता १ अपहरण १ कुटपिट/यातना १ रोजगारीको अधिकार १ स्वास्थ्यको अधिकार १ जम्मा ६	स्याङ्जा र कास्की	मोहन काफ्ले टंक खनाल मुकेश घिमिरे
६	२०८१।११।४ देखि ११।१२	सेनाबाट वेपत्ता १ सुरक्षाकर्मीवाट हत्या १ सेनावाट कुटपिट १ माओवादीवाट यातना १ हराएको १ अवस्था अज्ञात १ जम्मा ६	बागलुङ	मानव अधिकार अधिकृतद्वय खिमलाल सुवेदी सरोज गौली
७	२०८१।११।१८ देखि ११।२५	सम्पति क्षति २ बाल अधिकार १ यातना २ वेपत्ता १ जम्मा ६	कास्की/तनँहु	मोहन काफ्ले टंक खनाल कृष्ण प्रसाद अधिकारी
८	२०८२।१।२४ देखि २।१	वेपत्ता ५ यातना १ स्वच्छ वातावरणको अधिकार २ सम्पतिको अधिकार ३ विस्थापित २ हत्या १ जम्मा १४	नवलपरासी(वर्दघाट सुस्तापूर्व)	रेगम महर्जन कृष्ण प्रसाद अधिकारी
डेस्क	२०८२।३।६ देखि ८ डेस्क अनुसन्धान)	जीवन रक्षा १	नवलपरासी(वर्दघाट सुस्तापूर्व)	मोहन काफ्ले

क्र.सं	अनुसन्धान मिति	उजूरीको विषय/अनुसन्धान सम्पन्न संख्या	जिल्ला	अनुसन्धान टोली
९	२०८२।३।१३ देखि १९	वेपत्ता १ हत्या १ माईन विस्फोटमा मृत्यु १ अपहरण १ जम्मा ४	कास्की र तनँहु	खिमलाल सुवेदी मोहन काफ्ले
	जम्मा उजुरी अनुसन्धान	६५		

यस अवधिमा आयोगको यस कार्यालयबाट अनुसन्धान सम्पन्न भई निर्णयको लागि आयोगको केन्द्रिय कार्यालयमा ३६ वटा सक्कल उजुरी फाइलहरु पठाइएको, फाइलको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र. स.	पिडित व्यक्तिको नाम, थर, ठेगाना	मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय	आरोपित पक्ष	फा.न. CMRS No.	निर्णय गर्नुपर्ने/ तामेली/टुंग्याउनु पर्ने
१	सबला दुलाल बेसीशहर ८ लम्जुङ्ग	यातना/ कुटपिट	जिल्ला प्रहरी कार्यालय लम्जुङ्गका सुरक्षाकर्मी	१६७१९	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२	दिपक न्यौपाने पालुङ्गटार न.पा. २ गोरखा	वेपत्ता	सुरक्षाकर्मीद्वारा गिरफ्तार	८९८४	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
३	गोपाल प्रसाद पाण्डे बुर्तिवाङ्ग गाविस १ बाग्लुङ्ग	कुटपिट	नेकपा माओवादी	८९९७	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
४	बिजय राना नेपाल पत्रकार महासंघ बाग्लुङ्ग	कुटपिट	नेपाल प्रहरी	१६६८३	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
५	सिता क्षेत्री फलेवास न.पा. भंगरा ९ पर्वत	न्याय प्रशासन	नेपाल प्रहरी	१२६९३	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
६	टंक शर्मा भण्डारी हरिनास गा.पा. १ स्याङ्जा	वेपत्ता	नेपाली सेना	८९८७	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
७	अशोक श्रेष्ठ वालिङ्ग ६ स्याङ्जा	यातना/ कुटपिट	नेपाल प्रहरी	१६६८९	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
८	रामचन्द्र शर्मा चापागाई विरुवा गापा ५ स्याङ्जा	जग्गा कब्जा	नेकपा माओवादी	९०९८	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
९	गौरीश्वर पाण्डे ढोरपाटन नपा ३ बुर्तिवाङ्ग बाग्लुङ्ग	अपहरण तथा यातना	नेपाली सेना	९१२९	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने

क्र. स.	पिडित व्यक्तिको नाम, थर, ठेगाना	मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय	आरोपित पक्ष	फा.न. CMRS No.	निर्णय गर्नुपर्ने/ तामेली/टुंग्याउनु पर्ने
१०	जगन छन्त्याल ढोरपाटन नपा ४ बाग्लुङ्ग	शिक्षाबाट बन्चित	प्रधानाध्यापक मनदेवि बुढाथोकी	१६७२८	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
११	रणवहादुर सिउठानी तमानखोला गापा १ बाग्लुङ्ग	अपहरण	नेकपा माओवादी	९३५२	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
१२	राम बहादुर घिमिरे पालुङ्गटार नपा ४ गोरखा	वेपत्ता	सुरक्षाकर्मी	९०६०	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
१३	दिपेन्द्र शर्मा बेनी नपा ६ म्याग्दी	सम्पत्ती क्षति	राज्य	९२८६	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
१४	थम बहादुर वि.क. अन्नपूर्ण गापा ४ म्याग्दी	यातना	नेपाली सेना	९३६७	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
१५	सुनिता घले, चारस्थानचोक, मनाङ्ग	विस्फोटमा घाइते	सुरक्षाकर्मी	२१२/ ९३५५	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
१६	तेलबहादुर घले, वारपाक सुलिकोट २, गोरखा	शान्ति सुरक्षा / क्षतिपूर्ति	राज्यपक्ष	४४९/१७७८५	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
१७	उद्विनी गुरुङ्ग, मोबेगाउँ , लमजुङ्ग	हराएको	नखुलेको	२७/९०३४	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
१८	विष्णु भट्टराई, पोखरा म.न.पा. ८, कास्की	जनआन्दोलन घाइते	सुरक्षाकर्मी	११६/९२७७	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
१९	शिव कुमार श्रेष्ठ, कुश्मा १, पर्वत	क्षतिपूर्ति	पूर्वाधार वि.का. पर्वत	४५३/१६७६८	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२०	प्र.स.नि. नोख बहादुर थापा, सिद्धर्थनगर न.पा. ६, रुपन्देही	क्षतिपूर्ति	माओवादी तथा राज्यपक्ष	१४८/९२६५	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२१	इन्द्र बहादुर मल्ल, मोदी गा.पा ६, पर्वत	अपहरण	माओवादी	५/९९१४	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२२	टंकबहादुर थापा, अन्नपूर्ण गा.पा. ३, म्याग्दी	वेपत्ता	सुरक्षाकर्मी	४२३/८९६६	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२३	सुनिता राई साविक राईगाउँ २, मकवानपुर	कुटपिट /यातना	माओवादी	११५/९०५३	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने

क्र.स.	पिडित व्यक्तिको नाम, थर, ठेगाना	मानव अधिकार उल्लङ्घनको विषय	आरोपित पक्ष	फा.न. CMRS No.	निर्णय गर्नुपर्ने/ तामेली/टुंग्याउनुपर्ने
२४	पदम बहादुर खत्री, वरभञ्ज्याङ १, तनहुँ	खोजतलास	नखुलेको	६७/९३१०	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२५	कल्पना पन्त र सरस्वती अधिकारी साविक घाँसीकुवा २, तनहुँ	वेपत्ता	राज्यपक्ष	५०/९२९६	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२६	भिमबहादुर रिजाल साविक ज्यामरुकोट २, म्याग्दी	विस्फोटनमा मृत्यु	अज्ञात	२५८/९१३२	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२७	तुलबहादुर शाही, निसीखोला ३, वाग्लुङ्ग	शान्ति सुरक्षा	प्रहरी	४३९/१७७८७	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२८	भगवती गायक, कल्याणपुर ४, चितवन	महिला हिंसा तथा वपत्ता	घरपरिवार	५५/८९७६	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
२९	मोहन पोख्रेल, छोप्राक ८, गोरखा	शान्ति सुरक्षा /क्षतिपूर्ति	यातना	११७/९०५८	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
३०	गिरेन्द्र कुमार श्रेष्ठ, चितवन	अज्ञात	अज्ञात	१०/९०२२	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
३१	प्रेम बहादुर गुरुङ्ग, लुम्ले ९, कास्की	सम्पत्ति क्षति	सुरक्षाकर्मी	२४३/९३१७	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
३२	सुशिल लामिछाने, पोखरा	बालअधिकार	अमरसिंह उच्च मा.वि. पोखरा	३१५/१२०२६	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
३३	मनबहादुर गुरुङ्ग	अज्ञातबाट अपहरण	अज्ञात	३५/८९९३	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
३४	जगन्नाथ अर्याल, देवचुली ६, नवलपरासी	वेपत्ता	सुरक्षाकर्मी	९७/१२४८५	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
३५	नन्दप्रसाद शर्मा अधिकारी, कास्की	रोजगारीको अधिकार	फिस्टेल लज, पोखरा	२५२/१२०३१	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने
३६	कृष्णमाया सैजु, कास्की	घर क्षति	सुरक्षाकर्मी	२३१/९१४६	आयोगबाट निर्णय गर्नुपर्ने

२.१.५ राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगबाट भएका निर्णय विवरण :

यस कार्यालयबाट विभिन्न उजूरीहरु उपर अनुसन्धान सम्पन्न भई आवश्यक निर्णयका लागि केन्द्रीय कार्यालयमा पठाइएका उजूरी फाइलहरुमा यस आ.व.मा तपसील बमोजिम १२ वटा उजूरी फाइलहरु उपर आयोगवाट निर्णय भएको छ । जुन निम्नानुसार छन् ।

कार्यालय	सिफारिस संख्या		तामेली	खारेज	जम्मा फछ्र्यौट संख्या	पुनः पेश गर्ने	जम्मा निर्णय
	नीतिगत	उजुरीगत					
गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखरा	१	०	११	०	१२	०	१२
जम्मा निर्णय:	०	०	११	०	१२	०	१२

२.२ अनुगमन

कार्यालयले यस आ.व.मा वार्षिक कार्ययोजनामा समावेश भएका/नभएका तथा आकस्मिक समेत गरी विभिन्न विषयमा १९ पटक अनुगमन गरेको छ। अनुगमनको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

क्र.सं.	अनुगमन गरिएको जिल्ला	मिति	अनुगमन विषय	अनुगमन टोलीको नामावली
१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था कार्यालय, कास्की	२०८१/०४/१४	नागरिकलाई सेवा प्रवाहको अवस्था सम्बन्धमा अनुगमन	खिमलाल सुवेदी उत्तम राउत मुकेश घिमिरे
२	मालपोत र नापी कार्यालय, कास्की	२०८१/०४/१५	नागरिकलाई सेवा प्रवाहको अवस्था सम्बन्धमा अनुगमन	मोहन काफ्ले सरोज गौली उत्तम राउत
३	जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कास्की	२०८१/०४/१५	नागरिकलाई सेवा प्रवाहको अवस्था सम्बन्धमा अनुगमन	टंक प्रसाद खनाल मुक्तिराम सुवेदी
४	कास्की र तनहु	२०८१/५/६ देखि ५।१२	सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालनमा रहेको दिवा खाजा कार्यक्रमको अनुगमन	सरोज गौली कृष्ण प्रसाद अधिकारी उत्तम राउत
५	कास्की	२०८१/०५/१४	हिरासत अनुगमन	नीतु गर्तौला, टंक प्रसाद खनाल, सरोज गौली
६	कास्की	२०८१/६/४	वालसुधार गृह सराङकोटको अनुगमन	मोहन काफ्ले टंक प्रसाद खनाल
७	कास्की	२०८१/६/७	राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीद्वारा आयोजित विरोध प्रदर्शनमा मानव अधिकारको दृष्टिकोणवाट अनुगमन	मोहन काफ्ले टंक प्रसाद खनाल
८	गण्डकी प्रदेशका ११ जिल्ला	२०८१/६/१३	अविरल वर्षाका कारण गण्डकी प्रदेशमा परेको प्रभावका सम्बन्धमा गरिएको डेस्क अनुगमन	खिमलाल सुवेदी

क्र.सं.	अनुगमन गरिएको जिल्ला	मिति	अनुगमन विषय	अनुगमन टोलीको नामावली
९	कास्की पोखराका विभिन्न स्थानहरु, सहिदचोक, पृथ्वीचोक	२०८१/७/४,५ र २०	सहकारी रकम अपचलन सम्बन्धमा रा.स्व.पा.का सभापति रवि लामिछाने पक्राउको विरोधमा रवि समर्थकले गरेको आन्दोलनको अनुगमन	नीतु गर्तौला, खिमलाल सुवेदी, मोहन काफ्ले, टंक प्रसाद खनाल, सरोज गौली, कृष्ण प्रसाद अधिकारी, मुकेश घिमिरे
१०	पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान,कास्की	२०८१/७/२१	एकद्धार संकट व्यवस्थापन केन्द्रद्धारा सम्पादित गतिविधिहरुको अनुगमन	मोहन काफ्ले सरोज गौली
११	वागलुङ, स्याङ्जा, तनहु र कास्कीका विभिन्न निकाय तथा समुदायहरु	२०८१/९/२३ देखि १०/४ सम्म	वालविवाहको अवस्था सम्बन्धमा गरिएको अनुगमन	खिमलाल सुवेदी मुक्तिराम सुवेदी कृष्ण प्रसाद अधिकारी
१२	भिमाद नगरपालिका तनहु	२०८१/११/१ देखि ११/२	प्रभात एकेडेमी, भिमादका विद्यार्थीलाई पन्यूले डामेर शारिरीक दण्ड दिएको सम्बन्धमा गरिएको अनुगमन	मोहन काफ्ले र सरोज गौली
१३	पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पश्चिमाञ्चल इन्जिनियरिङ क्याम्पस, जनप्रिय क्याम्पस, पोखरा	२०८१/११/२७	स्ववियू निर्वाचन, २०८१ को उम्मेदवारी मनोनयन दर्ताको मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट अनुगमन	खिमलाल सुवेदी कृष्ण प्रसाद अधिकारी मुकेश घिमिरे महेश गौतम
१४	पश्चिमाञ्चल इन्जिनियरिङ क्याम्पस,पोखरा नर्सिङ क्याम्पस, बन विज्ञान अध्ययन सस्थान	२०८१/१२/५	स्ववियू निर्वाचन, २०८१ को मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट अनुगमन	खिमलाल सुवेदी सरोज गौली कृष्ण प्रसाद अधिकारी महेश गौतम वि.ए. एलएलवी अध्ययन गर्ने इन्टर्नहरु

क्र.सं.	अनुगमन गरिएको जिल्ला	मिति	अनुगमन विषय	अनुगमन टोलीको नामावली
१५	पर्वत, बागलुङ र म्याग्दीका विभिन्न स्थानीय तह र सरकारी कार्यालयहरु	२०८१/१२/१५ देखि १२/२१	विश्वव्यापी आवधिक समिक्षा (UPR) को तेस्रो चक्रबाट प्राप्त सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था	खिमलाल सुवेदी टंक प्रसाद खनाल
१६	नवलपुर, गोरखा, लमजुङ र तनहु	२०८२/१/११ देखि १/२१	विश्वव्यापी आवधिक समिक्षा (UPR) को तेस्रो चक्रबाट प्राप्त सिफारिस कार्यान्वयनको अवस्था अनुगमन	टंक प्रसाद खनाल सरोज गौली
१७	पर्वत, बागलुङ र म्याग्दी	२०८२/२/२५ देखि २/३०	विपद् पूर्वतयारी, विपद् प्रतिकार्य र विपद् पुर्नलाभको अवस्था सम्बन्धी अनुगमन	खिमलाल सुवेदी महेश गौतम
१८	गोरखा, लमजुङ, तनहु र स्याङ्जा	२०८२/३/४ देखि ३/१०	विपद् पूर्वतयारी, विपद् प्रतिकार्य र विपद् पुर्नलाभको अवस्था सम्बन्धी अनुगमन	टंक प्रसाद खनाल कृष्ण प्रसाद अधिकारी
१९	इलाका प्रहरी कार्यालय, डाडाको नाक, पोखरा	२०८२/३/३१ र ३२	हिरासत कक्षको अनुगमन	रेगम महर्जन टंक प्रसाद खनाल

२.३. प्रवर्धनात्मक कार्यक्रम

क्र.सं	जिल्लास्थान	मिति	कार्यक्रमको विषय	कार्यक्रमको आयोजक
१	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८१/५/१४	अन्तर्राष्ट्रिय वेपत्ता पार्ने कार्य विरुद्धको दिवसको सन्दर्भमा संक्रमणकालिन न्याय सम्बन्धी ऐनको बारेमा छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, एड्भोकेसी फोरम र अन्य संघ सस्था
२	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८१/५/१४	अन्तर्राष्ट्रिय वेपत्ता पार्ने कार्य विरुद्धको दिवसको सन्दर्भमा दीप प्रज्वलन कार्यक्रम	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, एड्भोकेसी फोरम र अन्य संघ सस्था
३	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८१/६/१३	आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार विषयक अभिमुखीकरण तथा छलफल	महिला सञ्जाल र आमा समुह
४	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८१/८/२०	महिला, शान्ति र सुरक्षा सम्बनधी प्रस्ताव नं १३२५ र १८२० कार्यान्वयन सम्बन्धी दोस्रो कार्ययोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी अन्तरक्रिया	प्रदेश निर्देशक समिति, जिल्ला निर्देशक समिति कास्की

५	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८१/८/२३	अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसका सन्दर्भमा मानव अधिकार रक्षक र उनिहरुका अधिकार विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ईन्सेक र अन्य संघ संस्था
६	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८१/८/२३	७६ औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको सन्दर्भमा स्याङ्जा कारगारको संयुक्त अनुगमन	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग मुख्यमन्त्रीको कार्यालय ईन्सेक, महिला मानव अधिकार रक्षक संजाल, कास्की, एड्भोकेसी फोरम
७	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८१/८/२५	७६औ अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा आयोजित प्रभातफेरी कार्यक्रम	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, आयोग र नागरिक समाज सम्मिलित मानव अधिकार महाभेलामा आवद्ध संघसस्थाहरु
८	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८१/८/२५	७६औ अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा आयोजित व्यवसाय र मानव अधिकार विषयक अन्तरक्रिया	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, पोखरा कार्यालय।
९	माछापुच्छ्रे गाउपालिका, कास्की	२०८१/८/२५	१६ दिने लैङ्गिक हिसा विरुद्धको समापन दिवस तथा ७६ औं अन्तर्राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा र्याली र बढ्दो लैङ्गिक हिंसा यसले असर पारेको विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम	माछापुच्छ्रे गा.पा, सामाजिक विकास कार्यालय, ईन्सेक, नौलो विहानी र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग
१०	व्यास नगरपालिका तनहु	२०८१/११/२९	महिला मानव अधिकार रक्षक सम्बन्धी अभिमुखीकरण	महिला मानव अधिकार रक्षक र व्यास नगरपालिका।
११	माछापुच्छ्रे गाउपालिका, कास्की	२०८२/१/२७	हिमालयको कुश, हिमालय पर्वतको आवाज विषयक संवाद	इन्सेक र लिवर्ड।
१२	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८२/२/१३	आयोगको २५औ स्थापना दिवसको अवसरमा आयोजित शुभकामना कार्यक्रम	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, पोखरा कार्यालय।
१३	पोखरा महानगरपालिका कास्की	२०८२/३/५	मानव अधिकार सम्बनधी ५औ राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था विषयक अन्तरक्रिया	आयोग, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र इन्सेक।

२.४ आन्तरिक तथा बाह्य तालिम र बैठकसम्बन्धी विवरण

क्र.स.	बैठक/कार्यक्रम	सहभागीको नाम तथा कार्यालय	तालिमको अवधि मिति र दिन समेत)
१.	नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान द्वारा सञ्चालित Professional Course on Management And Development विषयक सेवाकालिन तालिम	खिमलाल सुवेदी मानव अधिकार अधिकृत	२०८१/१२/२५ देखि २०८२/२/६ सम्म

२.५ सञ्चार माध्यमहरुमा सहभागिता

क. स.	कार्यक्रमको विषय	मिति	सञ्चार माध्यमको नाम	सहभागी कर्मचारी
१	७६औ अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा मानव अधिकार सम्बन्धी रेडियो संवाद	२०८१/८/२४	एभ्रेष्ट एफ.एम	खिमलाल सुवेदी
२	गण्डकी प्रदेशको मानव अधिकार अवस्था र संक्रमणकालिन न्याय	२०८१/११/०१	एभ्रेष्ट एफ.एम	नितु गर्तौला
३	महिलाको अधिकार	२०८१/११/२१	थ्रि एन्जेल्स एफ.एम	नितु गर्तौला
४	महिलाको अधिकार र अवस्था	२०८१/११/२०	रेडियो अन्नपूर्ण	नितु गर्तौला
५	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको काम कारवाही	२०८२/०३/०५	रेडियो सफलता	नितु गर्तौला
६	मानव अधिकार	२०८२/०३/२७	एभरेष्ट एफ.एम	नितु गर्तौला
७	गण्डकी प्रदेशमा मानव अधिकारको अवस्था र आयोगको काम कारवाही	२०८२/०३/३१	रेडियो अन्नपूर्ण	खिमलाल सुवेदी

२.६ अन्य निकायले संचालन गरेको तालिम/कार्यक्रममा सहभागिता

यस आ.व.मा विभिन्न निकाय तथा संघसस्थाहरुले आयोजना गरेका विभिन्न कार्यक्रमहरुमा यस कार्यालयबाट १२४ पटक सहभागिता रहेको छ । आयोगका गतिविधिहरु विभिन्न सरोकारवाला समक्ष राख्न र समन्वय तथा सहकार्यमा वृद्धि गर्न यसले सहयोग पुर्याएको छ ।

२.७ अन्य संस्थाले आयोजना गरेको तालिम/कार्यक्रममा स्रोत व्यक्तिको रुपमा सहभागिता

क्र.स.	तालिम/कार्यक्रमको विषय	संचालन गर्ने निकायको नाम, ठेगाना	आयोगको तर्फबाट भाग लिनेको नाम	कैफियत
१.	आप्रवासी कामदारको सहायता प्रणाली र न्याय	नेपाल विकास समाज, काठमाण्डौ	खिमलाल सुवेदी	
२.	मानव अधिकार परिचय	महिला सञ्जाल	नीतु गर्तौला	
३.	मानव अधिकार शिक्षा	एम्नेष्टी इन्टरनेशनल ८२	नीतु गर्तौला मोहन काफ्ले	
४.	प्रहरी कारवाही तथा मानव अधिकार	गण्डकी प्रदेश प्रहरी तालिम केन्द्र	खिमलाल सुवेदी	
५	मानव अधिकार रक्षक र उनीहरुको अधिकार	मानव अधिकार महाभेला	नीतु गर्तौला	
६	लैङ्गिक हिंसा	पोखरा महानगरपालिका १६	मोहन काफ्ले	
७	अपाङ्गता र मानव अधिकार	कास्की नेत्रहिन संघ	खिमलाल सुवेदी	
८	मानव अधिकार परिचय	कोपिला नेपाल	नीतु गर्तौला	
९	व्यवसाय र मानव अधिकार	आयोग, मुख्यमन्त्री कार्यालय र विभिन्न संघसस्था	खिमलाल सुवेदी	
१०	महिला, शान्ति र सुरक्षा सम्बन्धी प्रस्ताव नं १३२५ र १८२० कार्यान्वयन अवस्था	जिल्ला समन्वय समिति, कास्की	मोहन काफ्ले	
११	मानव अधिकार अवधारणा र परिचय	गण्डकी प्रदेश प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	नीतु गर्तौला	
१२	प्रहरी कारवाही तथा मानव अधिकार	गण्डकी प्रदेश प्रहरी तालिम केन्द्र	मोहन काफ्ले	
१३	सशक्त महिला समावेशीकरण र समानता	नेपाल पत्रकार महासंघ, कास्की	नीतु गर्तौला	
१४	महिला मानव अधिकार रक्षक	महिला मानव अधिकार रक्षक संजाल	नीतु गर्तौला	
१५	मानव अधिकार अवधारणा र परिचय	इन्सेक, पोखरा	नीतु गर्तौला	
१६	मानव अधिकार रक्षकहरुको अधिकार र अवस्था	इन्सेक, पोखरा	नीतु गर्तौला	
१७	बालअधिकार	इन्सेक, पोखरा	नीतु गर्तौला	
१८	मानव अधिकार र मानवअधिकारकर्मीको भुमिका	इन्सेक, पोखरा	नीतु गर्तौला	
१९	मानव अधिकार रक्षकको लागि आयोगले गरेका प्रयासहरु	मुख्यमन्त्री कार्यालय र इन्सेक	नीतु गर्तौला	
२०	मानव अधिकार रक्षकहरुको अधिकार	मुख्यमन्त्री कार्यालय र इन्सेक	टंक खनाल	

२.८ प्रशासनिक कार्यहरु

प्रशासनिक कार्यहरु अन्तर्गत कार्यालयद्वारा प्रेषित एवं प्राप्त हुने चिठीपत्रहरुको व्यवस्थापन, शाखाहरुबाट माग भएका बस्तु र सेवा उपलब्ध गराउन पहल, कर्मचारीहरुको विदाको अभिलेखीकरण, भण्डार शाखाको संचालन र व्यवस्थापन, कर्मचारी बैठकको समन्वय र माइन्यूट, मानव अधिकार श्रोत केन्द्र व्यवस्थापन, अतिथि सत्कारको लागि आवश्यक व्यवस्था तथा कार्यालयमा प्राप्त सम्पूर्ण सामाग्रीहरुको अभिलेख लगायतका नियमित कार्य गरिएको छ।

२.९ कर्मचारी बैठक

आ.ब. २०८०/८१ मा यस कार्यालयमा १४ पटक कर्मचारी बैठक बसी तपसील बमोजिमका विषयहरुमा छलफल गरी विभिन्न निर्णयहरु गरिएको थियो।

बैठक नं	बैठक मिति	एजेण्डाहरु
१	२०८१/०४/०४	• आयोगको यस कार्यालयमा बढुवा/पदस्थापन भई आउनुभएको का. प्रमुखको स्वागत। • आयोगको यस कार्यालयबाट सरूवा भई जानुहुने का.प्रमुख लगायत कर्मचारीहरुको बिदाई। • विविध।
२	२०८१/०४/२८	• आयोगको यस कार्यालयका लागि नयाँ घर/जग्गाको खोजि गर्ने सम्बन्धमा। • जिन्सी निरीक्षण सम्बन्धमा। • खरिद इकाई गठन सम्बन्धमा। • Google forms मार्फत कार्यक्रम्/अनुसनधानको प्रतिबेदन पेश गर्ने सम्बन्धमा। • कर्मचारी विधेयक सम्बन्धमा। • आयोगको बुटवल कार्यालयबाट सरूवा भई यस कार्यालयमा आउनुभएका लेखापालको स्वागत सम्बन्धमा।
३	२०८१/०५/३०	• कार्यालयमा कर्मचारीहरुको विषयगत जिम्मेवारी तोक्ने सम्बन्धमा। • खरिद इकाई सम्बन्धमा। • जिन्सी निरीक्षण प्रतिबेदनका सम्बन्धमा। • अनुसन्धान भईसकेका फाइलहरु के.का.पेश गर्ने सम्बन्धमा। • विविध।
४	२०८१/०६/२१	• निःशुल्क कानूनी परामर्शका लागि शुभम फर्मलाई स्वीकृति दिने सम्बन्धमा। • संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद प्रस्ताव नं १३२५ र १८२० कार्यान्वयन सम्बन्धी दोस्रो राष्ट्रिय योजनाको कार्यान्वयन सम्बन्धमा। • बडा-दशैं तथा तिहार-२०८१ को शुभकामना आदानप्रदान।
५	२०८१/०७/१४	• कार्यालयका प्रशासनिक कामहरुका सम्बनधमा। • तिहार बिदाको बेला कार्यालय खुला गर्न कर्मचारी खटाउने सम्बन्धमा।
६	२०८१/०८/१४	• Human Rights Day- December 10 मनाउने सम्बन्धमा। • रणनीतिक योजना कार्यान्वयन समिति सम्बन्धमा। • JC समितिका सम्बन्धमा।

बैठक नं	बैठक मिति	एजेण्डाहरु
७	२०८१/१०/२९	• कार्यालयको दैनिक कार्य सञ्चालन सम्बन्धमा। • कार्यालयमा नियुक्ति भई आउनुभएको सूचना प्रबिधि सहायकको स्वागत सम्बन्धमा।
८	२०८२/०१/१४	• के.का. बाट यस कार्यालयमा सरूवा भई आउनुभएको उपसचिवको स्वागत सम्बन्धमा। • लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति- २०७७ , आन्तर्गतको जवाफदेहीता र गुनासो संयन्त्र गठन सम्बन्धमा।
९	२०८२/०२/०४	• बार्षिकोत्सव कार्याक्रमका लागि आवश्यक तयारीका सम्बन्धमा। • कार्याक्रममा सहभागीहरुलाई निमन्त्रणा। • कर्मचारीहरुबीच जिम्मेवारी बाँडफाँडका सम्बन्धमा।
१०	२०८२/०२/१२	• बार्षिकोत्सव कार्याक्रमका लागि आवश्यक तयारीका सम्बन्धमा। • कार्याक्रममा सहभागीहरुलाई निमन्त्रणा। • कर्मचारीहरुबीच जिम्मेवारी बाँडफाँडका सम्बन्धमा।
११	२०८२/०२/१४	• बार्षिकोत्सव कार्याक्रमको समिक्षा सम्बन्धमा। • बार्षिकोत्सव कार्याक्रमको अनुभव तथा आगामी कार्यक्रमका लागि सुझावहरुका सम्बन्धमा।
१२	२०८२/०२/३०	• के.का. बाट यस कार्यालयको प्रशासनिक र आर्थिक अनुगमन/निरीक्षण टोलीलाई स्वागत सम्बन्धमा। • के.का. बाट यस कार्यालयको प्रशासनिक र आर्थिक अनुगमन/निरीक्षण सम्बन्धमा छलफल।
१३	२०८२/०३/०१	• के.का. बाट आउनुभएको अनुगमन/निरीक्षण पश्चात टोलीसंग छलफल/समीक्षा सम्बन्धमा। • के.का. बाट आउनुभएको अनुगमन/निरीक्षण पश्चात टोलीको सुझाव सम्बन्धमा । • विविध
१४	२०८२/०३/३२	• वार्षिक प्रतिवेदन प्रकाशन सम्बन्धमा। • लैंगिक समानता तथा समावेशीकरण नीति २०७७ –अभिमुखीकरण कार्यक्रम सम्बन्धमा।

२.१० खरिद इकाईको गठन

शाखाहरुबाट माग भएका कार्यालयलाई आवश्यक पर्ने सामाग्री खरिदको लागि सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ बमोजिम खरिद इकाई गठन गरिएको छ । लेखा अधिकृत मुक्तिराम सुवेदीको संयोजकत्वमा गठन गरिएको उक्त समितिमा मानव अधिकार अधिकृत सरोज गौली र नायब सुब्बा मुकेश घिमिरे सदस्य रहेका छन्। उक्त समितिले कार्यालयलाई आवश्यक पर्ने खर्च भएर जाने र नजाने सामानहरुको खरिद योजना बनाई सोही बमोजिम सामानहरु खरिद गरी खरिद प्रक्रियालाई व्यस्थित गरेको थियो।

२.११ आयोगको छैटौं रणनीतिक योजना (२०२१/२०२६) कार्यान्वयन समिति गठन

आयोगको छैटौं रणनीतिक योजना (२०२१/२०२६) लाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि कार्यालय प्रमुख नीतु गर्तौंलाको संयोजकत्वमा मानव अधिकार अधिकृत टंक प्रसाद खनाल र नायब सुब्बा मुकेश घिमिरे रहेको छैटौं रणनीतिक योजना प्रदेशस्तरीय कार्यान्वयन समिति गठन गरिएको छ। उक्त समितिले हालसम्म उक्त रणनीतिक योजनाले लिएको उद्देश्य र लक्ष्य बमोजिम कार्यालयका गतिविधिहरु संचालन भए नभएको सम्बन्धमा समिक्षा गरेर केन्द्रीय कार्यालयमा प्रतिवेदन समेत पेश गरेको छ।

२.१२ लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशिकरण नीति समिति गठन

आयोगबाट जारी भएको लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशिकरण नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि कार्यालय प्रमुख नीतु गर्तौंलाको संयोजकत्वमा उपसचिव रेगम महर्जन र मानव अधिकार अधिकृत मोहन काफ्ले सदस्य रहेको लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशिकरण नीति समिति गठन गरिएको छ। लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी विषयहरुमा गुनासो, उजुरीहरु सुनुवाई गर्ने उक्त समितिमा हालसम्म कुनै गुनासो आएको छैन।

२.१३ अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता संरक्षणका लागि कार्यसमूह गठन

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराको कार्यालय प्रमुख/सहसचिव नीतु गर्तौंलाको अध्यक्षतामा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता संरक्षणका लागि प्रदेश कार्यसमूहको दुई वटा बैठक बसेको थियो। मिति २०८१/४/१५ गते कार्यसमूहको बैठक बसि मिति २०८१/४/१३ गते राष्ट्रिय यातायात महासंघ गण्डकीले आहवान गरेको यातायात बन्द कार्यक्रममा पत्रकारमाथी भएको आक्रमणको विषयमा छलफल भएको थियो। साथै गण्डकी प्रदेश भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयका माननीय मन्त्रीबाट पत्रकारका विषयमा गरिएको टिप्पणीका सम्बन्धमा बैठकमा छलफल भई उक्त विषयका सम्बन्धमा आयोगबाट भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयलाई पत्रचार गरी जानकारी माग सहित ध्यानाकर्षण गराउने निर्णय भई आयोगको यस कार्यालयबाट ध्यानाकर्षण पत्राचार गरिएको थियो। मिति २०८१/९/१८ गते कार्यसमूहका सदस्यहरुलाई अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता संरक्षणका लागि गठित कार्यसमूहको अधिकार काम, कर्तव्य र समन्वय, सहकार्यका विषयमा अभिमूखिकरण कार्यक्रम संचालनका लागि निर्देशक समिति समक्ष अनुरोध गर्ने निर्णय भई सो बमोजिम अभिमूखिकरण कार्यक्रम समेत सम्पन्न भएको।

२.१४ समन्वय र सहकार्य

आयोगको यस कार्यालयले मानव अधिकारको संरक्षण र सम्वर्धनको सवालमा प्रदेश सरकार, विभिन्न जिल्लाका सरकारी तथा सुरक्षा निकाय, स्थानीय तहहरु, नागरिक समाज, मानव अधिकारकर्मी तथा मानव अधिकारको क्षेत्रमा क्रियाशील विभिन्न संघ संस्थाहरुसँग आवश्यकता अनुसार समन्वय र सहकार्य गर्दै आईरहेको छ। कुनै संघ, संस्था वा निकायबाट समन्वय र सहकार्यमा कार्यक्रम गर्न अनुरोध भई आएमा कार्यालय प्रमुखको अध्यक्षतामा कर्मचारी बैठक वसी निर्णय गरेर यस्ता कार्यक्रमहरु सम्पन्न गरिएका छन्। यसै क्रममा मानव अधिकारसम्बन्धी पाँचौ राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था, अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस, महिला मानव अधिकार रक्षकसम्बन्धी अभिमुखिकरण साथै विभिन्न संघ संस्थाद्वारा आयोजना गरिएको मानव अधिकार सम्वन्धी तालिममा स्रोत व्यक्तिको रुपमा आयोगको यस कार्यालयवाट उपस्थित भई मानव अधिकार शिक्षा प्रदान गर्दै आएको छ।

गण्डकी प्रदेशको मानव अधिकारको अवस्था

मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति गर्ने दायित्व राज्यको हुन्छ । संविधान, ऐन कानून र अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि महासन्धिद्वारा प्रदत्त अधिकारहरुको प्रचलनमा राज्यले कानुनद्वारा नै व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ । प्रदेशमा मानव अधिकारको अवस्था, मानव अधिकार सम्बन्धी महासन्धिहरु एवम् राष्ट्रिय स्तरमा निर्माण गरिएका ऐन कानूनद्वारा प्रदत्त अधिकारहरुको समग्र उपभोगको अवस्थाको आधारमा सन्धिजनित विषयमा मानव अधिकार अवस्थालाई यहाँ संक्षिप्त रुपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.१ नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारको अवस्था :

मानव अधिकार हरेक व्यक्तिले नागरिकको हैसियतले प्राप्त गर्ने सम्पूर्ण अधिकारहरु जसलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा संविधान, ऐन कानुन तथा सन्धी महासन्धीमा उल्लेख गरिएको हुन्छ । १० डिसेम्बर १९४८ मा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्र जारी भएपछि संयुक्त राष्ट्र संघबाट नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्वन्धी अनुबन्ध १९६६ जारी गरिएको हो । यस अनुबन्धका अन्य २ ऐच्छिक आलेखहरु समेत रहेका छन् । नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारको अवस्था अनुगमनबाट देशको समग्र मानव अधिकारको अवस्था कस्तो छ भनी हेर्न तथा विश्लेषण गर्न सकिन्छ । यस महासन्धिले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार, गोपनियताको अधिकार, प्रेस स्वतन्त्रताको अधिकार, धार्मिक स्वतन्त्रताको अधिकार, संगठित हुन पाउने र भेला हुन पाउने स्वतन्त्रताको अधिकार, स्वच्छ सुनुवाईको अधिकारसंगै निर्वाचनमा भाग लिन पाउने र चुनिन पाउँने लगायत नागरिकका अधिकारहरुको प्रत्याभूती गरेको छ । नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि १९६६, को धारा ६ मा जीवनको अधिकारका सम्बन्धमा उल्लेख छ भने नेपालको संविधानको धारा १६ मा सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्वीकार गरी सुरक्षित गरिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय कानुन तथा राष्ट्रिय कानुनमा नागरिकका अधिकार संरक्षित गरिएको भएपनि गण्डकी प्रदेशमा आर्थिक वर्ष २०८१/०८२ को अवधिमा आत्महत्याबाट ६३० जना, सडक तथा सवारी दुर्घटनाबाट २३६ जना र विपदबाट ३६ जना नागरिकको मृत्यु भएको पाइएकोले नागरिकको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउँने अधिकारको संरक्षित हुन नसकेको तथा मानव अधिकार निर्वाध उपभोग गर्न पाएको देखिदैन ।

आयोगको गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराद्वारा आर्थिक वर्ष २०८१/०८२को अवधीमा गरिएको अनुगमनका क्रममा प्रत्यक्ष रुपमा राज्यपक्षबाट नागरिकको जीवन हरण हुने गरी कुनै पनि मानव अधिकारको उल्लंघन भएको देखिदैन । यद्यपी अप्रत्यक्ष रुपमा नागरिकले मानव अधिकार निर्वाध उपभोग गर्न पाएको देखिदैन । विशेषगरी फौजदारी अपराधका घटनाबाट नागरिकले सुरक्षाको प्रत्याभूति गर्न सकेको देखिदैन । यसरी समग्र घटनालाई विश्लेषण गर्दा गण्डकी प्रदेशको मानव अधिकारको अवस्थालाई सन्तोषजनक मान्न सकिदैन । समग्र मानव अधिकारको विश्लेषणबाट सम्मानजनक रुपमा बाँच्न पाउँने नागरिकको अधिकारको संरक्षण तथा सम्वर्धन हुन सकेको देखिदैन ।

मानव अधिकार भित्र विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता र बालिग मताधिकारलाई लोकतान्त्रिक प्रद्धतिको उच्चतम रुपमा लिइन्छ । आयोगले अभिव्यक्ति स्वतन्त्रता संरक्षणका लागि सुरक्षा संयन्त्र गठन तथा कार्यविधि सम्बन्धी निर्देशिका, २०७५

गण्डकी प्रदेश प्रहरी कार्यालय, पोखराको च.नं.७०, मिति २०८२।४।१७ गतेको पत्रबाट प्राप्त जानकारी ।

जारी गरी सोही निर्देशिका बमोजिम प्रदेश कार्य समुहको गठन गरेर नियमित बैठक तथा छलफल कार्यक्रम गर्दै आएको छ । अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको प्रमुख सूचकको रुपमा रहेको बालिग मताधिकार तथा आवधिक निर्वाचनबाट नै लोकतन्त्रको संस्थागत विकासमा योगदान पुगेको हुन्छ । हरेक नागरिकले स्वतन्त्र रुपमा आफ्नो मताधिकारको प्रयोग गर्न तथा निर्वाचनमा भाग लिन, निर्वाचनमा प्रत्यासी भई जनताको अभिमतबाट निर्वाचित भई जनप्रतिनिधिको रुपमा जनताको सेवा गर्न पाउने कुरा संविधान तथा कानूनले सुनिश्चित गरेको छ । आयोगको पोखरा कार्यालयबाट यस आर्थिक वर्षमा सहकारी ठगीको अभियोगमा प्रहरी हिरासतमा रहेका पूर्व गृहमन्त्री तथा प्रतिनिधी सभा सदस्य रवि लामिछानेको पक्षमा तथा सहकारी पीडितका नामबाट रवि लामिछानेको विपक्षमा भएको आन्दोलन तथा प्रदर्शनको आयोगको टोलीले नियमित रुपमा अनुगमन गरेको थियो । अनुगमनका क्रममा प्रर्दशनकारीमाथि भएको प्रहरीको बल प्रयोग,पत्रकारमाथि सुरक्षाकर्मीबाट भएको दुर्व्यवहार, गिरफ्तारी लगायतका विषयमा आयोगले अनुगमन गरी सम्बन्धित निकायको ध्यानाकर्षण समेत गराएको थियो । यसै गरी गण्डकी प्रदेश सरकारले जारी गरेको राइडिङ सेयरिङ नियमावली २०८२ को विरुद्धमा यातायात व्यवसायीबाट गरिएको बन्द हड्तालको समेत आयोगले अनुगमन गरेको थियो ।

प्रदेश स्तरमा विधि विज्ञान प्रयोगशाला नहुँदा अनुसन्धानको लागि नमुना संकलन गरी केन्द्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा पठाउनु पर्ने बाध्यता रहेको छ । यसले अनुसन्धान तथा न्याय निरुपणमा ढिलाइ हुनुका साथै आरोपितहरुको समयमानै रिपोर्ट नआउँदा पुर्पेक्षको लागि थुनामा जानु पर्ने र न्याय निरुपणमासमेत ढिलाई हुने गरेको देखिन्छ । गण्डकी प्रदेश प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त लिखित जानकारी अनुसार आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा गण्डकी प्रदेशका विभिन्न जिल्लाका विधि विज्ञान प्रयोगशालाबाट भौतिक सबुत परीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त हुन बाँकी ९९ वटा मुद्दा रहेको देखिन्छ । जसले गर्दा प्रदेश स्तरमा विर्धि विज्ञान प्रयोगशालाको आवश्यकता रहेको तथ्यलाई देखाउँछ ।

कारागारलाई कानुन बमोजिम कसुरदारले सजाय भोग्ने बन्दीगृह मात्र नभएर आधुनिक समयमा सुधार गृहको रुपमा लिइने गरिएको छ । तसर्थ कारागार कुनैपनि अपराध गर्ने व्याक्तिहरुलाई अपराधको प्रायश्चित गर्ने, आफ्नो आचरण र ब्यवहारमा सुधार गर्ने, सीपमुलक कार्यमा संलग्न हुने तथा सभ्य, सुसंस्कृत र असल नागरिकका रूपमा रुपान्तरणका लागि राखिने ठाउँ हो । न्यायिक निकायबाट अपराध प्रमाणित भई कानुन बमोजिम तोकिएको सजाय भोग्ने क्रममा कैदीबन्दी तथा थुनुवाको आधारभूत मानव अधिकार उपभोग गर्न पाउने नैसर्गिक हकको संरक्षण गर्ने प्रमुख दायित्व पनि राज्यको हो । संविधानमा न्याय सम्वन्धी हक र यातना बिरुद्दको हकलाई मौलिक हकका रुपमा समावेश गरिएको छ भने विद्यमान न्याय प्रणालीले सुधारात्मक दण्ड प्रणालीको नीति अवलम्बन गरेको छ । नकारात्मक सुचिमा नपरेका तथा असल आचरण भएका कैदीबन्दीहरुलाई कैद छुट हुने प्रावधानले कारागारलाई सुधारगृहका रुपमा बिकास गर्ने कार्यमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ । विशेषगरी फौजदारी कसुर (सजाय निर्धारण तथा कार्यान्वयन ऐन, २०७४) मा भएका वैकल्पिक कारागारका अवधारणाहरु कैदीबन्दीको आचरण एवम् व्यवहार सुधार तथा कारागारको समग्र सुधारतर्फ निर्देशित रहेका छन् ।

गण्डकी प्रदेशकमा कारागार तथा कैदी बन्दीको अवस्था २०८२ असार मसान्तसम्म :

क्र. स.	जिल्ला	कारागारको क्षमता			कैदी बन्दीको संख्या		कुल कैदी बन्दी	६५ वर्ष माथिका	आश्रित	विदेशी नागरिक
		पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला				
१	मनाङ	१२	०	१२	७	०	७	०	०	०
२	मुस्ताङ	१५	०	१५	१२	०	१२	२	०	०
३	पर्वत	४५	१०	५५	९४	४	९८	०	०	१ भारतीय
४	म्याग्दी	२५	७	३२	८४	६	९०	०	०	१ भारतीय
५	बागलुङ	५०	२५	७५	१६७	१३	१८०	८	१	०

६	गोरखा	३५	१५	५०	१०८	४	११२	०	०	१ भारतीय
७	लमजुङ	४०	१०	५०	१०२	६	१०८	०	०	१ भारतीय
८	तनहुँ	११५	२०	१३५	२६५	२७	२४२	१६	०	१ भारतीय
९	कास्की	४००	२०	४२०	६६०	३५	६९५	१९	२	१६ भारतीय र अन्य
१०	स्याङ्जा	५५	१५	७०	१३८	३	१४१	४	०	०
जम्मा		७९२	१२२	९१४	१६३७	९८	१७३५	४९	३	२२

स्रोतः कारागार व्यवस्थापन विभाग, काठमाण्डौं।

गण्डकी प्रदेशमा नवलपरासी (बर्दघाट-सुस्तापूर्व) बाहेक १० वटा जिल्लामा कारागार कार्यालयहरु रहेका छन्। माथि उल्लेख गरिएको तालिका अनुसार कारागारहरुको जम्मा क्षमता ९१४ जनाको रहेकोमा २०८२ असार मसान्तसम्ममा कूल १७३५ जना कैदीबन्दी रहेका छन जसमा ३ जना आश्रित बालबालिकाहरु समेत कारागारमा रहेका छन्। यसै गरी ४९ जना ६५ वर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिक समेत कारागगारमा रहेका छन भने २२ जना विदेशी नागरिक (अधिकाशं भारतीय नागरिक) समेत कारागार चलान भएका छन्। कुल ५० जनाको क्षमता रहेको कास्कीको सराङकोटस्थित बाल सुधार गृहमा बालबिज्याइँका ९५ जना बालकहरु रहेका छन्। कारागार एवं सुधारगृहमा क्षमताभन्दा बढी कैदी बन्दी/बालक रहँदा खान, बस्न, सुत्न, सरसफाई, पानी तथा शौचालय लगायत विविध समस्या हुने गरेको भन्ने आयोगको अनुगमनबाट पाइएको छ।

३.१.१ सङ्क्रमणकालीन न्यायको अधिकार :

नेपालको सङ्क्रमणकालीन न्याय प्रक्रिया लामो समयदेखि अवरुद्ध रहेको छ। सङ्क्रमणकालीन न्यायलाई टुंगोमा पुर्याउन पटक पटक आयोगहरु गठन भएतापनि मूर्त रुप लिन सकेको छैन। उल्लेख्य उपलिब्धविना गठन र विघटनको लामो शृंखलाले द्वन्द्वपीडित झन् निराश भएको देखिन्छ। सर्वोच्च अदालतको आदेश र अन्तर्राष्ट्रिय कानून, मूल्य, मान्यता बमोजिम नभएको र पीडकलाई उन्मूक्ति दिने खालका प्रावधानहरु राखेको भनेर बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ मा २०८१ भदौमा गरिएको संसोधनबाट समेत चित्त नबुझाएका पीडित परिवार र सरोकारवालाहरु मिति २०८२/०२/०४ गते सरकारले दुवै आयोगमा पदाधिकारीहरु नियुक्ति गरेपछि नियुक्त गर्दा अपनाइएको प्रक्रियाबाट झन् असन्तुष्ट बन्दै आयोग पुनर्गठनको माग गरिरहेका छन्। त्यसैगरी नियुक्ति प्रक्रियामा पीडित परिवारको अर्थपूर्ण सहभागिता नभएको र सरकारले विज्ञताको आधारमा भन्दा पनि अपारदर्शी ढंगले राजनीतिक भागवण्डाका आधारमा नियुक्ति गरेको भनेर पीडित केन्द्रित नागरिक सत्य आयोग गठन गर्ने चेतावनी समेत दिंदै आएका छन्। राजनीतिक हस्तक्षेप र विश्वसनीयताको संकटले नेपालको संक्रमणकालीन न्याय असफलतातर्फ उन्मूख भएको भनी ४७ वटा पीडित संस्था र २६ वटा नागरिक संस्थाको तर्फबाट संयुक्त राष्ट्र संघीय मानव अधिकार परिषदमा प्रतिवेदन बुझाउनुका साथै दुई आयोगलाई मान्यता नदिन संयुक्त राष्ट्र संघीय उच्चायुक्तलाई ज्ञापन पत्र समेत बुझाएका छन्।

सरकारको ध्यानाकर्षण गराउन द्वन्द्वपीडितहरुको तर्फबाट गण्डकी प्रदेशमा समेत विभिन्न कार्यक्रमहरु गरेको पाइयो। नवगठित आयोगहरुको बारेमा धारणा बनाउन गण्डकी प्रदेशका द्वन्द्वपीडित र सरोकारवालाको उपस्थितिमा पोखरामा अन्तर संवाद कार्यक्रम सम्पन्न गर्नुका साथै स्पष्ट मापदण्ड र पारदर्शी प्रक्रिया अबलम्वन गरी विश्वसनीय, सक्षम, स्वतन्त्र र स्वायत्त आयोग गठनको माग राखी हस्ताक्षर संकलन अभियान समेत सञ्चालन गरेको पाइयो।

३.२ आर्थिक, सामाजिक तथा सास्कृतिक अधिकारको अवस्था :

३.२.१ उपभोक्ता अधिकारको अवस्था :

उपभोक्ता अधिकारको अवस्था विश्लेषण गर्दा संविधान, ऐन, नियमावली तथा अन्तर्राष्ट्रिय दस्तावेजहरूले उपभोक्ताको अधिकारलाई स्पष्ट रूपमा सुनिश्चित गरेको पाइन्छ। नेपालको संविधानको धारा ४४ ले उपभोक्तालाई गुणस्तरीय वस्तु तथा

सेवा प्राप्त गर्ने र गुणस्तरहीन वस्तु वा सेवाबाट हानी पुगेमा क्षतिपूर्ति पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। त्यस्तै धारा ३० मा स्वच्छ वातावरणको हक र धारा ३५ मा स्वास्थ्यसम्बन्धी हकको व्यवस्था उपभोक्ताको जीवनस्तर सुधार (Quality of Life) सँग प्रत्यक्ष रुपमा सम्बन्धित छ। उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ ले उपभोक्ताको सूचित, सुरक्षित र न्याय प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्दै उपभोक्ता अदालत गठन भई सक्रिय भईसकेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय सन्दर्भमा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्र, १९४८, संयुक्त राष्ट्रसंघको उपभोक्ता संरक्षण निर्देशिका, १९८५ तथा आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार महासन्धि, १९६६ ले उपभोक्ताको अधिकारलाई मानव अधिकारको अभिन्न अङ्गको रूपमा लिएका छन्।

गण्डकी प्रदेशमा उपभोक्ता अधिकारको कार्यान्वयनका लागि प्रदेश बजार अनुगमन समिति, जिल्ला बजार अनुगमन टोली तथा स्थानीय तहमा निर्देशिका तर्जुमा गरिएको पाइन्छ। बजार अनुगमन नियमावली, २०७६ अनुसार जिल्ला घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालयको प्रमुखको संयोजकत्वमा टोली गठन गरी अनुगमन गरिँदै आएको भए पनि नियमितता, प्रविधि, जनशक्ति तथा समन्वयको अभावका कारण प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। अनुगमनको क्रममा विना दर्ता सञ्चालन, मूल्यसूची नराख्ने, म्याद गुज्रिएका वस्तु छुट्टै भण्डारण नगर्ने, तौलमा कमी, अखाद्य पदार्थको मिसावट, अत्यधिक विषादीको प्रयोग जस्ता समस्या देखिएका छन्। खाद्य वस्तुको गुणस्तर परीक्षण तथा विषादीको चेकजाँच गर्ने प्रविधि तथा प्राविधिक जनशक्तिको अभावले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर परेको छ। साथै उपभोक्ता सचेतनाको कमीका कारण उपभोक्ताहरूले आफ्ना अधिकारको उपयोग गर्न सकिरहेका छैनन्।

आगामी वर्षहरूमा उपभोक्ता अधिकार सुदृढ गर्न उपभोक्ता अदालतको संरचना विस्तार गर्नुपर्ने, अनुगमन प्रविधिको आधुनिकीकारण गरी डिजिटल उपकरण तथा मोबाइल एपमार्फत अनुगमन प्रणाली लाई स्वचालिकरणमा लानुपर्ने, विद्यालय तथा सामुदायिक तहमा उपभोक्ता सचेतना अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। प्रत्येक स्थानीय तहमा सुपथ मूल्य पसल तथा उपभोक्ता सूचना केन्द्र (Consumer Information Center) स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता छ। बजारमा एकाधिकार रोकी प्रतिस्पर्धा लाई प्रबर्द्धन गर्न प्रतिस्पर्धा ऐन निर्माण गर्नुपर्ने र अनलाइन व्यापार तथा ride sharing नियमनका लागि समायानुकुल कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। यी सुधारात्मक उपायहरू कार्यान्वयन गर्न सकेमा गण्डकी प्रदेशमा उपभोक्ता अधिकारको अवस्था थप सुदृढ हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ।

https://www.reportersnepal.com/2025/03/1066458/
https://www.aarthikdainik.com/view/177268/
https://newsofnepal.com/2025/06/16/713774/

३.२.२ स्वास्थ्यको अधिकारको अवस्था :

गण्डकी प्रदेशमा स्वास्थ्य अधिकारको अवस्था संविधान, ऐन, नीति तथा व्यवहारका आधारमा विश्लेषण गर्दा मिश्रित देखिन्छ, एकातिर कानुनी र नीतिगत प्रगति, अर्कोतिर कार्यान्वयनको चुनौती रहेको छ। नेपालको संविधानको धारा ३५ अनुसार सबै नागरिकलाई निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, आकस्मिक सेवाबाट वञ्चित नहुने, तथा स्वास्थ्य संस्थामा समान पहुँचको मौलिक हक सुनिश्चित गरिएको छ। यसलाई कार्यान्वयन गर्न जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ ले स्वास्थ्य सेवा नियमित, गुणस्तरीय र सर्वसुलभ बनाउने कानुनी आधार तयार गरेको छ।

गण्डकी प्रदेश सरकारले स्वास्थ्य नीति, २०७८ जारी गरी निःशुल्क सेवा, विशेषज्ञ सेवा विस्तार, औषधि तथा उपकरणको अटुट आपूर्ति, एक चिकित्सक/एक संस्था नीति लगायतका प्रगतिशील नीतिहरू अवलम्बन गरेको छ। त्यसैगरी शववाहन सेवा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०७७, अस्पताल फार्मेसी सेवा निर्देशिका २०७८, पोषणमैत्री स्वास्थ्य संस्था

कार्यान्वयन निर्देशिका २०७९, लगायतका बिभिन्न निर्देशिकाकाको ब्यवस्था गरिएको छ । पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, १३ अस्पताल, ११ आयुर्वेद अस्पताल, जनरल तथा सरुवा रोग अस्पताल, जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला, क्षयरोग नियन्त्रण केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, प्राथमिक केन्द्र, गाउँघर क्लिनिक लगायतका संरचनाहरु संचालनमा रहेका छन् । व्यवहारमा हेर्दा, गण्डकी प्रदेशका बिभिन्न अस्पतालहरूबाट डायलाइसिस सेवा नियमित प्रवाह भए पनि मेसिनको कमी र मर्मतको ढिलाइले सेवाग्राहीलाई पालो कुरेर बस्नुपर्ने अवस्था छ । गर्भवती तथा सुत्केरी महिलाको लागि स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट सुत्केरी भए वापत प्रोत्साहन स्वरुप यातायात र पोषण भत्ता र आर्थिक रूपमा विपन्न गर्भवति तथा सुत्केरी महिलाको लागि हवाई उद्धार जस्तो सकारात्मक पहल भए पनि स्वास्थ्य बीमा प्रणाली अझै प्रभावकारी बन्न सकेको छैन, सीमित औषधि उपलब्धता, झन्झटिलो प्रकृया, बीमाको लागि आयुर्वेदिक अस्पताल नतोकिनुले उपचारको लागि निजी अस्पतालमा उपचारको बाध्यता देखिन्छ ।

स्वास्थ्य संस्थामा दरबन्दी अनुसारको जनशक्ति नहुनु, दक्ष जनशक्ति अभावमा ICU, भेन्टिलेटर, अक्सिजन प्लान्ट सञ्चालनमा समस्या भएको देखिन्छ । मानसिक स्वास्थ्य सेवाको सन्दर्भमा अझै दक्ष जनशक्ति, यस प्रतिको नकारात्मक धारणा लगायतमा धेरै कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस प्रदेशमा केवल पाँच अस्पतालमा मनोचिकित्सक उपलब्ध छन्, अन्य जिल्लामा विशेषज्ञ सेवा नहुँदा बिरामीहरू पोखरा वा काठमाडौँ जान बाध्य छन् । प्रदेशमा आत्महत्याको दर बढ्दै गएको तथ्यले मानसिक स्वास्थ्यलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ । गण्डकी प्रदेशमा हरेक वर्ष गर्भवती र सुत्केरीको सङ्ख्यात्मक अन्तर बढ्दै गएको तथ्याङ्क स्वास्थ्य निर्देशनालयमा पाइन्छ । गर्भवतीको सङ्ख्या र सुत्केरीको सङ्ख्यामा झन्डै आधा फरक परेपछि त्यसमा लिंग पहिचानपछिको भ्रूणहत्या हुन सक्ने आकलन गरिएको छ । कानुनले बिभिन्न अवस्था अनुसार सुरक्षित गर्भपतनको अधिकार दिएको छ तर, लिङ्ग पहिचानपछिको भ्रूणहत्या यो अधिकारको दुरुपयोग हो । गण्डकी प्रदेशका औषधि पसलहरूमा यसको प्रभावकारी अनुगमन हुन आवश्यक देखिन्छ । आयोगको यस गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखराबाट पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, कास्कीमा कार्यरत आवाशिय चिकित्सकहरूको दयनिय र अमानविय कार्य वातारण severe and inhumane working conditions ले गर्दा आधारभूत मानव अधिकारको हनन भएको भन्ने विषयमा छलफल तथा अनुगमन भएको थियो । अनुगमनको क्रममा आवाशिय चिकित्सकहरुका लागि अत्याधिक कामको चाप र समयावधि, न्यूनतम आराम, सुत्ने समयको अभाव (lack of basic breaks during duty hours, excessive working hours, excessive workloads, lack of sleep) जस्ता समस्याहरुले आवाशिय चिकित्सकहरुको आधारभूत मानव अधिकारको उल्लङ्घन भएको भन्ने विषयमा पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानका भी.सी, डिन र आवाशिय चिकित्सकका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल गरिएको थियो ।

आयोगको यस गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखराबाट बिभिन्न विद्यालयहरूमा गरिएको अनुगमन अनुसार अधिकांश विद्यालयहरूमा पानी शुद्धिकरण प्रणाली जडान गरिएको हुनाले खानेपानीको प्रबन्ध व्यवस्थित रहेको र शौचालयको समस्या नभएको, महिनावारी भएका विद्यार्थीको लागि स्यानिटरि प्याडको वितरण विद्यालयमा रहेको H.A र vending machine बाट गरिने हुनाले स्यानिटरि प्याडको वितरण सहज र व्यवस्थित भएको पाईन्छ तर अधिकांश विद्यालयहरुमा vending machine उपलब्ध भएतापनि प्रयोगमा नआएको पाइएको छ । विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य सम्बन्धी अवलम्बन गरिएको असल अभ्यासहरुलाई निरन्तरता दिई यसलाई थप सुदृढ बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

आगामी दिनहरूमा प्रदेश सरकारले स्वास्थ्य बीमा सुधार, मानसिक स्वास्थ्य सेवा विस्तार, दरबन्दी पूर्ति, औषधि आपूर्ति सुनिश्चितता तथा ग्रामीण भेगमा सेवा प्रवाह सुदृढीकरण तथा सशक्तिकरण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ । कानुनी संरचना बलियो भए पनि यसको कार्यान्वयन, स्रोत व्यवस्थापन र सेवा गुणस्तरमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५

गण्डकी प्रदेश स्वास्थ्य निति, २०७८

https://hobaglung.gandaki.gov.np/list/act/ganaedaka-parathasha-savasathaya-nata

https://lawcommission.gov.np/content/12880/12880-the-public-health-service-act/

https://www.blastkhabar.com/news/2025/03/21/147009.html

३.२.३ शिक्षाको अधिकारको अवस्था :

नेपालले शिक्षा अधिकारलाई राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानुनमार्फत सुनिश्चित गरेको छ । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । यसै अनुरूप मौलिक हकको कार्यान्वयनको लागि अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५, मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र (१९४८), आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र (१९६६), बाल अधिकार महासन्धि (१९८९), अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार महासन्धि (२००६) तथा दिगो विकास लक्ष्य ४ ले शिक्षालाई मानव अधिकारको आधारभूत अधिकारको रुपमा व्यवस्था गरेका छन् ।

गण्डकी प्रदेश सरकारले शिक्षा अधिकारको कार्यान्वयनका लागि गण्डकी प्रदेश शिक्षा नीति, २०७८ जारी गरेको छ । यस नीतिले बालमैत्री, लैङ्गिक मैत्री, अपाङ्गता मैत्री र समावेशी शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्दै बहु अपाङ्गता आवासीय विद्यालय स्थापना गर्ने व्यवस्था गरेको छ। प्रदेशमा हाल ३,७२८ सामुदायिक र ५८९ संस्थागत विद्यालय गरी कुल ४,३१७ विद्यालय सञ्चालनमा छन् । साक्षरता दर ७४.८% रहेकोमा पुरुष साक्षरता ८३.५% र महिला साक्षरता ६७.७% छ तर, शिक्षा अधिकारको व्यवहारिक कार्यान्वयनमा विभिन्न चुनौतीहरू देखिन्छन् । विद्यालयहरूले जन्मदर्ता प्रमाणपत्र नभएका बालबालिकालाई भर्ना त गर्छन्, तर परीक्षा र रजिष्ट्रेसनमा अवरोध पुर्‍याउने गरेका छन् । अपाङ्गता मैत्री भौतिक संरचना र शिक्षण सामग्रीको अभावले अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू शिक्षाबाट वञ्चित भइरहेका छन् । सामुदायिक विद्यालयहरूले आधारभूत तहमा शुल्क नलिए पनि माध्यमिक तहमा अभिभावकसँग सहयोग शुल्क लिने प्रचलन व्याप्त छ । दिवा खाजाको व्यवस्था भए पनि न्यून विद्यार्थी सङ्ख्या भएका विद्यालयमा बजेट अपुग हुने समस्या छ । मनोसामाजिक परामर्श, विद्यालय नर्स, स्रोत कक्ष, शिक्षक तालिम र बालमैत्री व्यवहारको अभावले शिक्षाको गुणस्तरमा असर परेको छ । गण्डकी प्रदेशमा शिक्षाको अधिकारको अवस्था समग्र रूपमा हेर्दा संवैधानिक, कानुनी तथा नीतिगत रूपमा सुदृढ देखिए पनि व्यवहारिक कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू विद्यमान छन् । यसरी हेर्दा, गण्डकी प्रदेशमा शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्न कानुनी र नीतिगत संरचना बलियो भए पनि कार्यान्वयन पक्षमा अझै सुधार आवश्यक छ । समावेशी, गुणस्तरीय, व्यबहारिक र पहुँचयुक्त शिक्षा सुनिश्चित गर्न बहुपक्षीय प्रयास अपरिहार्य देखिन्छ ।

अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि समावेशी शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनु पर्दछ, जसले उनीहरूको पहुँच र अधिकतम सहभागिता सुनिश्चित गर्छ । विद्यालयहरूमा दिवा खाजाको गुणस्तरिय व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक छ जसले बालबालिकाको समग्र विकासमा सहयोग पुग्न सकोस् । शिक्षकहरूको क्षमता विकास, अनुशासन सुधार, तथा भयरहित वातावरणको प्रवर्द्धनले शिक्षण सिकाइमा सकारात्मक सुधार ल्याउन सकिन्छ । साथै विद्यालय छोड्ने दर घटाउन लक्षित छात्रवृत्ति, गुणस्तरिय स्यानिटरी प्याडको उपलब्धता तथा अभिभावक सहभागिता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने आवश्यकता छ, जसले विशेष गरी सीमान्तकृत समुदायका बालबालिकाहरूलाई निरन्तर शिक्षामा जोडिराख्न मद्दत पुर्‍याउँछ ।

आयोगको यस गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखराबाट कास्की र तनहुँ जिल्लाका विभिन्न ४ वटा पालिकामा रहेका सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालनमा रहेको दिवा खाजा कार्यक्रमको अवस्थामा केन्द्रित रही अनुगमन एवं छलफल सम्पन्न गरिएको

थियो। विद्यालयमा दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेको, खाजाको सूचि तयार गरिएको, विद्यालयबाट सम्भव भएसम्म स्थानीय उत्पादनको प्रयोग गरी खाजा तयार गर्ने नीति लिइएको, समय समयमा स्थानीय निकाय एवं अभिभावकहरुबाट खाजाको अनुगमन गर्ने गरिएको, विद्यालयमा खानेपानी एवं शौचालयको व्यवस्था गरिएको जस्ता असल अभ्यासहरु अवलम्वन गरिएको पाइएपनि केही विद्यालयको चमेनागृह साँघुरो रहेको, पुर्ण रूपमा स्थानीय उत्पादनको प्रयोग गरी दिवा खाजा तयार गर्न नसकेको, दिवा खाजा व्यवस्थापनको लागि आवश्यक जनशक्तिको अभाव रहेको, स्थानीय निकायबाट समयमा बजेट प्राप्त नहुनु, खाजामा धुलो खुर्सानी, फुड कलर जस्ता वस्तुहरुको प्रयोग भएको, विद्यालय वरपर जङ्क खानेकुरा उपलब्ध भएको, शौचालयमा पानी र सरसफाइको अभाव रहेको, विद्यार्थीको स्वास्थ्य जाँचको लागि जनशक्ति अभाव रहेको पाइएकोले यसतर्फ थप सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

संघीय सरकारले शिक्षा ऐन र नियमावलीको नमूना कानून पठाए पनि स्थानीय तहहरूले छुट्टै नीति, योजना तथा मापदण्ड तर्जुमा गर्न सकेका छैनन्। विद्यालय बाहिर रहेका दलित, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रूपले विपन्न बालबालिकाहरूको लागि पालिकाहरूको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा ठोस व्यवस्था नहुनुले शिक्षाको अधिकार कार्यान्वयनमा बाधक बनेको छ। हाल छात्रवृत्ति, स्यानिटरी प्याड, दिवा खाजा जस्ता कार्यक्रमले केही सुधार ल्याएको देखिए पनि विद्यालय छोड्ने दरमा उल्लेखनीय कमी आएको नदेखिदा विद्यालय छोड्नुको कारण पत्ता लगाई विद्यार्थीलाई विद्यालयमा टिकाउने वातावरण सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ। साथै बालवालिकाको शिक्षाको अधिकार सुनिश्चितताको लागि स्थानीय तहको सक्रियता, अपाङ्गता मैत्री संरचना, शिक्षकको क्षमता विकास र समावेशी शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

गण्डकी प्रदेश शिक्षा नीति, २०७८

https://edd.gandaki.gov.np/content/11/gandaki-pradesh-education-policy--2078/
https://ehimalayatimes.com/2022/12/74465/

३.३ महिला अधिकार

महिलाले बिना भेदभाव प्राप्त गर्ने अधिकारहरु महिला अधिकार हुन्। महिला भएकै नाताले प्राप्त गर्ने केही विशेष अधिकारहरु पनि यस भित्र पर्दछन्। महिलाको अधिकारलाई नेपाल पक्ष राष्ट्र भएका विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि तथा प्रचलित नेपाल कानूनहरुमा सुनिश्चित गरिएको छ। महिला अधिकार संरक्षण र संवर्धनका लागि भएका सकारात्मक प्रयासका बाबजुद अझै पनि अधिकारको पूर्ण उपभोग गर्न पाएको स्थिति देखिँदैन। समाजमा विद्यमान कुरीति, कुसंस्कार, पितृसत्तात्मक सोंच आदिका कारण अहिले पनि महिलाहरु आर्थिक, सामाजिक, मानसिक, यौनजन्य हिंसाको शिकार हुनुपरेको अवस्था छ। राज्यले समावेशीकरणको नीति अबलम्बन गरेपछि राज्यका निकायहरुमा महिलाहरुको सहभागितामा वृद्धि हुँदै गैरहेको अवस्था देखितापनि समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुन सकेको देखिँदैन। हाल गण्डकी प्रदेशसभामा २१ जना महिला प्रदेश सभा सदस्यको उपस्थिति देखिन्छ। त्यसैगरी गण्डकी प्रदेशका कूल ८५ स्थानीय तहमा रहेका जम्मा ३,९३७ जनप्रतिनिधिमध्ये १,६२३ (४१%) महिला जनप्रतिनीधिको रुपमा निर्वाचित भएका छन्। तथापी अझै पनि नेतृत्व तहमा महिलाहरुको उपस्थिति न्यून नै देखिन्छ। यस प्रदेशका ८५ नगर प्रमुख/अध्यक्ष मध्ये ३ जना र ७५९ वडा अध्यक्षमध्ये १४ जना मात्रै महिला निर्वाचित भएका छन्।

> सिन्धुपाल्चोकका एक महिलाले दोश्रो विवाह गरि पूर्व पति तर्फका छोरा समेत पोखरा कास्कीमा बसेको र छोरा संग संम्पर्क गराई पाउँ भनि यस कार्यायलमा परेको उजुरी उपर सामान्य दर्ता गरी सिविन समेतको सहयोगमा बाबु र बच्चाको संम्पर्क गराएको।

> लामो समयदेखि छिमेकीले चरित्र हत्या गरी गालिगलौज गर्ने तथा समय समयमा हिंसामा उत्रने पुरुष छिमेकी विरुद्ध पोखराको एक महिलाले यस कार्यालयमा दिएको मौखिक जानकारी सम्बन्धमा तत्काल जिल्ला प्रहरी कार्यालय कास्कीमा समन्वय गरी पठाएकोमा आयोगको पहलले हिंसा हुन छोडेकोले धन्यवाद समेत दिएको।

नागरिकता सम्बन्धी संघीय कानूनमा केही समय पहिले गरिएको संसोधनले विभेदजन्य व्यवस्थाको अन्त्य गरेको र आमाको नामबाट नागरिकता जारी गर्न सहज हुने देखिन्छ।
प्रदेश नीति तथा योजना आयोगको दोस्रो पञ्चवर्षीय योजना आधारपत्र, २०८० अनुसार गण्डकी प्रदेशमा महिला परिवारमूली भएका परिवार ४१ प्रतिशत, महिला साक्षरता दर ७५.३ प्रतिशत (राष्ट्रिय ६९.४ प्रतिशत), प्रत्यक्ष लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट अनुपात ५९ प्रतिशत (आ.व.२०७९/८० सम्म) र महिलाको नाममा घर वा जग्गा वा घर जग्गा दुवैमा स्वामित्व भएको २८.३ प्रतिशत पुगेको देखिएको छ।
गण्डकी प्रदेश प्रहरी कार्यालय, पोखराबाट प्राप्त तथ्यांक हेर्दा गण्डकी प्रदेशमा गत आ.व. मा बहुविवाह सम्बन्धी ५२, जवरजस्ती करणीका १७९, जवरजस्ती करणी उद्योगका ३५, बोक्सीको आरोप सम्बन्धी १, मानव बेचविखन तथा ओसारपसार सम्बन्धी ६ वटा मुद्दा दर्ता भएकोमा यस आ.व.मा बहुविवाह सम्बन्धी ३२, जवरजस्ती करणीका १६४, जवरजस्ती करणी उद्योगका २०, मानव बेचविखन तथा ओसारपसार सम्बन्धी ११ वटा मुद्दा दर्ता भएको देखिन्छ। यसरी तुलनात्मक रुपमा अध्ययन गर्दा गत वर्षको तुलनामा जवरजस्ती करणी उद्योगका बाहेक अन्य महिला हिंसाका घटनाहरुमा केही कमी आएको अवस्था रहेतापनि रोकिएको अवस्था छैन।
गण्डकी प्रादेशिक स्वास्थ्य निर्देशनालयका अनुसार गण्डकी प्रदेशमा मातृ तथा नवशिशु मृत्युदर उच्च रहेको पाइएको छ। आ.व.२०८०/८१ मा यस प्रदेशमा ११ मातृमृत्यु भएकोमा कास्कीमा सबैभन्दा धेरै ६ वटा रहेको पाइयो।
यस कार्यालयबाट यस आ.व.मा श्रीमानबाट घरेलु हिंसा भएको, सम्पूर्ण प्रक्रिया पुर्याउदा तथा अदालतबाट निर्णय हुँदा पनि नागरिकता नपाइएको, छिमेकीबाट चरित्र हत्या गरेको, ढाँटेर विवाह गरी पछि श्रीमतीको रुपमा स्विकार नगरेको, लिभिङ टुगेदरमा बसेर विवाह नगरी अर्कैसँग इन्गेजमेन्ट गरेको, श्रीमानको मृत्यु भएपछि अंश मुद्धामा अदालतको फैसला कार्यान्वयन नभएको भनेर आएका १६ जना निवेदकलाई आवश्यक कानूनी परामर्श र निःशुल्क कानूनी सहायताका लागि समेत पत्राचार गरिएको थियो। न्यायिक तथा अर्ध-न्यायिक निकायहरुबाट महिला अधिकार संरक्षणका पक्षमा विभिन्न फैसलाहरु हुने गरेतापनि ति फैसलाहरुको कमजोर कार्यान्वयनका कारण वास्तविक रुपमा पीडितहरुले न्याय प्राप्त गर्न नसकिरहेको अवस्था देखिन्छ।
गण्डकी प्रदेशमा महिला अधिकार संरक्षणमा योगदान पुर्याउने उद्देश्यले लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण निर्देशिका, २०७७, हिंसा पीडित एवम मानव वेचविखन तथा ओसारपसारबाट प्रभावितहरुको संरक्षण, मनोसामाजिक विमर्श, स्वास्थ्य उपचार, पारिवारिक पुनस्थापना, पुनर्मिलन तथा स्वरोजगारमा सहयोग पुर्याई एकीकृत सेवा प्रदान गरी दीर्घकालिन पुनस्थापना केन्द्र सञ्चालनका लागि प्रादेशिक पुनस्थापना केन्द्र सञ्चालन मापदण्ड, २०७८, गण्डकी प्रदेशका सार्वजनिक स्थलमा कष्टपूर्ण जीवनयापन गर्न बाध्य व्यक्तिको पहिचान, उद्धार, संरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि सडक आश्रित सहयोगापेक्षी मानव उद्धार, पुनस्थापना तथा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७८, हिंसा प्रभावितहरुको लागि सेवा केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६, एकल महिला संरक्षण कार्यक्रम सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६ कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ भने गण्डकी प्रदेशलाई सहयोगापेक्षी सडक मानवमुक्त प्रदेश घोषणा गरिएको छ।

---

https://pradeshsabha.gandaki.gov.np/PradeshSava/Members

https://election.gov.np/admin/public//storage/Election_Result_Book_2079/RB_04_Gandaki_Province.pdf

दोश्रो पञ्चवर्षीय योजना आधारपत्र, २०८०, गण्डकी प्रदेश नीति तथा योजना आयोग पोखरा। गण्डकी प्रदेश प्रहरी कार्यालय, पोखराको च.नं.५०, मिति २०८२।४।०७ गतेको पत्रबाट प्राप्त जानकारी।

३.४ बालवालिकाको अधिकार

गण्डकी प्रदेशका लागि आर्थिक वर्ष २०८१/८२ मा बालबालिकाको अधिकार संरक्षण र प्रवर्द्धनका सन्दर्भमा विभिन्न नीतिगत, कानूनी तथा कार्यगत पहलहरू अघि सारिएका छन् । बाल अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९८९ र नेपालको संविधानको धारा ३९ अनुसार बालबालिकालाई बाँच्न पाउने, विकास गर्ने, संरक्षण पाउने र सहभागिता जनाउन पाउने अधिकार सुनिश्चित गरिएको छ । यसै अनुरूप गण्डकी प्रदेशले बालबालिकाको हितमा विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ । नवीन योजनाहरूमा नवजात शिशुको आपतकालीन स्वास्थ्य सेवाका लागि “एयर एम्बुलेन्स” व्यवस्था, “पूर्ण संस्थागत सुत्केरी प्रदेश” अभियान, तथा दलित, जेहनदार, असहाय बालबालिकाका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम समावेश गरिएको छ । विद्यालयस्तरीय दिवा खाजा कार्यक्रम, छात्रा शौचालयमा सेनीटरी प्याडको व्यवस्था, सीमान्तकृत बालबालिकाका लागि छात्रवृत्ति र बालबालिकाको प्रतिभा विकास कार्यक्रम जस्ता कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गरिएको छ । बालवालिकाको सर्वाङ्गीण विकासको लागि बाल प्रतिभा छनोट, बाल दिवसका अवसरमा सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू तथा बाल क्लबहरूको गठन एवं सशक्तीकरणका कार्यक्रमहरु संचालनमा रहेका छन् । तर बाल अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा अझै चुनौतीहरू विद्यमान छन् । बाल संरक्षण समितिको गठन, बालमैत्री स्थानीय शासनको कार्यान्वयन र बालकल्याण अधिकारीहरूको नियुक्ति जस्ता कानूनी प्रावधानहरू अझै पूर्णरूपमा कार्यान्वयन हुन सकेका छैनन् । गरिब, सीमान्तकृत तथा सडक आश्रित बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा हिंसा, यौनजन्य दुर्व्यवहार, बालश्रम, बेचबिखनजस्ता समस्याहरूको प्रभावकारी सम्बोधन अभावमा बाल अधिकारको उपभोगमा बाधा पुगेको छ । सडक बालवालिकाहरु र अपाङ्गता भएका बालवालिकाहरु अझै पनि विद्यालयको पहुँचबाट टाढा रहेका छन् । बालबालिकामाथि विद्यालयमा हुने शारीरिक मानसिक दण्ड-सजायको अन्त्य हुन सकेको छैन । उदाहरणस्वरूप, तनहुँ र कास्की जिल्लाका विद्यालयहरूमा शिक्षकद्वारा बालबालिकामाथिको कुटपिट भएका घटनाहरू सञ्चार माध्यममा प्रकाशित सुचनाको आधारमा आयोगको यस कार्यालयबाट अनुगमन गरिएको थियो । भिमाद नगरपालिका वडा नं. ६, शान्तिनगर, तनहुँस्थित प्रभात एकेडेमीको कक्षा ४ मा अध्ययनरत ४ जना विद्यार्थीहरूलाई शिक्षिकाले सजाय स्वरुप गालामा तातो पन्युले डामेको भनी विभिन्न सञ्चार माध्यमहरूमा प्रकाशित समाचारको विषयमा केन्द्रित रही यस गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराबाट तत्काल आकस्मिक अनुगमन गरिएको थियो । अनुगमनको क्रममा विभिन्न सरोकारवालाहरूसँग प्रत्यक्ष भेटघाट एवं छलफल गरी जानकारी लिइएको थियो । आयोगको यस कार्यालयबाट समय समयमा बाल निगरानी कक्षको अनुगमन भएको छ जसअनुसार बाल

> पोखराको अन्दाजी १३ वर्षको एक वालकले करिब ५ वर्षकको बालिकालाई जवरजस्ति गरेको आरोपमा शुरुमा प्रहरीले उक्त वालकलाई एक रात हिरासतमा राखी प्रमाणको अभावमा उजुरी दर्ता नगरेको र आमाको जिम्मा लगाएर पठाएको थियो । तर पछि किटानी साथ जाहेरी परेपछि उक्त वालकलाई प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान भईरहेको भन्ने जानकारी मौखिक रुपमा प्राप्त भएपछि प्रहरीसंग यस विषयमा सोधपुछ गर्दा अनुसन्धानको क्रममा रहेको बालक भएकोले चाँडैनै अनुसन्धान सकि पेश गर्ने भनेपनि निजलाई कुनैपनि परिस्थिति जन्य प्रमाण नभएको र विधि विज्ञान परिक्षणको प्रतिवेदन एक मात्र आधार भएको अवस्थामा समेत प्रहरीले नमूना संकलन गरी परिक्षणको लागि नेपाल प्रहरी केन्द्रीय विधि विज्ञान प्रयोगशालामा नपठाएको तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन तथा वाल न्याय कार्यविधि अनुरुप अनुसन्धान समेत नभएको देखिएकोले यस विषयमा तत्काल जिल्ला प्रहरी कार्यालयका प्रमुख, जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालयका प्रमुखलाई ध्यानाकर्षण गराउनुका साथै उच्च अदालत पोखराका मुख्य न्यायधिसलाई सो बारेमा अवगत गराइएको थियो । आयोगले ध्यानाकर्ष गराएको भोलिपल्टै परिक्षणको लागि काठमाण्डौ पठाएको तथा निजको कानूनी प्रतिरक्षाको लागि अधिवक्ता भुवन पराजुलीसंग समन्वय गरी अदालतले आमाको जिम्मा लगाई हाल पुर्पक्षमा रहेको ।

> स्याङजा जिल्लाका एक बालिकालाई निजको वावुले वेवास्ता गरी जन्मदर्ता नबनाईदिएको र आमाले निज बालिकाको जन्म दर्ता बनाउँन सम्बन्धित निकायमा जाँदा सहयोग नगरेको विषयमा यस कार्यालयमा मौखिक जानकारी प्राप्त भएको सम्बन्धमा राष्ट्रिय बाल अधिकार परिषद्संग समन्वय पश्चात निज बालिकाले जन्मदर्ता प्राप्त गरेको ।

निगरानी कक्षको समग्र ब्यवस्था, संरचना, जनशक्ति एवं प्रविधिमा सघन सुधारको आवश्यकता देखिन्छ । पोखरा महानगरमा १,३६९ बालश्रमिक रहेको तथ्याङ्कले बालश्रमको समस्या अझै गम्भीर रहेको देखाउँछ ।

गण्डकी प्रदेशमा अझै पनि बालबिवाह, हिंसात्मक अनुशासन, बाल श्रम, तथा अनावश्यक बालगृहमा राखिने प्रवृत्ति विद्यमान छन् । त्यसैले बाल अधिकारको बिषयमा राज्यको दायित्व र स्थानीय तहको सक्रियता अझै सशक्त हुनुपर्ने देखिएको छ । अतः गण्डकी प्रदेशमा बाल अधिकारको संरक्षणका लागि नीति, कार्यक्रम र बजेटको प्रभावकारी कार्यान्वयन, स्थानीय तहमा बालमैत्री संरचना निर्माण, तथा सामाजिक सचेतना अभिवृद्धि अपरिहार्य देखिन्छ । संघीय, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारबीच समन्वय, नागरिक समाज तथा साझेदार संस्थासँग सहकार्य, र बालबालिकाको आवाजलाई नीति निर्माणमा समावेश गर्नु नै दीर्घकालीन समाधानको मार्ग हो ।

https://www.unicef.org/nepal/

https://www.dainiknepal.com/2024/09/711484.html

३.५ बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य विरुद्धको अधिकार :

नेपालमा २०५२ साल फाल्गुण १ गते देखि शुरु भई झण्डै एक दशक चलेको सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा राज्य र तत्कालीन विद्रोही ने.क.पा.माओवादी दुबै पक्षबाट नागरिकलाई बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्य भए । बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यविरुद्धको महासन्धि, २००६ लगायत अन्य अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरुले जुनसुकै बहानामा बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यलाई मानवताविरुद्धको अपराधका रुपमा व्याख्या गरेको पाईन्छ । नेपालको प्रचलित कानूनले बलपूर्वक बेपत्ता पार्ने कार्यलाई अपराधीकरण गरेको अवस्था छ । सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा बेपत्ता पारिएका नागरिकहरुको अवस्था हालसम्म पनि सार्वजनिक हुन सकेको छैन । नेपाल सरकार र तत्कालीन ने.क.पा. (माओवादी) बीच २०६३ साल मंसिर ५ गते भएको विस्तृत शान्ति सम्झौतामा ६० दिनभित्र वेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको अवस्था सार्वजनिक गर्ने उल्लेख भएतापनि हालसम्म उनीहरुको अवस्था सार्वजनिक हुन नसक्दा नागरिकको सत्य जान्न पाउने र न्याय प्राप्त गर्ने अधिकारबाट बञ्चित भएको अवस्था छ । आयोगको अनुसन्धानका क्रममा बलपूर्वक बेपत्ता पारिएका नागरिकका हकवालाले राज्यले घोषणा गरेको राहत, सुविधाहरु प्राप्त गरेको पाइएतापनि उनीहरुको अवस्था सार्वजनिक हुन नसक्दा पीडा र अन्योलमा बाँचीरहन परेको गुनासो रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी राज्यले द्वन्द्वपीडितको पहिचान, आश्रित बालबच्चाको शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारीको सुनिश्चितता गर्नुपर्ने उनीहरुको माग छ । बेपत्ता पारिएका नागरिकहरुको खोजी गर्ने र सत्य पत्ता लगाउने उद्देश्यले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिहरुको छानविन आयोग गठन भएको र निरन्तर कार्य गरिरहको भए पनि परिणाम आउन सकेको छैन । उक्त आयोगहरुको गठन प्रक्रिया अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप कानून नआएको भनी पीडितका परिवार र सरोकारवालाहरुले आवाज उठाउँदै आएको पाईन्छ । आयोगको यस गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरामा बेपत्ता पारिएको भनी परेका उजुरी उपर अनुसन्धान कार्य जारी रहेको छ ।

---

https://www.samadhannews.com/2025/07/29/121002/

३.६ यातना विरुद्धको अधिकार :

कुनै सार्वजनिक अधिकारी वा सार्वजनिक आधिकारिक क्षमताको हैसियतले काम गर्ने कुनै व्यक्तिबाट वा निजको सहमति वा मौन सहमतिबाट कुनै व्यक्ति वा तेस्रो व्यक्तिबाट जानकारी वा साविति लिने वा तेस्रो व्यक्तिले गरेको भनी शंका गरिएको कार्यको लागि दण्ड दिने वा सो व्यक्ति वा तेस्रो व्यक्तिलाई त्रास देखाउने वा बलजफ्ती गर्ने जस्ता उद्देश्यहरूको लागि वा कुनै किसिमको भेदभावमा आधारित कुनै कारणका लागि सो व्यक्तिलाई जानी जानी दिईएको शारीरिक वा मानसिक कठोर पीडा वा कष्टलाई यातनाको रुपमा परिभाषित गरिएको छ । यस परिभाषाले यातना हुनका लागि सार्वजनिक पदाधिकारीको

प्रत्यक्ष वा परोक्ष संलग्नताको परिकल्पना गरेको छ । यातनालाई पनि मानवता विरुद्धको गम्भिर अपराधको रुपमा लिईन्छ । नेपाल समेत पक्ष राष्ट्र भएको यातना तथा अन्य क्रुर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्डविरुद्धको महासन्धि, १९८४ ले कुनै पनि व्यक्तिलाई यातना वा क्रुर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा दण्ड दिन नहुने व्यवस्था गरेको छ । नेपालको प्रचलित कानूनले पनि यातनाविरुद्धका विभिन्न व्यवस्थाहरु गरेको छ । नेपालको संविधानको धारा १६ ले प्रत्येक व्यक्तिलाई सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक, धारा २० मा कुनै पनि व्यक्तिलाई पक्राउ भएको कारण सहितको सूचना नदिई थुनामा नराखिने, स्वच्छ सुनुवाईको हक हुने लगायतका व्यवस्था, धारा २२ मा यातना विरुद्धको हकको व्यवस्था गरेको छ भने मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा १६७ मा यातना दिन नहुने, दफा १६८ मा अपमानजनक वा अमानवीय व्यवहार गर्न नहुने लगायतका व्यवस्थाहरु रहेका छन् । नयाँ भौतिक संरचनाहरुको अभावमा धेरैजसो हिरासत तथा कारागारहरुमा क्षमताभन्दा बढी कैदीबन्दीहरु राखिने गरिएको, कतिपय हिरासत तथा कारागारको भौतिक संरचनाहरु जीर्ण रहेका र खानेपानी तथा सरसफाईको समस्या समेत रहेको पाईन्छ । प्रहरी कार्यालयहरु स्रोत साधन सम्पन्न नहुँदा र अनुसन्धान प्रक्रियामा बैज्ञानिक पद्धतिहरु अवलम्बन नगरिँदा अझै पनि यातना दिने कार्य पूर्ण रुपमा अन्त्य हुन सकेको छैन । यस आ.व.मा यातना दिइएको भनी यस गण्डकी प्रदेश कार्यालयमा उजूरी दर्ता भएको छैन ।

> चोरीको आरोपमा रहेका एक बालकलाई वडा प्रहरी कार्यालय वैदाम कास्कीले कुटपिट गरी अस्पताल भर्ना गरेको र उपचारमा समेत लापरवाही गरेको भन्ने विषयमा यस कार्यालयमा मौखिक उजुरी प्राप्त भएपछि तत्काल अस्पतालमा अनुगमन गरी विस्तृत स्वास्थ्य परिक्षण गरी जानकारी उपलब्ध गराउन पत्राचार गरेको, सोही विषयमा विभिन्न मितिमा हिरासतमा तथा निज बालकलाइ पुर्पक्षको लागि बाल सुधार गृहमा पठाइएपछि निजको स्वास्थ्य अवस्थाको बारेमा सो सुधार गृहको समेत अनुगमन गरी निजको स्वास्थ्य उपचारको विषयमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय र वडा प्रहरी कार्यालय प्रमुखको ध्यानाकर्षण गराएको थियो । निज वालकको फियो सम्बन्धी पुरानै समस्या समेत रहेको भन्ने पाईएकोले निजको उपचारको लागि आवश्यक व्यवस्था गर्न सामाजिक विकास तथा खेलकुद मन्त्रालय, स्वास्थ्य मन्त्रालय, राष्ट्रिय बाल अधिकार परिषदलाई समेत पत्राचार गरिएको थियो । तत्पश्चात सम्बन्धित निकायबाट निजको उपचार जटिल भएकोले पोखरामा उपचार संभव नभएकोले थप उपचारका लागि काठमाण्डौ रिफर गरिएको ।

३.७ अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार :

नेपालको संविधान, २०७२ को मौलिक हकका विभिन्न धाराहरु मार्फत अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारलाई संरक्षण तथा सम्वर्धनको व्यवस्था गरेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्वन्धी ऐन, २०७४ र नियमावली २०७७ ले उनीहरुको अधिकारलाई थप सुनिश्चित गरेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, २००६ र यसको स्वेच्छिक आलेख ले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धी विशेष व्यवस्थाहरु गरेको छ जसको नेपाल पक्ष राष्ट्र भईसकेको छ । अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि समावेशी शिक्षा नीति, २०७३, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि पहूँचयुक्त भौतिक संरचना तथा संचार सेवा निर्देशिका, २०६९, अपाङ्गता सम्बन्धी १० वर्षे राष्ट्रिय नीति तथा कार्ययोजना २०७३-२०८२, दिगो विकास लक्ष्य(सन् २०१६-२०३०), गण्डकी प्रदेशको अपाङ्गता सम्बन्धी प्रादेशिक नीति, २०७९ जस्ता नीति निर्देशिका तथा लक्ष्यहरु रहेका छन् । उल्लेखित संविधान, अन्तराष्ट्रिय सन्धि, ऐन तथा विभिन्न नीति तथा निर्देशिकाहरुले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सम्मानपूर्वक वाँच्न पाउने अधिकार, स्वतन्त्रताको अधिकार, शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा, सेवा, सुविधा तथा न्यायमा पहूँच, भेदभाव विरुद्धको अधिकार, सामुदायिक जीवनको अधिकार, राजनीतिमा सहभागिता, नीति निर्माणमा सहभागिता, सूचना तथा सञ्चारमा पहूँच, साँस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुने अधिकार लगायतका अधिकारहरुको व्यवस्था गरेको छ ।

गण्डकी प्रदेश सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको हक अधिकार संरक्षणको लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार

सम्बन्धी विधेयक प्रदेशसभामा दर्ता गरी ऐन निर्माणको प्रक्रियालाई अगाडि बढाएको छ। ख वर्गको अपाङ्गता परिचयपत्र प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्ति र उनीहरुको परिवारलाई निःशुल्क स्वास्थ्य विमा, शारिरीक अपाङ्गता भएका व्यक्तिको सहजताको लागि सामाजिक विकाश तथा खेलकुद मन्त्रालयबाट १ जना व्यक्तिगत सहयोगी र बहिरा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको लागि १ जना नेपाली साङकेतिक भाषा दोभाषेको व्यवस्था गरी व्यक्तिगत सहयोगी र दोभाषेको व्यवस्थालाई शुरुवात गर्न खोजेको देखिन्छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सशक्तिकरणको लागि समुदायमा आधारित पुनस्थापना कार्यक्रम प्रदेशका ११ वटै जिल्लामा सञ्चालन गर्दै आईरहेको छ। केही स्थानीय तहहरुले ग र घ वर्गको परिचयपत्र प्राप्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिको निःशुल्क स्वास्थ्य विमालाई अगाडि बढाएको तथा व्यक्तिगत सहयोगी प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरेको पाईएको छ।

प्रदेश तथा स्थानीय तहहरुबाट केही सकारात्मक पहलहरुको शुरुवात भए पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले मानव अधिकारको अनुभुति गर्न सकेको देखिदैन। आयोगको यस कार्यालयमा प्राप्त हुने सूचना, जानकारी तथा कार्यालयवाट प्रदेश अन्तर्गतका जिल्लाहरुमा गरिएको अनुगमन, छलफलवाट प्राप्त तथ्य तथा राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ, गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरावाट प्राप्त जानकारीहरुलाई हेर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु प्रति नकारात्मक सामाजिक धारणा, अपाङ्गतामैत्री सोचको अभाव, जसले गर्दा अंश, जन्मदर्ता, परिचयपत्र, नागरिकता प्राप्तिमा विभेद, शिक्षामा पहूँच सुनिश्चित हुन नसकेको, अपाङ्गता भएकै कारण विभिन्न भेदभाव हुने गरेका, रोजगारको सुनिश्चितता हुन नसकेको, नयाँ नियुक्ति तथा सरुवा भएर एक विद्यालयवाट अर्को विद्यालयमा जादा अपाङ्गता भएका शिक्षकहरुलाइ विद्यालयले भौगालिक विकटता, अपाङ्गतामैत्री वातावरण नभएको जस्ता कारण देखाई हाजिर नगराउने जस्ता सूचना तथा जानकारी यस कार्यालयमा प्राप्त हुने गरेका छन्। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धी नियमावली, २०७७ ले पूर्ण अशक्त र अति अशक्त अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई आवश्यकता अनुसार व्यक्तिगत सहयोगी सेवा, दैनिक हेरचाह तथा स्याहार सेवा लगायतका सेवा उपलव्ध गराउने भनी उल्लेख भएको देखिन्छ तर व्यवहारिक रुपमा उक्त सेवा कार्यान्वयन हुन सकेको अवस्था देखिदैन। सहयोगी सेवा कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पहलको लागि भनी आयोगको यस कार्यालयमा निवेदन तथा जानकारी प्राप्त हुने गरेका छन। सार्वजनिक स्थल तथा सरकारी संरचनाहरुमा अपाङ्गतामैत्री भौतिक संरचनाको अभाव, सूचना तथा सञ्चारमा सहज पहूँचको अभाव, सार्वजनिक निकायका सूचना सामग्रीहरु सवै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि पहूँचयुक्त नभएका, स्वास्थ्य संस्था लगायत वढी जनसम्पर्क हुने सरकारी कार्यालयहरुमा दोभाषेको व्यवस्था नहुँदा सुनाई तथा दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले सेवा लिनमा कठिनाई भोग्नुपरेको छ। भौतिक संरचना, प्रक्रियागत झन्झट, कानूनी सचेतनाको अभाव जस्ता अवस्थाले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको न्यायमा पहूँच सुनिश्चित हुन सकेको देखिदैन।

राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार गण्डकी प्रदेशमा सवै प्रकारका अपाङ्गताको जनसंख्या ७२,३३० रहेको छ।

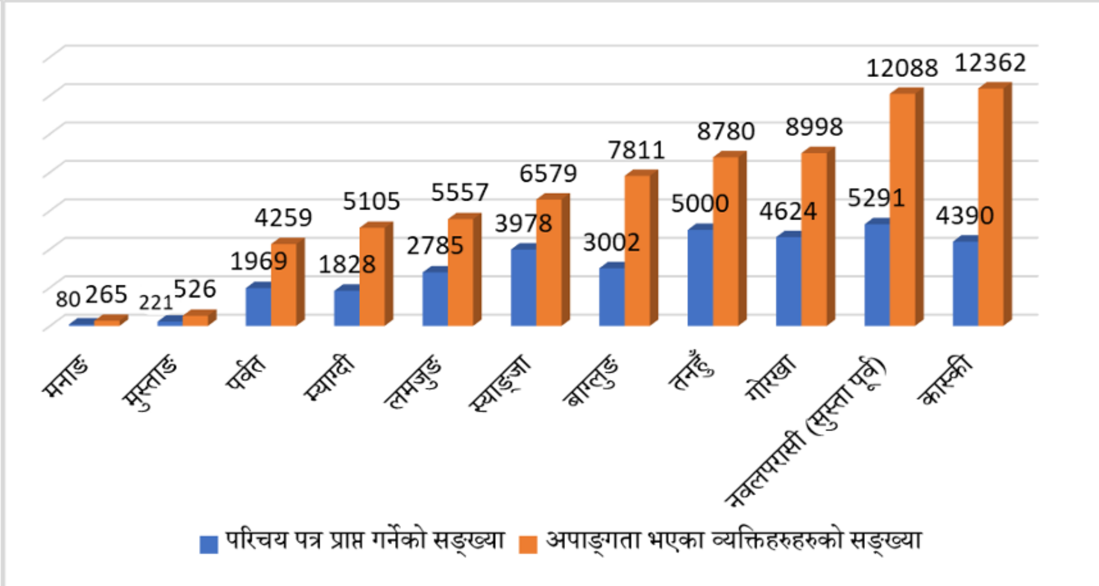

जसमा ३३,१६८ जना अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुले मात्र अपाङ्गता परिचय पत्र प्राप्त गरेको देखिन्छ । संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्रदान गर्ने सेवा सुविधाहरु परिचयपत्रको आधारमा प्रदान गरिने हुदाँ अपाङ्गता भएका व्यक्तिको ठुलो संख्याले परिचय पत्र प्राप्त नगरेको र जसले गर्दा आफनो परिचय लगायत राज्यवाट प्राप्त हुने सेवा सुविधा प्राप्त गर्नवाट समेत बञ्चित हुन पुगेको देखिन्छ । **(स्रोत राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ, गण्डकी प्रदेश)**

मानसिक तथा मनोसामाजिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु अझै पनि उपचार अभावमा खोरमा थुनिनुपर्ने, वाधिएर वस्नुपर्ने तथा अमानवीय जीवन विताउन परेको अवस्था कायम नै छ । अपाङ्गता भएका वालवालिकालाई विद्यालयले भर्ना लिन अस्वीकार गर्ने, अपाङ्गतामैत्री पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक उपलव्ध हुन नसकेको, नीति निर्माण तहसम्म अझै पनि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको सहज पहुँच सुनिश्चित हुन नसकेको तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई अधिकारको दृष्टिकोणबाट भन्दा पनि दया मायाका दृष्टिले हेर्ने गरिएको पाईन्छ ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा र राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ, गण्डकी प्रदेशको पहलमा सृष्टि गुरुङको जन्मदर्ता लगायत अपाङ्गता परिचयपत्र प्राप्त

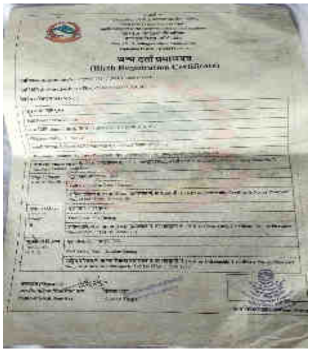

कास्की जिल्ला मादी गाउपालिका–२ मा हजुरबुवा, हजुरआमा सँगै बस्ने वर्ष ८ की सृष्टि गुरुङ वौद्धिक अपाङ्गता भएकी बालिका हुन । बसाईसराई प्रमाणपत्रमा नाम समावेश नहुँदा जन्मदर्ता लगायत अपाङ्गता परिचय पत्र पाउनवाट बञ्चित रहेकी थिईन । २०७७ सालमा सृष्टिका हजुरबुवा रतन बहादुर गुरुङ सहित उनको परिवार बसाईसराई गरी ताप्लेजुङको सिदिङ्वा गाउँपालिका वडा नं ७, वाट कास्की जिल्ला मादी गाउँपालिका वडा नं २ मा आएका रहेछन । हजुरबुवा रतन बहादुर गुरुङका अनुसार मिति २०७२।८।१८ गते सृष्टिको जन्म भएको, उ गर्भमा रहदा नै उसको बुबा सम्पर्कविहिन भएको, सृष्टिको आमा पनि ताप्लेजुङवाट कास्की आएको केही

समयपछि सम्पर्कविहिन भएको र खोजतलासको लागि प्रहरीमा निवेदन दिएपनि हालसम्म केही पत्ता लाग्न नसकेको। नातिनी जन्मेपछि वडामा जन्मदर्ता गर्न जादा बावुआमाको विवाहदर्ता नभई मिल्दैन भनी वडासचिवले जानकारी गराएका र बावुआमाको विवाहदर्ता नभएको र बाबु पनि सम्पर्कविहिन हुदा बसाईसराईमा पनि नातिनीको नाम समावेश गर्न नमानेका भन्ने भनाई रहेको थियो।

मादी गा पा वडा नं २ का सचिवले ताप्लेजुङमा जन्माएको भएर उतै गएर बनाउनु भन्नुहुन्छ, ताप्लेजुङका सचिवले आमा बुवाको विवाह दर्ता माग्छ, नातिनीको जन्म दर्ता हामीले कसरी गर्ने भन्ने व्यहोराको समस्या राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ, गण्डकी प्रदेश मार्फत आयोगको यस कार्यालयमा जानकारी आईसकेपछि आयोगको यस कार्यालयवाट यस सम्बन्धमा सम्वन्धित निकायहरुमा बुझी सिदिङ्वा–७ का वडाध्यक्ष श्री लक्षुमण तामाङलाई सम्पर्क गरी सृष्टिको वारेमा सवै जानकारी गराएपछि सृष्टिको हजुरबुवालाई सिदिङ्वा–७ को कार्यालयमा पठाईदिनु नियमानुसार सवै काम गरी पठाईदिन्छौ भने पछि आयोगको यस कार्यालयवाट सृष्टिको हजुरबुवालाई खवर गरी जान आग्रह गरेपछि सम्बन्धित वडा कार्यालयवाट मिति २०८० माघ ३ गते सृष्टिको जन्मदर्ताका साथै बसाईसराईमा समेत नाम समावेश भएको प्रमाणपत्र लिई आईसकेपछि कास्की जिल्ला मादी गाउपालिका वाट क वर्गको अपाङ्गता परिचयपत्र प्राप्त गरेकी छिन। हाल क वर्गले प्राप्त गर्ने सामाजिक सुरक्षा भत्ता लगायत राज्यवाट प्राप्त हुने सेवासुविधा उपभोग गरीरहेकी छिन।

३.८ जातीय भेदभाव विरूद्धको अधिकारको अवस्था

गण्डकी प्रदेशका सन्दर्भमा जातीय भेदभाव विरुद्धको अधिकारको अवस्था हेर्दा संविधान, कानून, नीति तथा संस्थागत तथा कार्यक्रमगत संरचनाले दलित समुदायको अधिकार सुनिश्चित गर्ने प्रयास देखिए पनि व्यवहारमा बिभिन्न रुपमा अझै पनि विभेद यथावत रहेको पाइएको छ। नेपालको संविधानको धारा २४ र धारा ४० ले छुवाछूत तथा जातीय भेदभाव विरुद्धको हक र दलितको हक सुनिश्चित गरेको छ। जातीय तथा अन्य छुवाछूत र भेदभाव कसूर र सजाय ऐन, २०६८, शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधित २०७७), भूमि सम्बन्धी ऐन, २०७६ लगायतका नीतिगत र कानूनी प्रावधानहरूले दलित समुदायको अधिकारलाई कानूनी संरक्षण प्रदान गरेका छन्। साथै, नेपालले CERD र ICCPR जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरूमा हस्ताक्षर गरी जातीय भेदभाव विरुद्धको प्रतिबद्धता जनाएको छ।

गण्डकी प्रदेशमा आयोगद्वारा बिभिन्न समयमा गरिएको अनुगमनबाट दलित समुदाय अझै पनि सामाजिक, जनसांस्कृतिक तथा आर्थिक रूपले विभेदको शिकार भइरहेका पाइएका छन्। सार्वजनिक स्थल, मठमन्दिर, दुग्ध सङ्कलन केन्द्र, सामाजिक कार्यमा सहभागिता, अन्तरजातीय विवाहको स्वीकृति जस्ता क्षेत्रमा अप्रत्यक्ष विभेद कायम रहेको गुनासो आउने गरेका छन्। दलित समुदायको परम्परागत पेशा, ज्ञान र सीपको संरक्षण तथा विकासमा राज्यको ध्यान पर्याप्त मात्रामा पुगेको छैन। न्यायिक पहुँचमा कठिनाइ, कानूनी सचेतनाको अभाव र स्थानीय तहमा मिलापत्रको प्रवृत्तिले पीडितको अधिकार कुण्ठित हुने अवस्था देखिएको छ। जातीय एवं सामाजिक बिभेद शहरी र ग्रामीण दुबै क्षेत्रमा विद्यमान छ। स्थानीय पालिकाहरूले दलित महिलाको लागि छुट्टै कार्यक्रम र योजनाहरू पर्याप्त मात्रामा सञ्चालन गर्न सकेका छैनन्। दलित भएकै कारण रोजगारीका क्रममा बिभिन्न समस्याहरू भोग्न परिरहेका छन्। भूमिहिन दलितहरुको लागि भूमि उपलब्ध गराउने संवैधानिक व्यवस्था भएपनि सबै भूमिहिन दलितहरुको लागि भूमि सुनिश्चित हुन सकेको देखिदैन साथै दलित मैत्री संरचना तथा दलित डेस्क स्थापना हुन सकेको छैन।

आगामी दिनहरुमा गण्डकी प्रदेशमा जातीय भेदभाव विरुद्ध प्रभावकारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न, कानून कार्यान्वयनमा

सशक्तता ल्याउन, समाजमा बिभिन्न किसिमका सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा ल्याउन, दलित समुदायको सशक्तीकरण तथा मूलप्रवाहिकरणमा लक्षित बजेट सुनिश्चित गर्न र समावेशी प्रतिनिधित्वलाई व्यवहारमा अनुसरण गर्न आवश्यक देखिन्छ । दलित समुदायको अधिकार संरक्षणको लागि सरोकारवाला निकायहरु बिच सहकार्य समन्वय गरि अगाडी बढ्नु पर्ने देखिन्छ ।

https://www.insec.org.np/activities/

https://www.ratopati.com/story/

३.९ आप्रवासी कामदारहरुको अधिकार

वैदेशिक रोजगारलाई सुरक्षित, मर्यादित र व्यवस्थित वनाउन नेपालको संविधान, वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४, वैदेशिक रोजगार नियमावली, २०६४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले विभिन्न व्यवस्थाहरु गर्नुका साथै कार्यान्वयनको लागि विभिन्न संस्थागत संरचनाहरु समेत रहेका छन ।

त्यस्तै गण्डकी प्रदेश सरकारले प्रदेशमा रहेको श्रमयोग्य जनशक्तिलाई सुरक्षित र मर्यादित वनाउन श्रम तथा रोजगार नीति, २०७८ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । नीतिले सुरक्षित र मर्यादित कामको अवसर जुटाई रोजगारीको प्रवर्धन गर्नु, युवा लक्षित रोजगारका अवसर सिर्जना गर्नु, श्रम सम्बन्धलाई सुमधुर वनाई रोजगारमैत्री लगानीको वाातावरण वनाउनु, वैदेशिक रोजगारीमा रहेका कामदारको व्यवस्थापन गर्नु र वैदेशिक रोजगारका कारण सिर्जित सामाजिक लागत र द्वन्दलाई न्यूनीकरण गर्नु जस्ता उदेश्यहरु नीतिले लिएको छ । त्यस्तै वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न कामदारलाई आवश्यक सूचना, सीप, तालिम र न्यायको पहुँच वढाउदै यस क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र लाभयुक्त वनाउने, वैदेशिक रोजगारीवाट फर्केका कामदारहरुले आर्जन गरेको अनुभव, ज्ञान, सीप, क्षमता, प्रविधि र पूँजीको अधिकतम सदुपयोग गरी स्थानीयस्तर मै स्वरोजगारी तथा रोजगार सिर्जना गर्नु, वैदेशिक रोजगारका कारण सिर्जित पारिवारिक विखण्डन, द्वन्द, हिंसा र शोषणका घटना, वालवालिका र वृद्धवृद्धाको जीवनयापनमा परेका समस्या निराकरण गर्न स्थानीय तहको सहकार्यमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, वैदेशिक रोजगारीका सिलसिलामा रहेका कामदार वा उनका परिवारका सदस्यहरुको मानसिक, शारीरिक वा अन्य पीडा तथा समस्याको अध्ययन गरी समस्याको सम्वोधन गर्ने लगायतका विषयहरु नीतिले लिएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले वैदेशिक रोजगारी क्षेत्रको तथ्याङ्क संकलन लगायत केही अधिकारहरु स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । सुरक्षित वैदेशिक रोजगारी र वैदेशिक रोजगारीमा रहेका श्रमशक्तिको सूचना तथा तथ्याङ्क संकलन तथा व्यवस्थापन, रोजगार सूचना केन्द्रको व्यवस्थापन तथा सञ्चालन, वैदेशिक रोजगारीमा जाने श्रमशक्तिका लागि वित्तीय साक्षरता र सीपमुलक तालिमको सञ्चालन, वैदेशिक रोजगारीवाट फर्केका व्यक्तिहरुको सामाजिक पुनःएकीकरण, वैदेशिक रोजगारीवाट प्राप्त ज्ञान, सीप र उद्यमशिलताको उपयोग जस्ता कामको जिम्मेवारी ऐनले स्थानीय तहलाई दिएको छ । आयोगको यस कार्यालयवाट स्थानीय तहहरुमा हुने अनुगमनको क्रममा अधिकांश स्थानीय तहहरुमा वैदेशिक रोजगार सम्वन्धी कुनै नीति योजना, कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरु तर्जुमा हुन सकेको देखिदैन । प्रत्येक पालिका तहमा रोजगार संयोजकको व्यवस्था भएपनि रोजगार संयोजकको कार्यविवरण अनुरुप कार्यहरु अगाडि वढन सकेको देखिदैन । केही स्थानीय तहहरुले वैदेशिक रोजगारको लागि श्रम स्वीकृतिको लागि online form भर्न सहयोग गर्ने गरेको पाईएको छ । वित्तीय साक्षरता, सीपयुक्त तालिम, पुनःएकीकरण लगायतको पाटोमा केही स्थानीय तहहरुवाट प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत सीपमुलक तालिम र १०० दिनको रोजगारीको कार्य अगाडि वढाएको देखिए पनि अधिकांश स्थानीय तहहरुवाट ऐन वमोजिम तोकिएका कार्यहरु अगाडि वढ्न सकेको देखिदैन ।

आयोगको यस कार्यालयवाट विभिन्न जिल्लामा गरिएको अनुगमन तथा अन्तरक्रियामा वैदेशिक रोजगारसँग सम्वन्धित

विभिन्न समस्याहरु उठ्ने गरेको पाईन्छ। वैदेशिक रोजगारीको लागि देशभित्र तथा बाहिर ठगिनुपर्ने, वैदेशिक रोजगारले सृजना गरेको पारिवारिक बिखण्डन, गन्तव्य मुलुकमा जर्वजस्ती श्रममा लगाउने, यौनशोषण गर्ने, यातना तथा कुटपिटको सामना गर्नुपर्ने, सरकारले घोषणा गरेको फ्रि भिसा, फ्रि टिकटको कार्यान्वयन नभएको, विदेशस्थित कुटनीतिक नियोगहरुवाट उचित सहयोग प्राप्त नभएको जस्ता विषयहरु उठ्ने गरेको पाईन्छ।

जिल्ला प्रशासन कार्यालय र इलाका प्रशासन कार्यालयहरुमा राहदानी बनाउन आउने सेवाग्राहीलाई सुरक्षित आप्रवासन(सामी) कार्यक्रम ले सुरक्षित वैदेशिक रोजगारीका तरिका, गैरकानूनी तरिकाले जादा हुने जोखिम र विदेशमा वा स्वदेशमा वैदेशिक रोजगारी सम्बन्धी समस्या आईपरेमा सावधानी कसरी अपनाउने र कहाँ सम्पर्क राख्ने बारेमा सूचना तथा परामर्श उपलव्ध गराउने गरेको देखिन्छ। सामी गण्डकी प्रदेशबाट प्राप्त जानकारी अनुसार आ.व ०८१/०८२ मा गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका विभिन्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय र इलाका प्रशासन कार्यालयबाट विभिन्न उदेश्यले राहदानी बनाउनेको संख्या ८८,६६३ रहेको जसमा महिला ३३,६२५ र पुरुष ५५,०३८ जना रहेका, वैदेशिक रोजगारसँग सम्वन्धित ठगी, मृत्यु र मृत्युसँग सम्बन्धित समस्याहरु, विदेशमा फरक फरक तलव, जेल परेका समस्याहरु, विदेशमा सम्पर्कविहिन भएकाहरु, विदेशमा विभिन्न समस्या परी उद्धार सम्बन्धी जस्तै घरेलु कामदार, भिजिट भिषा मा अवधि सकिएको तर काम गर्दा अल्झन आएको, कम्पनी बन्द भएको, कम्पनीले निकाला गरिदिएको, विदेशमा स्वास्थ्य समस्या भएको भनी ११८२ निवेदनहरु आ.व ०८१/०८२ मा प्राप्त भएका जसमा २८० महिला र ९०२ पुरुषका निवेदनहरु रहेको देखिन्छ। **(स्रोत सामी गण्डकी प्रदेश)**

साथै आ.व ०८१/०८२ मा श्रम तथा रोजगार कार्यालय, गण्डकीबाट पुरुष ४६,६४० र महिला ६,५४७ जना गरी जम्मा ५२,९८७ जनाले श्रम स्वीकृति लिएको देखिन्छ। **(स्रोत श्रम तथा रोजगार कार्यालय, पोखरा)**

उल्लेखित अवस्थालाई हेर्दा वर्षेनी राहदानी वनाउने र श्रम स्वीकृति लिनेको संख्या वढदै गएको र वैदेशिक रोजगारीको क्रममा नागरिकले विभिन्न समस्याहरु झेल्नपरिरहेको अवस्था देखिदा वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित र मर्यादित बनाउन तर्जुमा भएका कानूनहरुको संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

३.१० आदिवासी जनजातिहरुको अधिकारः

आदिवासी जनजातिहरुको मानव अधिकार संरक्षण र सम्वर्धन गर्नको लागि राज्यले संविधान तथा ऐन कानूनहरुको व्यवस्था गरेको छ। आदिवासी तथा जनजाति सम्बन्धी महासन्धि नं १६९ तथा आदिवासी जनजाति सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय घोषणा पत्र (UNDRIP) को पनि नेपाल पक्ष राष्ट्र भएको छ। उल्लेखित महासन्धि तथा घोषणापत्रले आदिवासी जनजातिहरुको पहिचानको अधिकार, आत्मनिर्णयको अधिकार, स्वशासनको अधिकार, परामर्शको अधिकार, सहभागिताको अधिकार, भूमि, भू-क्षेत्र र प्राकृतिक स्रोत सम्वन्धी अधिकार, स्वतन्त्र अग्रिम र सुसूचित सहमति, समावेशिताको अधिकार, भाषिक, स्वास्थ्य, शिक्षा लगायतका अधिकारहरुको व्यवस्था गरेका छन्। नेपालको संविधानले पनि आदिवासी जनजातिहरुको विविध अधिकारहरुलाई समावेश गरेको छ।

आयोगको यस कार्यालयवाट आदिवासी जनजातिहरुको अधिकार संरक्षण र सम्वर्धनको लागि उजुरी ग्रहण गर्ने, उजूरीउपर अनुगमन ,अनुसन्धान गर्ने तथा विभिन्न सम्वर्धनात्मक गतिविधिहरु सम्पादन गर्दै आईरहेको छ। विकास निर्माण लगायत हाईड्रोपावर निर्माण तथा हाईटेन्सन लाईन विस्तारको क्रममा आदिवासी जनजातिहरुसँग स्वतन्त्र, अग्रिम र सुसूचित सहमति (FPIC) लिने नगरिएको, आदिवासी जनजातिहरु लाई पर्याप्त मात्रामा सहभागिता गराउने नगरिएको तथा महासन्धि नं १६९ कार्यान्वयनको लागि राष्ट्रिय कार्ययोजना हालसम्म पनि स्वीकृत गरी कार्यान्वयन हुन नसकेको जस्ता सवालहरु आयोगको अनुगमन तथा छलफलको क्रममा सहभागीहरुवाट व्यक्त भएको पाईन्छ। विभिन्न जिल्लामा निर्माणाधिन हाईड्रोपावर निर्माण तथा हाईटेन्सन लाईन विस्तार गर्दा आदिवासी जनजातिहरुसँग पर्याप्त मात्रामा परामर्श तथा सहभागिता नगराएको, स्वतन्त्र,

अग्रिम र सुसूचित सहमति नलिई निर्माण कार्य अगाडि वढाएको, उचित मुआव्जा र शान्तिसुरक्षाको व्यवस्थासँग सम्बन्धित निवेदन तथा गुनासोहरु आयोगको यस कार्यालयमा प्राप्त हुने गरेका छन्।

३.११ ज्येष्ठ नागरिकको अधिकार

समग्रमा एक्लोपन मानसिक स्वास्थ्यका लागि निकै हानिकारक सिद्ध भएको छ। त्यसमा पनि अहिलेको अवस्थालाई हेर्ने हो भने नेपालमा हरेक मानिसले वृद्धावस्थामा एक्लै बस्नुपर्ने बाध्यात्मक परिस्थितिको सृजना हुँदै गएको देखिन्छ। मानिसको शारीरिक स्वास्थ्य, मानसिक स्वास्थ्य अनि स्मरण शक्ति सबै कमजोर हुँदै जाने अवस्थालाई नै वृद्धावस्था भनिन्छ। ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३ मा ६० वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहका मानिसलाई वृद्धावस्था अर्थात ज्येष्ठ नागरिकको रूपमा परिभाषित गरिएको छ। नेपालमा हाल करिब २९ लाख मानिस ६० वर्षभन्दा माथिका रहेको पछिल्लो तथ्यांकले देखाएको छ। उमेरसंगै बिस्तारै शारीरिक र मानसिक दुवै अवस्थामा कमजोर हुँदै जानु त्यसमाथि पनि घरपरिवारमा एक्लोपनको महशुस हुनु ज्येष्ठ नागरिकको लागि चिन्ताको विषय बनेको छ।

ज्येष्ठ नागरिकलाई सम्मान गरौं, उनीहरुमाथि कुनैपनि हिंसा, दुर्व्यवहार, अपमान व्यवहार, हेला नगरौं भनी नयाँ पुस्तालाई सन्देश दिने तथा समाजमा सचेतना पुर्याउने जस्ता कार्यक्रमहरु विभिन्न संघ संस्था तथा निकायहरुबाट सञ्चालन गरिएको भएपनि समाजमा ज्येष्ठ नागरिकप्रति सम्मानजनक व्यवहार हुन नसकेको तथा एक्लोपनको महशुस भएको आयोगको अनुगमनबाट पाइएको छ। घरपरिवारबाट हुने हिंसा, दुर्व्यवहार, हेला होचो गर्ने जस्ता घटनाका कारण ज्येष्ठ नागरिकले सम्मानजनक रुपमा आफ्नो अधिकारको उपभोग गर्नबाट बञ्चित हुनु परेको भन्ने पाइएको छ। ज्येष्ठ नागरिकको संरक्षण गर्ने पहिलो दायित्व घर परिवार र त्यसपछिको दायित्व स्थानीय सरकारको रहेको हुन्छ। ज्येष्ठ नागरिकले घर परिवारबाट नै विभिन्न हिंसा र दुर्व्यवहार भोग्न बाध्य भएको बताएपनि घर परिवारको डर त्रासका कारण त्यस्ता घटनामा प्रहरी कार्यालय तथा अन्य निकायमा निवेदन तथा उजुरी दिएको पाइँदैन। ज्येष्ठ नागरिकमाथि हुने शोषण र दुर्व्यवहारविरुद्ध कानुनी उपचारको भरपर्दो व्यवस्था नभएको र भएका कानुनी व्यवस्थाको समेत प्रभावकारी कार्यान्वयन नभएको पाइएको छ। ज्येष्ठ नागरिकहरु घरपरिवारबाटै बेवास्ता भएको र माया, स्नेह नपाएको कारण वृद्धाश्रममा बस्न बाध्य भएको पाइन्छ।

ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई राज्यले सम्मान र आर्थिक सुरक्षाका लागि सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गत ज्येष्ठ नागरिक भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएको छ भने हाल ज्येष्ठ नागरिक भत्ता पाउने उमेर ७० वर्ष कायम गरिएको छ। ज्येष्ठ नागरिक ऐनमा भएको व्यवस्था बमोजिम अस्पतालहरुमा ज्येष्ठ नागरिक कक्ष, जेरियाट्रिक सेवा, सार्वजनिक यातायातमा आरक्षण सिट तथा ५० प्रतिशत भाडा छुट, दिवा सेवा केन्द्र सञ्चालन जस्ता व्यवस्थाहरु समेत कार्यान्वयन हुन नसकेको पाइएको छ।

३.१२ पाँचौं मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयन अवस्थाः

नेपाल सरकारको मानव अधिकार सम्बन्धी पाचौँ राष्ट्रिय कार्ययोजना (आ.व २०७७/७८- २०८१/८२) कार्यान्वयनको ५ वर्षे कार्य अवधि यसै आ.व.मा समाप्त भएको छ। कार्ययोजनाले मानव अधिकार सम्वन्धी शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्य अधिकार, आवास, श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा, वालअधिकार र वाल न्याय, सामाजिक न्याय, खानेपानी र सरसफाई, लक्षित वर्गको संरक्षण, सशक्तिकरण र विकास, वातावरण र दिगो विकास, साँस्कृतिक अधिकार, कानूनी सुधार र न्याय प्रशासन, हिरासत तथा कारागार सुधार, सङ्क्रमणकालीन न्याय, राष्ट्रिय तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय निकायका सिफारीस/सुझाव कार्यान्वयन, मानव अधिकार शिक्षा र सस्थागत सुदृढीकरण गरी १७ ओटा विषयहरु समावेश गरी कार्यान्वयनको

लागि उक्त विषयहरुको उद्देश्य, क्रियाकलाप, जिम्मेवार निकाय, सहयोगी निकाय, समय सिमा र कार्यसम्पादन सूचक समेत स्पष्ट किटान गरेको थियो। कार्ययोजना कार्यान्वयन तथा समन्वयको लागि संघीय समन्वय समिति, प्रदेश समन्वय समिति, जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तह समन्वय समितिको व्यवस्था गरेको थियो। कार्ययोजनाले कार्यान्वयनको अवस्थाको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी आयोगलाई पनि दिएको र सो बमोजिम कार्ययोजनाको शुरुवात देखि नै आयोगले अनुगमन गर्दै आईरहेको छ।

कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्थालाई हेर्दा गण्डकी प्रदेशको प्रदेश समन्वय समिति गठन भई ६/६ महिनामा समितिको बैठक बस्ने गरेको तर स्थानीय र जिल्ला समन्वय समितिवाट नियमित प्रगति प्रतिवेदन प्राप्त नहुदा गहन रुपबाट प्रदेशको समग्र मानव अधिकारको अवस्था सम्बन्धमा समिक्षा हुन सकेको पाईएन। मन्त्रालयहरुले वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तयार गर्दा कार्ययोजनाका विषयवस्तुलाई पनि आधारको रुपमा लिई नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा शुरुका वर्षहरुमा प्रदेशस्तरका सवै मन्त्रालयवाट कार्ययोजनाका कार्यक्रमहरुलाई वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा समाहित गर्ने गरेको पाईएन यद्यपि पछिल्ला वर्षहरुमा क्रमश समाहित गर्दै लगेको अवस्था पाईएको थियो। आयोगको यस कार्यालयवाट कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था सम्वन्धमा ११ वटा जिल्ला समन्वय समिति र ८५ ओटा स्थानीय तहहरुमा पटक पटक पत्राचार गरी जानकारी माग गर्नुका साथै विभिन्न जिल्ला तथा स्थानीय तहहरुमा कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धमा अनुगमन र सहजीकरण समेत गरिएको थियो। आयोगको यस कार्यालयलाई प्राप्त जानकारी अनुसार प्रदेशका ११ वटा जिल्लामा जिल्ला समन्वय समिति गठन भएको तर सवै स्थानीय तहहरुमा स्थानीय तह समन्वय समिति गठन हुन नसकेको पाईएको थियो।

क्र.स.	समिति गठन भएका जिल्लाहरु	समिति गठन भएका स्थानीय तहहरु
१	कास्की	सबै पालिकामा गठन भएको
२	स्याङजा	गल्याङ, पुतलीबजार, कालीगण्डकी र वालिङ
३	गोरखा	अजिरकोट, आरुघाट, पालङटार र शहिदलखन
४	लमजुङ	सुन्दरबजार
५	पर्वत	जलजला, फलेवास, कुश्मा, महाशिला र पैंयु
६	तनहुँ	
७	नवलपरासी पूर्व	गैडाकोट
८	बागलुङ	सबै पालिकामा गठन भएको
९	म्याग्दी	रघुगँगा, मंगला, मालिका, बेनी र अन्नपूर्ण
१०	मनाङ	
११	मुस्ताङ	

(स्रोत आयोगको अनुगमन तथा पत्राचारवाट प्राप्त जानकारी)

समिति गठन भएका जिल्ला समन्वय समिति र स्थानीय तह समन्वय समितिको वैठक नियमित रुपमा बसी समिक्षा हुने नगरेको, प्रगति प्रतिवेदन नियमित पठाउने नगरिएको, स्थानीय तहहरुको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा कार्ययोजनाका कार्यक्रमहरुलाई समाहित गर्न नसकेको जस्ता अवस्था अनुगमनको क्रममा पाईएको थियो। त्यस्तै जिल्ला समन्वय समितिलाई कार्ययोजनाको सम्बन्धमा वैठक, अनुगमन लगायतको लागि छुट्टै बजेटको व्यवस्था नहुँदा समितिको वैठक

लगायत अनुगमनको लागि समस्या हुने गरेको, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयले कार्ययोजना सम्वन्धी प्रचारप्रसार, यस सम्वन्धी अभिमुखिकरण तथा कार्ययोजना समयमा नै उपलव्ध गराई यस वारेमा जानकारी दिने नगरेको जसले गर्दा कार्यान्वयनमा समस्या हुने गरेको, आकस्मिक रुपमा हुने जिम्मेवार कर्मचारीहरूको सरुवाले नियमित वैठक तथा कार्यान्वयनमा समस्या हुने गरेको भन्ने गुनासो अनुगमनको क्रममा पाईएको थियो।

४. सामुहिक अधिकार

४.१ वातावरण र विकासको अधिकारको अवस्था :

संविधान तथा विभिन्न ऐन कानूनहरुले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । त्यस्तै नेपाल पक्ष भएका विभिन्न अन्तराष्ट्रिय सन्धिहरुले पनि स्वच्छ र स्वस्थ्य वातावरण एवं विकासको अधिकारको प्रत्याभुत गरेका छन। वातावरण र विकास वीच सामाञ्जस्यता कायम हुन नसक्दा नागरिकको मानव अधिकार प्रचलनमा समस्या देखिएको छ। मानवलाई केन्द्र विन्दुमा राखी विकासका क्रियाकलापहरु सञ्चालन हुन नसक्दा विकासको नाममा विभिन्न वातावरणीय समस्याहरु वृद्धि हुँदै गएका छन् । यस प्रदेश अन्तर्गतका विभिन्न जिल्लाहरुमा विकासका नाममा विना प्राविधिक सडक निर्माण लगायतका कार्यले बाढी, पहिरो, सवारी दुर्घटना, विस्थापित, अकालमा मृत्यु जस्ता घटनाहरुमा वृद्धि हुदै जाँदा ठूलो जनधनको क्षति व्यहोर्नु परेको अवस्था छ । प्लाष्टिकजन्य सामाग्रीको अत्याधिक अव्यस्थित प्रयोग, अव्यवस्थित ढल, मलमूत्र, फोहरमैला, अस्पतालजन्य फोहरमैला र यसको अव्यवस्थित विसर्जनको अवस्थाले नागरिकहरुमा स्वास्थ्य समस्या वढदै गएको, प्राकृतिक स्रोत साधनको अत्यधिक दोहनले प्राकृतिक प्रकोप, जलवायु परिवर्तन, सडक विस्तारको क्रममा प्रदुषणमा वृद्धि विविध खाले प्रदूषणमा वृद्धि जस्ता समस्याहरु वढदै गएको भन्ने आयोगको यस कार्यालयवाट भएका अनुगमन, विभिन्न निकाय तथा नागरिक समाजसँगको छलफलमा उठने गरेको पाईन्छ। अव्यवस्थित शहरीकरण, मानव अधिकारमैत्री विकासको अभाव (Right to Participate, Right to Contribute and Right to Enjoy) अन्तरसरकारी निकायहरुको समन्वयको अभाव, ऐन कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुने जस्ता अवस्थाले वातावरणीय समस्याहरु वढ्दै गएको देखिन्छ।

४.२ व्यवसाय र मानव अधिकार

सवै किसिमका व्यवसायिक क्रियाकलापको सकारात्मक र नकारात्मक प्रभाव प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा देखिने गर्दछन । व्यवसायिक क्रियाकलापहरुले समाजमा सकारात्मक प्रभाव मात्र नदिएर व्यक्तिगत तथा सामुहिक मानव अधिकारको प्रचलनमा नकारात्मक असर पारिरहेको हुन्छ। व्यवसायजन्य क्रियाकलापवाट नागरिकको मानव अधिकारमा पर्ने प्रभावलाई कम गर्न तथा व्यवसायिक क्षेत्रलाई जिम्मेवार बनाई व्यक्तिगत तथा सामुहिक मानव अधिकारको संरक्षण गर्न सस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्वको अवधारणा विकास भएको पाईन्छ । विशेष गरी समाजमा उपलव्ध स्रोत साधनको प्रयोग गरी त्यहाँ बसोवास गर्ने व्यक्तिहरुको योगदानवाट फाईदा लिई सञ्चालन हुने व्यवसायहरु सामाजिक हितप्रति उतरदायी हुनुपर्छ भन्ने अवधारणा अन्तर्गत संस्थागत सामाजिक उतरदायित्वको विकास भएको जसले व्यवसायीलाई व्यक्ति तथा समुहको मानव अधिकार प्रतिको दायित्ववोध गराउदै संवेदनशील, उतरदायी एवं जवाफदेही वनाई मानव अधिकारको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई जोड दिन्छ। यस सम्बन्धमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय सिद्धान्त २०११ रहेको, जसले व्यवसायिक क्रियाकलापवाट मानव अधिकारमा पर्ने प्रतिकुल प्रभावलाई सम्बोधन गर्न तथा यसवाट प्रभावित व्यक्तिको मानव अधिकारलाई सम्मान र संरक्षण गर्दै उपचार प्रदान गर्ने उद्देश्य राखेको छ। जसले मुख्य गरी मानव अधिकारको संरक्षण गर्ने राज्यको दायित्व(State duty to protect), मानव अधिकारको सम्मान गर्ने व्यवसायिक क्षेत्रको जिम्मेवारी (Corporate responsibility

to respect) र उपचारमा पहुँच (access to remedy) लाई केन्द्रित गरेको छ।

नेपाल सरकारले व्यवसाय र मानव अधिकार सम्बन्धी ५ वर्षे राष्ट्रिय कार्ययोजना(२०८०/८१-०८४/८५) तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। कार्ययोजना कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मुल्यांकनको लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समितिको व्यवस्था गरेको छ। आयोगको यस कार्यालयवाट विभिन्न समयमा गरिएको अनुगमन तथा छलफल कार्यक्रममा व्यवसायजन्य क्रियाकलापवाट विभिन्न सामग्री उत्पादन गर्ने कम्पनीहरुवाट निस्कने धुवा धुलोले वायु प्रदुषण, ध्वनी प्रदुषण, जल प्रदुषणवाट स्वास्थ्य र जीवनको अधिकारमा असर पुग्ने गरेको, कृषिजन्य फार्मवाट निस्कने फोहोर, दुर्गन्ध र प्रदुषणले आसपासका क्षेत्रमा झिंगाको प्रकोप वढी विभिन्न रोगव्याधी फैलिई स्वस्थ्य र स्वच्छ वातावरणमा वाँच्न पाउने अधिकारमा प्रतिकुल प्रभाव पर्ने गरेको, विकास निर्माण लगायतका कार्यवाट हुने वातावरण प्रदुषणले मानवमा गम्भीर स्वास्थ्य सम्बन्धी असर, सवारी साधनवाट निस्कने धुवा, विभिन्न कल कारखाना तथा अस्पतालवाट सिर्जित तथा निष्काषित रसायनयुक्त फोहोरमैला, इट्टा भट्टावाट निस्कने धुवा, धुलो लगायत फोहोरजन्य पदार्थ तथा संकलित फोहोरको व्यवस्थित र वैज्ञानिक विर्सजन नहुदा मानव स्वास्थ्यमा गंभीर असर, श्रमिकहरुको लागि कार्यस्थलमा सुरक्षित कार्यवातावरण नहुने, श्रमिकको सामाजिक सुरक्षाको विषयलाई बेवास्था, गैरकानूनी रुपमा वालवालिकालाई जोखिमयुक्त काममा लगाउने,व्यवसाय सञ्चालनवाट वातावरणमा परेको प्रभाववाट व्यक्तिको स्वास्थ्य र जीवनमा पर्ने असरको अवमुल्यन, आदिवासी जनजाति लगायतका समुदायको परम्परागत स्रोत प्रयोगको अधिकारमा हस्तक्षेप रोजगारीवाट वञ्चित, पारिश्रमिकमा विभेद,नेपाल सरकारले तोकेको न्युनतम पारिश्रमीक लागु नगर्ने, यौनजन्य दुर्व्यवहार, उपभोक्ताको अधिकारलाई बेवास्था जस्ता समस्याहरु व्यवसायजन्य क्रियाकलापवाट हुने गरेको भन्ने पाईएको थियो।

व्यवसाय र मानव अधिकार सम्बन्धी पर्याप्त सचेतना वृद्धि गर्नुपर्ने, सरोकारवाला निकायहरुवाट समय समयमा उद्योगहरुमा अनुगमन तथा निरिक्षण गर्नुपर्ने, व्यवसाय र मानव अधिकार सम्बन्धी प्रदेश तथा स्थानीय तह अनुगमन तथा मुल्यांकन समितिको गठन गरी अनुगमन गर्नुपर्ने, उपभोक्ता अधिकारको वारेमा पर्याप्त सचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ।

४.३ विपद् र मानव अधिकार

विपद्को दृष्टिले नेपाल उच्च जोखिममा पर्दछ। प्रत्येक वर्ष वाढी पहिरो,नदी कटान, आगलागी, भुकम्प,हुरी वतास, चटयाङ, वन्यजन्तुको आक्रमण,महामारी, फुलु, सर्पदशं लगायतका प्राकृतिक तथा गैह्रप्राकृतिक घटनाका कारण भौतिक तथा मानवीय क्षति व्होर्नु परिरहेको छ। विपद् तथा महामारी सूचना दिएर नआउने हुँदा यसको पूर्वतयारी लगायत सामना गर्नसक्ने क्षमताको विकास गरी विपद्वाट हुन सक्ने मानवीय, भौतिक र आर्थिक क्षतिको मात्रालाई कम गर्न विपद् पूर्वतयारीका गतिविधिहरु सञ्चालन तथा विपद् पछिको प्रतिकार्यलाई प्रभावकारी वनाउनुपर्ने हुन्छ। प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्का घटनालाई सम्वोधन गरी जनधनको क्षति हुनवाट बचाउन नेपालको संविधान, २०७२ ले प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, सम्वर्धन र उपयोग सम्वन्धी नीतिमा प्राकृतिक प्रकोपवाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनःस्थापना गर्ने, जलउत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण, नदी व्यवस्थापन लगायतका व्यवस्थाहरु गरेको छ। साथै विपद् व्यवस्थापनलाई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल र साझा अधिकार सूचीमा राखी सवै तहका सरकारलाई उतिकै जिम्मेवार बनाएको छ। विपद् व्यवस्थापनका सवै क्रियाकलापको समन्वयात्मक र प्रभावकारी रुपमा व्यवस्थापन गरी प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्वाट सर्वसाधारणको जीउधन, भौतिक संरचनाको संरक्षण गर्नको लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र नियमावली, २०७६ कार्यान्वयनमा रहेको छ। ऐनले विपद् व्यवस्थापन गर्नका लागि विपद् खोज तथा उद्धार समुह, विपद् पुनर्लाभलाई जोड दिदै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन राष्ट्रिय परिषद, कार्यकारी समिति, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश विपद् व्यवस्थापन परिषद, प्रदेश विपद् व्यवस्थापन कार्यकारी समिति, जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति लगायत सुरक्षा निकाय, सार्वजनिक तथा व्यवसायिक संघसस्थाको दायित्वलाई उजागर गरेको छ। त्यस्तै विपद्का घटनाहरुलाई सम्वोधन गर्न शीतलहर तथा चिसो प्रभावित विपन्नहरुको पहिचान तथा राहत प्रदान सम्वन्धी मापदण्ड, २०६९, खोज तथा उद्धार

राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना, २०७१, मनसुन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य राष्ट्रिय कार्ययोजना, २०७९, विपद् जोखिम राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना(२०१८-२०३०),विपद् जोखिम न्युनिकरण राष्ट्रिय नीति २०७५, गण्डकी प्रदेशको विपद् व्यवस्थापन नियमावली, २०७७, प्रदेशको विपद् जोखिम न्युनिकरण रणनीतिक कार्ययोजना (२०७७-२०८७), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगायतका ऐन कानून तथा कार्यविधिहरु कार्यान्वयनमा रहेका छन ।

गण्डकी प्रदेशमा विशेष गरी वाढी पहिरो, नदीजन्य कटान, आगलागी, चट्याङ, करेन्ट, सडक दुर्घटना, हावाहुरी, सिजनल फ्लु जस्ता प्राकृतिक तथा गैह्रप्राकृतिक विपद्का घटनावाट जिल्लाका नागरिकहरु प्रभावित हुने गरेका, विपद्को समयमा सिमान्तकृत समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु, वालवालिका र ज्येष्ठ नागरिकहरु अझ बढी प्रकोप तथा महामारीको चपेटामा पर्ने गरेका,यस प्रदेशका अधिकांश पहाडी जिल्ला र भौगोलिक अवस्था पनि भिरालो हुनुका साथै भिरालो स्थानमा नै बस्तीहरु हुने र मनसुनको समयमा बढी वर्षा हुदा विपद्का अन्य घटना भन्दा बाढी पहिरोवाट ठुलो मात्रामा मानवीय तथा भौतिक क्षति पुग्ने गरेको, भिरालो जमिनमा पहिरो आउदा जग्गा जमिन पुरिनुका साथै नदी तथा खोलामा आउने वाढीले खेतीयोग्य जमिन पुरिने भई विस्थापन हुनुपर्ने, भूमिहिन हुनुपर्ने तथा भुमिहिन हुँदा वैंकबाट ऋर्ण लिई आय आर्जनको काम गर्न समेत नसक्ने, आर्थिक अभावको कारण शिक्षा, स्वास्थ्य, पेशा व्यवसाय लगायत मानव अधिकारको बहुआयमिक अधिकारको प्रचलनमा समस्या हुने गरेको, विपद् व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतसाधन, यन्त्रउपकरण, दक्ष जनशक्ति, पूर्व सूचना प्रणाली, सूचना तथा सञ्चारमा सवै नागरिकको समान पहुँच, समन्वय प्रभावकारी हुन नसकेको, प्रदेश विपद् व्यवस्थापन समिति, जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति र स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिले विपद्पछिको प्रतिकार्य भन्दा विपद्को पूर्वतयारीमा बढी ध्यान केन्द्रीत गर्न नसकेको, विपद् व्यवस्थापन संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकार सूचीमा रहेको र भुर्गव विभागवाट प्रदेश अन्तर्गतका विभिन्न स्थानीय तहहरुको जोखिमयुक्त वस्तीको अध्ययन भई वस्ती स्थानान्तरणका लागि सिफारिस भएका म्याग्दीका मालिका गाउँपालिका ७ विममा रहेको वस्ती, रघुगंगा ३ को कोसेपानी/महतारेमा रहेको वस्ती र मंगला गाउँपालिका ५ को अर्मन र ३ मा रहेको खर्सुङ्गपानी भन्ने स्थानमा रहेका बस्तीहरु तथा पर्वत जिल्लाको जलजला गाउँपालिका ५ मा अवस्थित कुवापानी चियानडाडाको पहिरोवाट प्रत्यक्ष प्रभावित घरहरुको स्थानान्तरणको प्रकिया हालसम्म पनि अगाडि नबढेको भन्ने आयोगको यस कार्यालयवाट विभिन्न जिल्लाहरुमा गरिएको अनुगमनको क्रममा पाईएको थियो ।

आ.व. २०८१/०८२ मा गण्डकी प्रदेशमा भएका विपद्का घटनाहरुलाई हेर्दा प्रदेशका ११ ओटा जिल्लामा गरी ४८७ वटा विपद्का घटनाहरु घटेका जसमा ३६ जनाको मृत्यु भएको, ६८ जना घाईते भएका र ३ जनाको अवस्था वेपत्ता रहेको देखिन्छ **(स्रोतः गण्डकी प्रदेश प्रहरी कार्यालय, पोखरा)** । यसले विपद्का कारण वर्षेनी नागरिकको वाँच्न पाउने अधिकार लगायत भौतिक सम्पतिमा क्षति हुदा मानव अधिकारका वहुआयामिक अधिकारको प्रचलनबाट नागरिकहरु बञ्चित हुनुपर्ने देखिन्छ । संवैधानिक, कानूनी र नीतिगत व्यवस्था सहित विपद् व्यवस्थापन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल र साझा अधिकार सूचीमा राखी ३ तहको सरकारलाई उतिकै जिम्मेवार वनाएको भएपनि व्यवहारिक रुपमा कानूनी व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुँदा, कतिपय नीतिगत प्रस्टताको अभाव, जिम्मेवारी कार्यान्वयनमा अन्यौलताले विभिन्न प्रकोप तथा महामारीमा नागरिकहरुका आधारभुत मानव अधिकारहरुको संरक्षण हुन सकेको देखिदैन ।

४.४ लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको अधिकार :

लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको हक स्थापित गर्ने सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतको भूमिकालाई महत्वपूर्ण मानिन्छ । उक्त समुदायको तर्फबाट परेको रिट निवेदनमाथि सुनुवाई गर्दै सर्वोच्च अदालतले मिति २०६४ पुस ६ गते सम्पूर्ण विभेदकारी कानून संसोधन गर्न आदेश दिएको थियो । हाल लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यकको हक संवैधानिक हकको रुपमा स्थापित भैसकेको छ । नेपालको संविधानको धारा १२, १६, १८ र ४२ ले यस समुदायका नागरिकहरुको विभिन्न हक अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । यसका बाबजुद कानूनी व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अभाव र अझैपनि कतिपय

विभेदकारी कानूनी व्यवस्थाका कारण यस समुदायका नागरिकहरु पूर्ण रुपमा आफ्नो हक अधिकार उपभोग गर्नबाट वञ्चित हुनुपरेको यस समुदायको गुनासे पाइन्छ । सर्वोच्च अदालतले २०७१ सालमा समलिंगी विवाहलाई मान्यता दिएर कानून बनाउनका लागि आदेश जारी गरेको भएतापनि हालसम्म समलिंगी विवाह सम्बन्धी छुट्टै कानून आउन सकेको छैन । तथापी सर्वोच्च अदालतले मिति २०८० असार १२ गते समलिङ्गी जोडिको अस्थायी विवाह दर्ता गर्न आदेश जारी गरेपश्चात् यसै प्रदेश अन्तर्गत लमजुङ जिल्लाको दोर्दी गाउँपालिकामा पहिलो समलिंगी जोडीको विवाह दर्ता भएको थियो । आयोगको यस कार्यालयबाट गरिएको अनुगमनबाट यस समुदायका व्यक्तिहरुलाई “अन्य” पहिचान सहितको नागरिकता प्राप्तिमा कुनै समस्या नभएको, पालिकाहरुबाट संचालन गरिने सचेतना कार्यक्रमहरुमा यस समुदायका व्यक्तिहरुको अधिकारको बारेमा पनि वकालत गर्ने गरिएको तर छुट्टै लक्षित कार्यक्रमहरु नभएको, सीपमूलक तथा स्वरोजगार कार्यक्रममा समेट्ने गरिएको पाइएको छ । यसका बाबजुद जिल्लाहरुमा यस समुदायका व्यक्तिहरुको वास्तविक तथ्याङ्कको अभाव, जिल्ला सदरमुकाम र यस आसपास क्षेत्रमा धेरै संख्यामा यस समुदायका व्यक्तिहरुको उपस्थिति रहेको भएपनि पारिवारिक एवं सामाजिक उपेक्षा र भेदभावको डरले पहिचान खुलाउन नचाहेको कारण उनीहरुको अधिकार संरक्षणमा चुनौती देखिएको पाइएको छ । त्यसैगरी, आफ्नै घर परिवार र समाजबाट वहिष्करण तथा लाञ्छना, दुर्व्यवहार, प्रहरी प्रशासनबाट अनावश्यक हैरानी, विद्यालयमा गरिने फरक व्यवहारबाट शिक्षा प्राप्तिमा कठिनाई, पारलैङ्गिक व्यक्तिहरुको स्वास्थ्य परीक्षणमा कठिनाई र रोजगारीको अवसरमा कमीले सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकार लगायत मानव अधिकारको पूर्ण रुपमा संरक्षण र संवर्धन हुन नसकेको भन्ने यस समुदायका व्यक्तिहरुको गुनासो रहेको पाईन्छ । उक्त समुदायको अधिकार उल्लंघन भएको भनी यस गण्डकी प्रदेश कार्यालयमा लिखित उजुरी प्राप्त भएको छैन ।

४.५ एच.आई.भि. संक्रमित/लागू औषध प्रयोगकर्ताको अधिकार :

नेपालको संविधान र अन्य प्रचलित कानूनले सबै नागरिकको सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । तथापी कतिपय अल्पसंख्यक समुदायले उक्त हक अधिकारको पूर्ण उपभोग गर्न नपाएको भनी आवाजहरु उठ्ने गरेको छ । एच.आई. भि.संक्रमित व्यक्तिहरुले घर परिवार, समाज, विद्यालय, स्वास्थ्यकर्मी समेतबाट विभिन्न प्रकारका लाञ्छना र भेदभावको सामाना गर्नुपरेको आयोगको अनुगमन तथा छलफलका क्रममा पाइएको छ । निजी तथा सरकारी अस्पतालमा उपचार गराउँदा र खासगरी शल्यक्रिया मार्फत उपचार गराउनुपर्ने बिरामी एच.आई.भी. संक्रमित भन्ने थाहा पाएपछि लामो समय पालोमा राखिदिने, शल्यक्रियामा खटिने सबै टिमको लागि पीपीई सेट लगायत सुरक्षाका समाग्री खरिद गर्न लगाउँदा ठूलो रकम खर्च गर्नुपर्दा उपचारमा पहुँच नहुने, विद्यालयमा संक्रमित बालवालिका भन्ने थाहा भयो भने विद्यालयबाट निष्कासन र परिवार नै उक्त ठाउँबाट विस्थापित हुनुपर्ने लगायतका भेदभावजन्य व्यवहारले यस समुदायका व्यक्तिको मानव अधिकार उल्लंघन भइरहेको भन्ने गुनासो पाइएको छ । साथै यस समुदायका व्यक्तिहरुको लागि वैदेशिक रोजगारी र अध्ययनमा जानुपर्दा समेत विभिन्न खालका अप्ठ्याराहरु रहेको भन्ने भनाई छ । पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानमा भाइरल लोड मेशिनका लागि आवश्यक किट सम्बन्धित कम्पनीले उत्पादन बन्द गरेका कारण उक्त मेशिन प्रयोगबिहिन रहेको र परीक्षणका लागि काठमाण्डौं पठाउनुपर्दा रिपोर्ट आउन लामो समय लाग्ने गरेको, ए.आर.टी सेन्टरमा परामर्शका लागि छुट्टै कोठा नभएको र जनशक्ति कम जस्ता समस्या रहेको पाइयो । उक्त समुदायको हक अधिकार संरक्षणका लागि सकारात्मक कामहरु पनि भएको पाइयो । संक्रमित व्यक्तिहरुको निःशुल्क विमा, पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानमा नै डायलाइसिस सुविधा, प्रादेशिक स्वास्थ्य निर्देशनालयबाट लाञ्छना र भेदभाव, आमाबाट बच्चामा प्रसारण रोकथाम (**PMTCT**), नैतिकता र मानव अधिकार लगायतका विषयमा अभिमुखीकरण, तालिम सञ्चालन गरेको पाइयो ।

लागू औषध प्रयोगकर्ताहरुका लागि सञ्चालन गरिएका उपचार तथा पुनःस्थापना केन्द्रमा शारीरिक तथा मानसिक हिंसा हुने गरेको, त्यस्ता केन्द्रमा राख्नुनपर्ने व्यक्तिलाई पनि जबरजस्ती राख्ने गरेको भनेर यस कार्यालयमा गुनासो आउने गरेको छ ।

४.६ मानव अधिकार रक्षकको अधिकार अवस्था

संयुक्त राष्ट्रसङ्घले जारी गरेको मानव अधिकार रक्षक सम्बन्धी घोषणा पत्र १९९८ मा मानव अधिकार रक्षक एक्लै वा अरूसँग मिलेर शान्तिपूर्णरूपमा मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्धनका लागि कार्य गर्ने व्यक्ति वा समूह वा संस्था हुन भनी परिभाषित गरिएको छ। व्यक्तिगत, समूहगत वा संस्थागत रूपमा मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, संवर्धन तथा पालनासम्बन्धी काममा संलग्न जुनसकै व्यक्ति, समूह र सङ्गठन मानव अधिकार रक्षक हुन जुन पूर्णकालीन वा आंशिक, वैतनिक वा अवैतनिक रूपमा क्रियाशील रहेका हुन्छन। मानव अधिकार रक्षकको आवश्यकता र महत्वलाई आत्मसात गरी जारी गरिएको घोषणा पत्रले मानव अधिकार रक्षकहरूको अधिकार, भूमिका, सुरक्षा र पहिचानलाई सशक्त बनाउने प्रयास गरेको छ। नेपाल सरकारले गृहमन्त्री स्तरीय मानव अधिकारकर्मीहरूको सुरक्षा र संरक्षण गर्नेसम्बन्धी आदेश, २०७७ समेत जारी गरेको छ। मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, संवर्धन र परिपालना तथा मानव अधिकार संस्कृतिको विकासमा रक्षकहरूको भूमिका विशेष एवम् महत्वपूर्ण मानिन्छ। राज्य वा राज्यका निकायसँग मानव अधिकार उल्लङ्घन वा हनन् का घटना हुन नदिन र भएको अवस्थामा पीडितलाई न्याय र दोषीमाथि कारबाही, पीडितलाई राहत, क्षतिपूर्ति र त्यस्ता घटनाहरूको पुनरावृति हुन नदिन शान्तिपूर्ण माध्यमबाट खरबदारी गर्ने कार्यमा मानव अधिकार रक्षकहरूको भूमिका अर्थपूर्ण हुन्छ। आयोगले मानव अधिकार रक्षकको अधिकारका सम्बन्धमा प्रदेश सरकार, नागरिक संघसंस्था लगायतको समन्वय र सहकार्यमा प्रदेश स्तरमा निरन्तर छलफल, अभिमुखिकरण,अन्तरक्रिया, सम्मेलन जस्ता प्रर्वद्धनात्मक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आवश्यक पहल तथा वकालत गर्दै आएको छ। साथै मानव अधिकार रक्षकको अधिकारका विषयमा सरोकारवाला निकायलाई अभिमुखीकरण तथा विभिन्न संघ संस्थाको कार्यक्रम मार्फत सहजीकरण समेत गरिएको छ। आयोगबाट प्रदेश कार्यालयमा समेत मानव अधिकार रक्षक विषय हेर्ने गरी फोकल अधिकृतको व्यवस्था गरिएको छ। आयोगले गरेको प्रर्वद्धनात्मक कार्यक्रममा मानव अधिकार रक्षकको अधिकार संरक्षणका लागि छुट्टै कानुन निर्माण गर्नुपर्नेमा जोड दिइएको छ। आयोगमा मानव अधिकार रक्षक विशेषगरी सञ्चारकर्मीलाई समाचार तथा सुचना सम्प्रेषण गरेको विषयमा विभिन्न व्यक्ति तथा निकायबाट दिइएको धम्की तथा सुरक्षा सवालमा मौखिक तथा लिखित रुपमा उजुरीहरु प्राप्त हुने गरेको छ। आयोगले गरेको पछिल्लो अध्ययनबाट रक्षकहरूले राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक, शारीरिक, भौतिक तथा मानसिक चुनौतीहरूको सामना गर्नु परेको पाइएको छ। आयोगको अनुगमन तथा नेपाल पत्रकार महासंघ कास्कीबाट जारी विज्ञप्ति अनुसार प्रदेश सरकारबाट जारी गरिएको राइड सेयरिङ नियमावलीको विरुद्धमा संलग्न आन्दोलनरत यातायात व्यवसायीबाट दुई जना पत्रकारमाथि दुर्व्यवहार तथा कुटपिट भएको, समाचारको विषयलाई लिएर प्रदेशको मन्त्रीबाटै एक जना पत्रकारमाथि धम्की, राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीबाट गरिएको विरोध प्रदर्शनका क्रममा पत्रकारमाथि सुरक्षाकर्मीबाट कुटपिट एवम् दुर्व्यवहार भएको पाइएको छ। उल्लेखित घटनामा आयोगबाट प्रदेशका मन्त्रीलाई ध्यानाकर्षण गराउनुका साथै पत्रकारमाथि आक्रमण, कुटपित तथा दुर्व्यवहार भएको घटनामा जिल्ला प्रहरी कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालयको समेत ध्यानाकर्षण गरिएको थियो।

परिच्छेद ४

आयोगका गतिविधिहरु

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका सदस्य माननिय मनोज दुवाडीज्यूलाई, आयोगको गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरामा स्वागत मिति २०८१-१०-२५ गते राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका सदस्य माननिय मनोज दुवाडीज्यूलाई, आयोगको गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरामा स्वागत तथा कार्यालयको काम-कारवाहीको सम्बन्धमा छलफल सम्पन्न भएको थियो।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको,गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरामा इन्टर्नसिपमा रहनुभएका पृथ्वीनारायण क्याम्पसका बिए एल.एल.बी कार्यक्रमको दशौँ सेमेस्टरमा अध्ययनरत विनोद पौडेल , गौरव पौडेल र सौगात सुवेदी मिति २०८१-११-०६ देखि २०८१-११-१८ सम्म भारतको नयाँ दिल्ली विश्वविद्यालयमा हुने 21st K.K Luthra Memorial Moot Court Competition मा क्याम्पस तथा नेपालको प्रतिनिधित्व गर्दै सहभागिता जनाउन प्रस्थान गर्नु भएकोले उहाँहरुलाई सफलताको शुभकामना प्रदान गरिएको थियो।

- मिति २०८१/०८/१७ गते अखिल नेपाल महिला संघ, जिल्ला कमिटि, कास्कीले आयोजना गरेको "लैङ्गिक हिंसा विरुद्धको १६ दिने अभियानको सन्दर्भमा महिला विरुद्धको हिंसा र कानुन" विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रममा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराका कार्यालय प्रमुख/ सहसचिव श्री नीतु गर्तौलाले कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभएको थियो।

- एम्नेस्टी इन्टरनेशनल नेपाल, शिक्षक तथा सामाजिक कार्यकर्ता समूह-८२ को आयोजना र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराको सहजीकरणमा मिति २०८१/०७/१४ गते पोखरा ०७, मासवारस्थित डिज्निल्याण्ड एकेडेमीमा 'मानव अधिकार शिक्षा कार्यक्रम' सम्पन्न भएको थियो। एम्नेस्टी इन्टरनेसनल नेपाल, शिक्षक तथा सामाजिक कार्यकर्ता समूह-८२ का संयोजक नरेश बरालज्यूको अध्यक्षता र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालयका प्रमुख/सहसचिव नीतु गर्तौलाज्यूको प्रमुख आथित्यतामा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा कार्यालय प्रमुख नीतु गर्तोला र मानव अधिकार अधिकृत मोहन काफ्लेले सहजीकरण गर्नुभएको थियो।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखराको समन्वयमा मिति २०८१/०७/१२ गते "काठमाडौँ स्कुल अफ ल" का चौथो वर्षमा अध्यनरत विद्यार्थीहरुलाई यस प्रदेशको सन्दर्भमा बनेको कानूनहरु, स्थानीय तहमा बनेका कानूनहरु, प्रादेशिक र स्थानीय तहको कानूनको कार्यान्वयनको अवस्था र प्रदेश र स्थानीय तहमा कानूनको निर्माणका विषयमा सञ्चालित अध्ययन, अनुसन्धान तथा छलफल कार्यक्रम।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालयले मिति २०८१/०७/८ गते पनि राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टी (रास्वपा) का सभापति, पूर्व उपप्रधान एवं गृहमन्त्री रवि लामिछाने पक्राउको विरोधमा राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीका प्रतिनिधि सभा सदस्यहरू, कार्यकर्ताहरू, समर्थकहरू र सहकारी पीडितहरू समेतले पोखरामा गरेको प्रदर्शनको अनुगमन गरेको थियो।

- राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टी (रास्वपा) का सभापति, पूर्व उपप्रधान एवं गृहमन्त्री रवि लामिछाने पक्राउको विरोधमा राष्ट्रिय स्वतन्त्र पार्टीका प्रतिनिधि सभा सदस्यहरू, कार्यकर्ताहरू, समर्थकहरू र सहकारी पीडितहरू समेतले पोखरामा गरेको प्रदर्शनको राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालयले कार्तिक ३, ४ र ५ गते अनुगमन गरेको थियो।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय र महिला सञ्जाल पोखरा महानगरपालिका, कास्कीको सहकार्यमा मिति २०८१/०६/१३ गते राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको काम, कर्तव्य तथा अधिकार विषयक अभिमुखिकरण तथा छलफल कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो।

- मिति २०८१/०५/०५ गते गण्डकी प्रदेश सभाका माननीय उप सभामुख विना कुमारी थापा, राष्ट्रिय दलित आयोगका माननीय अध्यक्ष देवराज विश्वकर्मा, आदिवासी जनजाति आयोगका माननीय अध्यक्ष राम बहादुर थापा मगर, काठमाडौँ विश्वविद्यालयका प्राध्यापक डा. विपिन अधिकारी, गण्डकी प्रदेश कार्यालय, इन्सेकका संयोजक शिव खकुरेलले राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालयमा भ्रमण गर्नुभएको थियो। भ्रमणको क्रममा उहाँहरूसँग गण्डकी प्रदेशको मानव अधिकारको सवालमा छलफल गरिएको थियो। उहाँहरूलाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालयको कार्यालय प्रमुख/सहसचिव नीतु गर्तौला तथा कार्यालयका परिवारले स्वागत गर्दै मायाको चिनो समेत प्रदान गरिएको थियो।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालयको आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक गतिविधि पुस्तिका मिति २०८१/०४/२१ गते गण्डकी प्रदेशका माननीय मुख्यमन्त्री सुरेन्द्रराज पाण्डेज्यू तथा प्रमुख सचिव लक्ष्मी कुमारी बस्नेतज्यू समक्ष आयोगका कार्यालय प्रमुख नीतु गर्तौलासहितको टोलीले पेश गरेको थियो।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालयको आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक गतिविधि पुस्तिका मिति २०८१/०४/१८ गते गण्डकी प्रदेशका माननीय प्रदेश प्रमुख डिल्लीराज भट्टज्यू समक्ष आयोगका कार्यालय प्रमुख नीतु गर्तौलासहितको टोलीले पेश गरेको थियो।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखराको आयोजनामा मिति २०८१/०४/०८ गते आयोगको प्रस्तावित विधेयक मस्यौदा उपर छलफल कार्यक्रम पोखरामा सम्पन्न भएको थियो। विधेयकमा समेटिनुपर्ने विषयहरु उपर सुझाव संकलन गर्ने उद्देश्यले आयोजित उक्त कार्यक्रममा गण्डकी प्रदेशमा मानव अधिकारको क्षेत्रमा कार्यरत गैर सरकारी संस्थाका प्रमुख एवं प्रतिनिधि, कानून व्यवसायी, नागरिक समाज, कार्यालयका कर्मचारी लगायतको उपस्थिति रहेको थियो।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालयको अनुगमन टोलीले मिति २०८२ जेठ २५ देखि ३० गतेसम्म पर्वत, बाग्लुङ म्याग्दी र मिति २०८२ असार ४ देखि १० सम्म लम्जुङ, गोरखा, तनहुँ र स्याङ्जा जिल्लाहरुमा विपद्को पूर्व तयारी अवस्था, विपद् प्रतिकार्य र विपद् पुनर्लाभको सम्बन्धमा अनुगमन सम्पन्न गरेको छ।

- राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरामा इन्टर्नसिपका लागि आउनुभएका पृथ्वीनारायण क्याम्पसका बिए एल.एल.बी कार्यक्रमको दशौँ सेमेस्टरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुलाई मानव अधिकार र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको काम,कर्तव्य र अधिकारको विषयमा अभिमुखिकरण कार्यक्रम सम्पन्न भयो।

- मिति २०८२-३-५ गते मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, गण्डकी प्रदेश, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा र इन्सेकको संयुक्त आयोजनामा "मानव अधिकार सम्बन्धी पाचौँ राष्ट्रिय

कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था" विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो।

- मिति २०८२-३-११ गते साइकोथेरापी इन्टिग्रेटर काउन्सिलिङ नेपाल, Human Resource Training Center, पोखरामा मनोसामाजिक विमर्शकर्ताको तालिममा आबद्ध सहभागीहरूसँग मानव अधिकार र मानसिक स्वास्थ्यको विषयमा आयोगको हलमा छलफल सम्पन्न।

- मिति २०८२-३-११ गते काठमाडौँ स्कुल अफ ल (बि ए एल एल बि) चौथो वर्षका विद्यार्थीहरूसँग मानवअधिकार र कानुनी विषयमा छलफल सम्पन्न।

- **७६ औ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस सम्पन्न**

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग पोखराको संयोजन तथा गण्डकी प्रदेश सरकार र विभिन्न संघसस्थाहरु सँगको समन्वय र सहकार्यमा ७६ औँ अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस कार्यक्रम (१० डिसेम्वर) मिति २०८१ मंसिर २४ गते पोखरामा सम्पन्न भएको थियो। Our Rights, Our future, Right now (हाम्रो अधिकार, हाम्रो भविष्य, अहिले नै) भन्ने अन्तराष्ट्रिय नाराका साथ ७६औं अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस पोखराको मानव अधिकार चोक, चिप्लेढुंगाबाट विहान ७:३० बजे शुरु भएको प्रभातफेरी कार्यक्रम पोखरा सभागृहमा पुगेर शुभकामना कार्यक्रममा परिणत भएको थियो। मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयका प्रमुख सचिव रघुराम विष्टको अध्यक्षता र गण्डकी प्रदेश सरकारका माननीय मुख्यमन्त्री सुरेन्द्रराज पाण्डेको प्रमुख आतिथ्यतामा संचालित कार्यक्रममा मानव अधिकार महाभेला गण्डकी प्रदेश संयोजक विना सिलवाल राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय प्रमुख नीतु गर्तौला र प्रमखु अतिथी माननीय मुख्यमन्त्री सुरेन्द्रराज पाण्डेवाट शुभकामना मन्तव्य सहित प्रभातफेरी कार्यक्रम समापन भएको थियो।

कार्यक्रममा मानव अधिकार, सुशासन र सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याई आगामी दिनमा नागरिकको मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र कार्यान्वयनमा प्रतिवद्ध रहने प्रतिवद्धता समेत प्रमुख अतिथि तथा विशिष्ट अतिथिहरुवाट व्यक्त भएको थियो।

- **जिल्ला कारागार शाखा, स्याङ्जा तथा जिल्ला प्रहरी कार्यालय स्याङ्जाको हिरासत कक्ष अनुगमनः**

मानव अधिकार दिवस कै सन्दर्भमा मिति २०८१/०८/२३ (८ डिसेम्बर) गते राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय र मानव अधिकार महाभेलाको तर्फवाट संयुक्त रुपमा कारागार तथा हिरासतको अनुगमन गरिएको थियो। अनुगमनको क्रममा टोलीले कारागारको भौतिक संरचना, थुनुवा तथा कैदी वन्दीहरुको आधारभुत अधिकार परिपूर्तिको अवस्था, थुनुवा तथा कैदी वन्दीहरुले कारागारभित्र रहँदा भोग्नुपरेका समस्याहरुको सम्बन्धमा थुनुवा तथा कैदी वन्दी र कारागार प्रशासनसँग छलफल गरी स्थानीयस्तरवाट समाधान गर्न सकिने समस्याका सम्बन्धमा कारागार प्रशासन र जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई आग्रह समेत गरेको

थियो । साथै टोलीले जिल्ला प्रहरी कार्यालय, स्याङजाको हिरासत कक्षको समेत अनुगमन गरी थुनुवाहरुको अधिकारको विषयमा जानकारी समेत गराएको थियो।

- **व्यवसाय र मानव अधिकार विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम**

७६ औँ अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार दिवसको अवसरमा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखराको आयोजना तथा गण्डकी प्रदेश सरकार र मानव अधिकार महाभेलाको समन्वयमा व्यवसाय र मानव अधिकार विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालयका प्रमुख सचिव रघुराम विष्टको अध्यक्षता र गण्डकी प्रदेशसभाका उपसभामुख माननीय विना कुमारी थापाको प्रमुख आतिथ्यतामा सम्पन्न कार्यक्रममा व्यवसायमा आवद्ध संघ संस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधी लगायत ४० जनाको सहभागिता रहेको थियो । कार्यक्रममा व्यवसाय र मानव अधिकार विषयमा प्रस्तुती भई प्रस्तुती पश्चातको खुला छलफलमा व्यवसायजन्य क्रियाकलापवाट श्रमिक, वालवालिका, आदिवासी जनजाति, महिला र वातावरणमा प्रभाव परेको, व्यवसाय र मानव अधिकारमा राज्यले मानव अधिकारको संरक्षण गर्नुपर्ने, व्यवसायिक प्रतिष्ठानहरुले मानव अधिकारको सम्मान गर्नुपर्ने र व्यवसायजन्य क्रियाकलापवाट प्रभावितहरुको उपचारमा पहुँच हुनुपर्नेमा सो हुन नसकेको, व्यवसाय र मानव अधिकार सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजनाको प्रदेशस्तरीय समिति गठन हुन नसकेको, श्रमिकहरुले सरकारले तोकेको न्युनतम पारिश्रमिक पनि प्राप्त गर्न नसकेका, सुरक्षित कार्यस्थल र कार्यवातावरण गुणस्तरयुक्त र पहुँचयुक्त हुन नसकेका, श्रमिकहरुका सामाजिक सुरक्षा अन्तर्गतका सवै सेवा सुविधाहरु प्राप्त हुन नसकेका, व्यवसायजन्य क्रियाकलापवाट वायु, ध्वनी र जल प्रदुषण वढेको, यसमा व्यवसायिक प्रतिष्ठानहरु जिम्मेवार र उतरदायी वन्नुपर्ने, उद्योग कलकारखाना, अस्पताल तथा सडक निर्माण गर्दा निस्कने धुवा धुलोले वातावरण प्रदुषण वढी मानव स्वास्थ्यमा नै असर पर्न थालेको हुँदा व्यवसायीहरुले मानव अधिकारको सम्मान गर्नुपर्ने र राज्यले व्यवसायजन्य क्रियाकलापवाट मानव अधिकारको उल्लघंन हुन जादा संरक्षण र उपचारमा पहुँच सुनिश्चित गर्न सवै जिम्मेवार र उतरदायी भएर लाग्नुपर्नेमा सरोकारवाला सहभागीहरुले जोड दिएका थिए।

- **बालविवाहको अवस्था अनुगमन**

मिति २०८१ पौष २३ देखि माघ ४ गते सम्म बाग्लुङ, पर्वत, तनहुँ र कास्की जिल्लामा बालविवाहको अवस्था सम्बन्धमा अनुगमन गरिएको थियो । अनुगमनको क्रममा जिल्ला स्थित जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरु, सामाजिक विकास कार्यालय, अस्पताल तथा एकद्धार संकट व्यवस्थापन केन्द्र, स्थानीय तहहरु पुतलीवजार नगरपालिका, रुपा गाउँपालिका, वागलुङ नगरपालिका, जैमिनी नगरपालिका, काठेखोला गाउँपालिका, शुक्लागण्डकी नगरपालिका, व्यास नगरपालिका, विभिन्न संघसस्थाहरु, विद्यालय, समुदाय, वालविवाह गरेका व्यक्ति तथा चिकित्सक, नागरिक समाज, मानवअधिकारकर्मी, लगायत वालवालिकाको क्षेत्रमा क्रियाशील सरोकारवाला निकायसंग छलफल गरी आवश्यक सूचना तथा जानकारी लिईएको थियो। अनुगमनबाट प्राप्त तथ्यलाई हेर्दा वालविवाहलाई दण्डनीय वनाउने कानूनी व्यवस्था भएपनि न्यून मात्रामा मात्र कानूनी उपचारमा जाने गरेको, दलित, जनजाति, मुस्लिम लगायत सिमान्तकृत समुदाय र विशेष गरी ज्यालामजदुरी गर्ने वर्ग, मनोरञ्जन क्षेत्रमा कार्यरत किशोरकिशोरीहरुमा वालविवाह वढी हुने गरेको, बालविवाह अन्त्यको लागि विभिन्न सरोकारबाला निकायहरु विच आवश्यक समन्वयको कमी रहेको, वालविवाह सम्बन्धी परम्परागत सोच र सामाजिक मान्यता कायम नै रहेको, वालविवाह विरुद्धका अभियान सञ्चालन गर्न स्रोतसाधनको अभाव रहेको, विवाहको कानूनी उमेर, वालविवाहले पार्ने सामाजिक, आर्थिक, स्वास्थ्य सम्बन्धी असरको सम्बन्धमा विद्यालयस्तरको पाठ्यक्रममा पर्याप्त मात्रामा समावेश नभएको, वालवालिकाहरुमा

सुचना प्रविधि तथा सामाजिक सञ्जालको गलत प्रयोगले भागी वालविवाह, असुरक्षित यौनसम्पर्क, गर्भनिरोध साधनको प्रयोग जस्ता विकृतिहरु रहेका, कानूनी रुपमा विवाहयोग्य उमेर २० वर्ष हुँदा यसले किशोरकिशोरीहरुमा असुरक्षित यौनसम्पर्क, गर्भधान तथा गर्भपतन लगायतका विकृतिहरु वढेको हुँदा विवाहको उमेर १८ वर्ष उपयुक्त हुने भन्ने अधिकाशं समुदाय तथा नागरिकहरुको धारणा रहेको जानकारी अनुगमनको क्रममा पाईएको थियो ।

समाजमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रुपमा बालविवाह कायम नै रहेको, बालविवाहलाई कानूनी रुपमा दन्डनिय बनाएको भएपनि न्यून मात्रामा मात्र कानूनी उपचारमा जाने गरेको देखिदा बालविवाह अन्त्यको लागि समुदायस्तरमा निगरानी संयन्त्रहरुलाई वलियो वनाउनुपर्ने, सिमान्तकृत बर्ग र समुदायमा वालविवाह सम्बन्धी पर्याप्त कानूनी साक्षरता तथा जनचेतना पुरयाउनुपर्ने, बालविवाह विरुद् अभियानमा सम्बन्धित सरोकारवाला बिच आवश्यक समन्वयका साथै अभियानमा लाग्नुपर्ने, स्थानीयस्तरमा दीर्घकालिन जनचेतना अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने, बालविवाह विरुद्को अभियान संचालनको लागि पर्याप्त स्रोतसाधनको व्यवस्था गरि समुदायलाई परिचालन गर्नुपर्ने, ठोस नीति वनाउनुपर्ने, कानूनी रुपमा विवाहयोग्य उमेर २० वर्ष हुदा यसले किशोरकिशोरीहरुमा असुरक्षित यौनसम्पर्क, गर्भधान तथा गर्भपतन लगायतका विकृतिहरु वढेको हुदा विवाहको उमेर १८ वर्ष उपयुक्त हुने भन्ने अधिकाशं समुदाय तथा नागरिकहरुको धारणा रहेको देखिदा नीतिगत तहमा विवाहको उमेर सम्बन्धमा छलफल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- **विपद् र मानव अधिकार अवस्था अनुगमन**

विपद् र मानव अधिकार सम्बन्धमा पर्वत, बाग्लुङ, म्याग्दी र लम्जुङ, गोरखा, तनहुँ र स्याङजा जिल्लामा अनुगमन सम्पन्न भएको थियो । अनुगमनको क्रममा जिल्लामा विपद् जोखिम न्यूनिकरण, विपद् प्रतिकार्य र विपद् पुर्नलाभको अवस्था, जिल्लामा विपद्का घटनाहरु, जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको गठन तथा विपद् व्यवस्थापनमा सक्रियता, स्थानीय तहवाट विपद्को सम्वन्धमा वनेका ऐन, कानून र कार्यान्वयनको अवस्था, विपद् पूर्व तयारी तथा विपद् प्रतिकार्य योजना निर्माण र कार्यान्वयन, विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक स्रोतसाधन, जनशक्ति तथा समन्वयको अवस्था, पीडितहरुलाई राहत तथा क्षतिपूर्ति वितरणको अवस्था, सिमान्तकृत समुदायमा विपद्को कारण मानव अधिकार उपभोगमा पारेको असर लगायतका विषयहरुमा केन्द्रीत भई जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति, नागरिक समाज, मानवअधिकारकर्मी, स्थानीयहरुसँग भेटघाट तथा छलफल गरि सुचना तथा जानकारी लिइएको थियो ।

जिल्लामा वाढी पहिरो, नदीजन्य कटान, आगलागी, चट्याङ, करेन्ट, सडक दुर्घटना, हावाहुरी, सिजनल फ्लु जस्ता प्राकृतिक तथा गैह्रप्राकृतिक विपद्का घटनावाट जिल्लाका नागरिकहरु प्रभावित हुने गरेको, सिमान्तकृत समुदाय, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु, वालवालिका र ज्येष्ठ नागरिकहरु अझ बढी प्रकोप तथा महामारीको चपेटामा पर्ने गरेका, पहाडी जिल्ला र भौगोलिक अवस्था पनि भिरालो हुनुका साथै भिरालो स्थानमा नै बस्तीहरु हुने र मनसुनको समयमा बढी वर्षा हुदा विपद्का अन्य घटना भन्दा बाढी पहिरोवाट ठुलो मात्रामा मानवीय तथा भौतिक क्षति हुने गरेको, भिरालो जमिनमा पहिरो आउदा जग्गा जमिन पुरिनुका साथै नदी तथा खोलामा आउने वाढीले खेतीयोग्य जमिन पुरिने भई विस्थापन हुनुपर्ने, भूमिहिन हुनुपर्ने तथा भुमिहिन हुँदा वैंकबाट ऋण लिई कुनै आय आर्जनको काम गर्न समेत नसक्ने, आर्थिक अभावको कारण शिक्षा, स्वास्थ्य, पेशा व्यवसाय लगायत मानव अधिकारको बहुआयमिक अधिकारको प्रचलनमा समस्या हुने गरेको भन्ने अनुगमनको क्रममा पाईएको थियो । त्यस्तै विपद् प्रतिकार्यमा जुट्नको लागि पर्याप्त स्रोतसाधन नहुदा विपद् प्रतिकार्यमा कठिनाई झेल्नुपर्ने, Metal cutter, Motor Boat जस्ता यन्त्र उपकरण पर्याप्त नहुदा उद्धारमा कठिनाई पर्ने गरेको, स्थानीय तहहरुले विपद्लाई प्राथमिकतामा नराख्ने र पर्याप्त बजेटको समेत व्यवस्था नगर्दा विपद् पीडितहरुले पर्याप्त राहत तथा क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्न नसकेका साथै विपद् पीडितहरुको लागि संघ तथा प्रदेशबाट आउने रकम समयमा नै निकासा नहुदा पुर्नलाभका कामहरुले गति लिन नसकेको भन्ने समेत सम्बन्धित सरोकारवालाहरुको भनाई रहेको थियो ।

अतः विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि वनेका ऐन, कानून तथा नीतिहरुमा भएका व्यवस्थाहरुको

संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरुले पूर्ण कार्यान्वयन गर्न, विपद् व्यवस्थापन संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको एकल तथा साझा अधिकार सूचीमा रहेको हुँदा विपद् जोखिम न्यूनीकरण, विपद् पूर्वतयारी, विपद् प्रतिकार्य र विपद् पुनर्लाभमा जिम्मेवार तवरले लाग्न, विपद् व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतसाधन, यन्त्रउपकरण, दक्ष जनशक्ति, पूर्व सूचना प्रणाली, सूचना तथा सञ्चारमा सवै नागरिकको समान पहुँच, समन्वय लगायतका पक्षहरुमा सुधार गर्न, विपद्पछिको प्रतिकार्य भन्दा विपद्को पूर्वतयारीमा बढी ध्यान केन्द्रीत गर्न र विपद्को कारण पीडितहरुमा डर, त्रास, चिन्ता देखिने र त्यसले मानसिक स्वास्थ्यमा समस्या समेत देखिने हुदा पीडितको पीडालाई कम गर्न पर्याप्त मात्रामा मनोसामाजिक विमर्शकर्ताको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- **आयोगको २५ औं वार्षिक उत्सव समारोह सम्पन्न**

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको २५ औं वार्षिक उत्सव समारोह मिति २०८२ जेठ १३ गते पोखरामा एक कार्यक्रमको आयोजना गरी सम्पन्न भएको थियो । कार्यालय प्रमुख नीतु गर्तौलाको अध्यक्षता र गण्डकी प्रदेश प्रमुख डिल्लीराज भट्टको प्रमुख आतिथ्यत्मा सम्पन्न कार्यक्रममा प्रमुख जिल्ला अधिकारी, गैर-सरकारी संस्था महासंघका अध्यक्ष, शान्तिका लागी नागरिक समाज संजाल पोखराका संयोजक, यूएनडिपी नेपालका पोर्टफोलियो मेनेजर, लगायतले शुभकामना मन्तव्य दिनुभएको थियो । मन्तव्यको क्रममा सरोकारवालाहरूबाट आयोगले मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र संवर्द्धनमा संविधान एवं कानूनहरूमा भएका व्यवस्थाहरुको दायित्व बोध गरी प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयनलाई अगाडी बढाउनु पर्ने, आयोगमा परेका पुराना उजुरीको अनुसन्धानलाई थप तिब्रता दिनुपर्ने, आयोगबाट भएका सिफारिस कार्यान्वयको अवस्था सन्तोषजनक नरहेको देखिदाँ सरकारले सिफारिस कार्यान्वयनलाई जोड दिनुपर्ने, आयोगलाई स्रोत साधन सम्पन्न बनाउनु पर्ने, आयोगले सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग एथेष्ट छलफल एवं सहकार्य गरी नागरिकको मानव अधिकार संरक्षणमा थप सक्रियता बढाउनु पर्ने जस्ता सल्लाह सुझाव प्राप्त भएका थिए । कार्यक्रममा सरकारी, सुरक्षा निकाय लगायत विभिन्न सघ-संस्थाका प्रमुख तथा प्रतिनिधीहरू गरि १३० जनाको सहभागिता रहेको थियो ।

- **शारिरीक दण्डका बिषयमा अनुगमन**

तनहुँ जिल्ला, भिमाद नगरपालिका वडा नं. ६, शान्तिनगरस्थित प्रभात एकेडेमीमा कक्षा ४ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुलाई गालामा तातो पन्युले डामेको भनी विभिन्न सञ्चार माध्यमहरुमा प्रकाशित समाचारको विषयमा यस कार्यालयबाट घटनाको सम्बन्धमा अनुगमन गरिएको थियो । अनुगमनको क्रममा मिति २०८१ फागुन २९ गते भिमाद नगरपालिका वडा नं. ६, शान्तिनगर, तनहुँस्थित प्रभात एकेडेमीमा कक्षा ४ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको मासिक कक्षा जाँच चलिरहेको अवस्थामा वेविस परियार, नासर नेपाली, प्रमिश परियार र सौगात सुनार नामका विद्यार्थीले जिब्रो पड्काउने, मैले नलेखेर के भयो त भनेर उल्टै शिक्षकलाई प्रश्न गर्ने गरेकोले थोरै डराउन दिए राम्रो बाटोमा आउँछन् कि भनेर सजायँ दिन्छु भन्दा दिमागमा अकस्मात के आयो र यस्तो गल्ती हुन गएको हो भन्ने आरोपितको भनाइ रहेको, घाइते विद्यार्थीहरुलाई नजिकैको अस्पतालमा लगी उपचार गरिएको र उपचारको खर्च विद्यालयले नै व्यहोरेको, घटनाको सम्बन्धमा मिति २०८१ फागुन ३० गते इलाका प्रहरी कार्यालय, बेलचौतारामा जाहेरी दर्ता भई जिल्ला अदालत, तनहुँबाट पाँच दिनको म्याद थप भई अनुसन्धान भइरहेको, आरोपितलाई हिरासतमा रहँदा कुनै खालको दुर्व्यवहार नभएको, विद्यालयको तर्फबाट उजूर नगर्न तथा अन्य खालको धम्की, प्रलोभनहरु नआएको

भन्ने पिडित वालकहरुका अभिभावको भनाई रहेको । विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक कर्मचारीलाई हालसम्म बालमैत्री शिक्षक सिकाई विधि तथा मानव अधिकार लगायत कुनै पनि तालिम कार्यक्रमहरु नभएको भन्ने अनुगमनको क्रममा पाइएको थियो ।

बालवालिका माथि हुने शारिरीक, मानसिक दण्डसजाय कानुनद्वारा निषेध गरेको भए पनि समय समयमा विद्यालयमा शारिरीक दण्डसजाय भइरहने देखिदा विद्यालयहरुमा कार्यरत शिक्षक कर्मचारीहरुलाई बालमैत्री शिक्षण र मानव अधिकार सम्बन्धी आवश्यक तालिम दिनुपर्ने, विद्यालयको व्यवस्थापन समिति र स्थानीय तहबाट समय समयमा विद्यालयहरुको निरिक्षण अनुगमन गनुपर्ने, बालवालिकाको अधिकार सम्बन्धी पर्याप्त मात्रामा सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- **विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (तेस्रो चक्र) बाट प्राप्त सिफारिश र सरकारबाट तयार भएको विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (तेस्रो चक्र) बाट प्राप्त सिफारिश कार्यान्वयन कार्ययोजना (२०७८-८२) को सम्बन्धमा भएका प्रगतिहरुको विषयमा अनुगमन**

विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (तेस्रो चक्र) बाट प्राप्त सिफारिश र सरकारबाट तयार भएको विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोकन (तेस्रो चक्र) बाट प्राप्त सिफारिश कार्यान्वयन कार्ययोजना (२०७८-८२) को सम्बन्धमा भएका प्रगतिहरुको विषयमा यस कार्यालयबाट पर्वत, बागलुङ, म्याग्दी, नवलपुर, गोरखा, लमजुङ र तनहुँ जिल्लामा अनुमगन गरिएको थियो।

नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएका २३३ सिफारिसहरु मध्ये नेपालले स्विकार गरेका नागरिक तथा राजनितिक अधिकार र आर्थिक सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार अन्तर्गत १९६ वटा सिफारिसहरु प्राप्त भएका थिए । जसमा जीवनको पर्याप्त स्तरको अधिकार, खाद्यको अधिकार, स्वास्थ्यको अधिकार, कोभिड १९, शिक्षाको अधिकार, रोजगारीको अधिकार, आवासको अधिकार, गरिबी निवारण, सामूहिक अधिकार, जीवनको अधिकार, यातना विरुद्धको अधिकार, स्वतन्त्रताको अधिकार, कैदीबन्दीको अधिकार, न्यायको अधिकार, संक्रमणकालीन न्याय, जातीय विभेदको उन्मूलन, सहभागिता र समावेशीताको अधिकार, जोखिममा रहेका समूहहरूको संरक्षण महिलाको अधिकार, बाल अधिकार, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार लगायतका बिषयहरु समाबेश रहेका थिए । अनुगमनको क्रममा प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट कार्ययोजना बमोजिमका क्रियाकलापहरु आंशिक रुपमा कार्यान्वयन भएका कतिपय स्थानीय तथा प्रदेश अन्तर्गतका निकायहरुले UPR बाट प्राप्त सिफारिस कार्यान्वयन कार्ययोजनाको विषयमा जानकारी नपाएका, केहि स्थानीय तथा प्रदेश अन्तर्गतका निकायहरुले आफ्नो बार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा कार्ययोजनाका विषयहरुलाई समाबेश गरि कार्यान्वयनलाई अगाडी बढाएको अनुगमनको क्रममा पाईएको थियो ।

उपलब्धि, चुनौती र समाधानका उपायहरु

५.१ उपलब्धिहरु

आयोगको गण्डकी प्रदेश कार्यालय पोखरा स्थापनाकालदेखि नै मानव अधिकारको संरक्षण र सम्वर्धनको कार्यमा निरन्तर रुपमा काम गर्दै आइरहेको छ। यस अवधिमा कार्यालयबाट मनाङ र मुस्ताङ जिल्ला बाहेकका ९ वटा जिल्लाहरुमा मानव अधिकार संरक्षण र सम्वर्धन सम्वन्धी विभिन्न कार्यक्रमहरु सम्पन्न गरिएको छ। जसमा मानव अधिकारका विविध विषयमा अनुगमन, मानव अधिकार उल्लंघनका उजुरी उपर अनुसन्धान, विभिन्न संघ संस्थाहरुसँगको सहकार्य र समन्वयमा सम्वर्धन लगायतका कार्यक्रमहरु सम्पन्न भएका छन्।

यस अवधिमा स्व.बि.यू.निर्वाचन अनुगमन, रा.स्व.पा.को विरोध प्रर्दशन, बालसुधार गृह, हिरासत कारागार अनुगमन, विपद् र मानव अधिकार, यू.पि.आर. सिफारिस कार्यान्वयन अनुगमन, बालविवाहको अवस्था अनुगमन, बिद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम अनुगमन, जनसम्पर्क बढि हुने यातायात, मालपोत, जिल्ला प्रशासन लगायतबाट हुने सेवा प्रवाहको अवस्था अनुगमन, बाल अधिकार स्वास्थ्य अधिकार लगायत विविध विषयमा आकस्मिक तथा नियमित गरि विभिन्न जिल्लाहरुमा २० पटक अनुगमन कार्य सम्पन्न गरिएको छ। यस कार्यालयले प्रदेश सरकार, नागरिक समाज र प्रहरी प्रशासनको सहकार्यमा अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार दिवस (१० डिसेम्वर) पोखरामा सम्पन्न गरेको छ भने मानव अधिकार रक्षक दिवस, व्यवसाय र मानव अधिकार विषयमा अन्तरक्रिया, मानव अधिकार सम्बन्धी ५औ राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धी अन्तरक्रिया, मानव अधिकार रक्षकको अधिकार र महिला अधिकार सम्बन्धि विभिन्न कार्यक्रमहरु मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय, जिल्ला समन्वय समिति, महिला मानव अधिकार रक्षक संजाल, ब्यास नगरपालिका, अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र, लिवर्ड लगायतको समन्वय र सहकार्यमा कार्यक्रमहरु सम्पन्न गरिएको थियो।

यस अवधिमा यस कार्यालयवाट मानव अधिकारका विभिन्न विषयमा आएका निवेदन तथा मौखिक गुनासाहरुका सम्बन्धमा ५६ पटक परामर्श सेवा प्रदान गरिएको छ। विभिन्न संघसंस्थाहरुले आयोजना गरेका १२४ वटा कार्यक्रमहरुमा प्रमुख अतिथि, विशेष अतिथि तथा अतिथिको रुपमा सहभागीता, २० वटा कार्यक्रममा स्रोत व्यक्ति तथा सहजकर्ता र विभिन्न ७ वटा सञ्चार माध्यममा आयोगको सहभागिता रही मानव अधिकारको संवर्द्र्धन कार्यमा संलग्न रहेको थियो। मानव अधिकार उल्लङ्घन भएको भनी दर्ता भएका ३६ वटा उजूरी आवश्यक निर्णयार्थ केन्द्रीय कार्यालयमा पठाइएको छ। बिकास र मानव अधिकार र गैरकानुनी थुना सम्बन्धी २ वटा उजुरीहरु यस कार्यालयमा दर्ता भएका छन्। यस कार्यालयबाट पठाइएका विभिन्न १२ वटा उजुरीको सम्बन्धमा आयोगबाट निर्णय भएको छ।

आयोगको कामलाई प्रभावकारी ढंगले सम्पादन गर्ने उद्देश्यले खरिद इकाई, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति समिति, आयोगको छैटौं रणनीतिक योजना कार्यान्वयन समितिहरुको गठन गरिएको छ। गण्डकी प्रदेश सरकार, सुरक्षा निकाय, स्थानीय तह, मानव अधिकारका विभिन्न विषयमा काम गर्ने संघ संस्थाहरुसँगको समन्वय र सहकार्यले सम्बन्ध बिस्तार र सहकार्यमा अभिवृद्धि भएको छ।

५.२ चुनौती/समस्याहरु

५.२.१ संस्थागत चुनौती/समस्याहरु

- ❖ आयोगको आफ्नै कार्यालय भवन नहुँदा कार्यालयको आवश्यकता अनुसार अपाङ्गतामैत्री, स्तनपान कक्ष, मनोसामाजिक विमर्श कक्ष, उजूरी कक्ष व्यवस्थापन गर्न कठिनाई रहेको छ।
- ❖ आयोगबाट भएका सिफारीसहरुको पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन नहुँदा पीडितले न्याय प्राप्त गर्न कठिन रहेको अवस्था छ।
- ❖ कर्मचारीहरुको क्षमता अभिबृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रम, वृत्ति विकास, वैदेशिक तालिम र भ्रमणमा समान अवसरको कमी हुँदा उत्प्रेरणा र मनोवलमा असर परेको छ।
- ❖ आयोगमा पर्याप्त मात्रामा स्रोत साधनको कमी हुँदा आयोगका गतिबिधिहरु संचालन गर्न कठिनाई हुने गरेको छ।

५.२.२ मानव अधिकारसँग सम्बन्धित चुनौती/समस्याहरु

- ❖ यस कार्यालयमा दर्ता हुन आएका उजुरीका सम्बन्धमा सरोकारवाला व्यक्तिहरुको बसाईसराई, बैदेशिक रोजगार, ठेगाना परिवर्तन, तथ्याकं अध्यावधिक समयमा नहुँदा अनुसन्धानका उजुरी उपर प्रमाण संकलनमा कठिनाई भएको छ।
- ❖ महिला हिंसा तथा जातीय भेदभाव लगायतका कतिपय घटना उजूरी प्रक्रियामा नगई प्रलोभन र दबाबमा मिलापत्रतर्फ लैजान खोज्ने प्रवृति कायम नै रहेको छ।
- ❖ सामुदायिक विद्यालयहरुले अभिभावकबाट सहयोग शुल्क लिने गरेको भन्ने गुनासो पाइएको हुँदा अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्न पर्याप्त स्रोत साधनको व्यवस्था हुन नसकेको अवस्था छ।
- ❖ अनुसन्धानको प्रमुख जिम्मेवारी पाएको प्रहरी स्रोत साधन सम्पन्न नहुँदा अनुसन्धान प्रभावकारी हुन नसकेको।
- ❖ प्रदेशमा विधिविज्ञान प्रयोगशाला नहुँदा अनुसन्धान तथा न्याय प्राप्तीमा ढिला सुस्ती हुने गरेको छ।
- ❖ प्रदेशका बिभिन्न स्थानीय तहहरुमा रहेका जोखिमयुक्त बस्ति स्थानान्तरणको लागि भूगर्भ बिभागबाट अध्ययन भई सिफारिस भएको भए पनि हालसम्म बस्ति स्थानान्तरणको प्रकृया अगाडि बढन नसकेको अवस्था छ।
- ❖ प्रदेश, जिल्ला तथा स्थानीय बिपद् व्यवस्थापन समितिले विपद् पछिको प्रतिकार्य भन्दा विपद् पूर्व तयारीमा ध्यान केन्द्रित गर्न नसकेको।
- ❖ भूमिहिन दलितलाई एक पटक बसोवास प्रयोजनको लागि भूमि उपलब्ध गराउने प्रकृया द्रुत गतिमा कार्यान्वयनमा जान नसकेको अवस्था छ।
- ❖ बालवालिका माथि हुने शारिरीक दण्ड सजायका साथै यौनजन्य दुर्व्यवहारका घटनाहरुमा कमी आउन नसकेको।
- ❖ बढ्दो बैदेशिक रोजगारी मर्यादित र व्यवस्थित हुन नसक्दा ठगी, मानव बेचविखन, तस्करी, पारिवारीक बिखन्डन,

मानसिक स्वास्थ्य समस्याको अनुभव गर्नेको सख्या बढेको ।

❖ राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार गण्डकी प्रदेशमा सबै प्रकारका अपाङ्गताको जनसंख्या ७२३३० रहेको जसमा ३३१६८ जनाले मात्र अपाङ्गता परिचय पत्र लिएको देखिदा बाँकी परिचय पत्र प्राप्त गर्नबाट बन्चित हुन परेको ।

❖ अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरुको लागि भौतिक संरचना, सुचना तथा संचार र न्यायमा पहुँच सुनिश्चित हुन नसकेको ।

❖ संविधानको मौलिक हकमा अपराध पीडितको हक रहेको भएपनि पीडित र साक्षीको सुरक्षा नहुनु, सूचनाको गोपनियतामा पर्याप्न ध्यान नदिएको ।

❖ अस्पतालमा आधारित लैङ्गिक हिंसा सम्बन्धी एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्र स्रोत साधन सम्पन्न नहुनु, साथै हिंसापीडितहरुका लागि पुर्नस्थापना गृह तथा मनोसामाजिक विमर्श केन्द्रहरु पर्याप्त नभएको ।

❖ आत्महत्याको घटनाहरुमा वृद्धि हुँदै जानुका साथै मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिहरुका लागि प्रदेश अन्तर्गतका सबै सरकारी अस्पतालहरुमा अन्तरंग सेवाको व्यवस्था नहुँदा सेवाग्राहीहरु महंगो शुल्क तिरेर निजी अस्पतालमा जानुपर्ने बाध्यता रहेको ।

❖ निशुल्क औषधी र स्वास्थ्य बिमा प्रभावकारी हुन नसकेको ।

❖ सामाजिक सञ्जालको दुरुपयोग मार्फत विभिन्न खालका हिंसाहरुमा बढोत्तरी भएको ।

❖ संघ, प्रदेश, जिल्ला तथा स्थानीय तहबाट उपभोक्ता अधिकारको सम्बन्धमा ऐनले प्रत्याभूत गरे बमोजिम प्रभावकारी अनुगमन हुन नसकेको ।

❖ मानव अधिकार सम्बन्धि पाँचौ राष्ट्रिय कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकेको ।

❖ ब्यवसाय र मानव अधिकार सम्बन्धि राष्ट्रिय कार्ययोजना (२०८०/८१-२०८४/८५) बमोजिम कार्ययोजना कार्यान्वयनको लागि अनुगमन तथा मुल्याङकनको लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समितिको व्यवस्था भए पनि प्रदेश र स्थानीय तहमा समिति गठन नभएको ।

❖ श्रम ऐनमा भएका व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुँदा नियमित रोजगारीमा रहेका बाहेक अन्य श्रमिकको अधिकार सुरक्षित हुन नसकेको ।

❖ ज्येष्ठ नागरिकहरु घर परिवारबाट उपेक्षित हुनुका साथै ज्येष्ठ नागरिक परिचय पत्र बमोजिम उपलब्ध हुने सेवा र सुविधाको कार्यान्वयन प्रभावकारी हुन नसकेको ।

❖ कानुनी जटिलताका कारण यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदायको पहिचान सहितको अधिकार उपयोगबाट बन्चित रहनु परेको ।

❖ एच.आई.भि. संक्रमित/लागू औषध प्रयोगकर्ताको लागि पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानमा भाइरल लोड मेशिनका लागि आवश्यक किट सम्बन्धित कम्पनीले उत्पादन बन्द गरेका कारण उक्त मेशिन प्रयोगबिहिन रहेको र परीक्षणका लागि काठमाण्डौं पठाउनु पर्ने बाध्यता रहेको ।

- ❖ कारागारको भौतिक अवस्था जीर्ण, क्षमता भन्दा बढि कैदीबन्दी हुँदा उनीहरुको आधारभूत अधिकारको उपभोगबाट बन्चित रहेका ।
- ❖ बिकासमा मानव अधिकारमूखि पद्दतिको अवलम्बन हुन नसकेको ।
- ❖ वातावरण प्रदुषण र जलबायु परिवर्तनको असरले बहुआयामिक मानव अधिकारको प्रचलनमा समस्या निम्त्याउनु ।

५.२.३ समस्या/चुनौती समाधानका सम्भावित उपायहरु

उल्लेखित समस्या, चुनौतिलाई सम्बोधन गर्नका लागि सम्बद्ध पक्षहरुले निम्नानुसारको कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- ❖ आयोगको प्रदेश कार्यालयलाई भवन उपलब्धताको लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरुसँग पहल गर्नुपर्ने ।
- ❖ कर्मचारीहरुलाई उत्प्रेरणा र क्षमता अभिबृद्धि सम्बन्धी कार्यक्रम र समान अवसरको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- ❖ आयोगलाई पर्याप्त मात्रामा स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- ❖ आयोगबाट भएका सिफारीसहरुको संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- ❖ महिला हिंसा तथा जातीय भेदभाव लगायतका कतिपय घटना उजूरी प्रक्रियामा नगई प्रलोभन र दबाबमा मिलापत्रतर्फ लैजान खोज्ने प्रवृति कायम नै रहेको हुँदा यसलाई निरुत्साहित गर्न पर्याप्त मात्रामा जनचेतना अभिबृद्धि गर्नुपर्ने ।
- ❖ अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्न पर्याप्त स्रोत साधनको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- ❖ विभिन्न कारणले उजूरी प्रक्रियामा आउन नसकेका घटनाहरुमा प्रहरी प्रतिवेदनका आधारमा कारवाही प्रक्रिया अगाडि बढाउनुपर्ने ।
- ❖ अनुसन्धानको प्रमुख जिम्मेवारी पाएको नेपाल प्रहरीलाई स्रोत साधन सम्पन्न गराउनुपर्ने साथै प्रदेशमा विधिबिज्ञान प्रयोगशालाको स्थापना गर्नुपर्ने ।
- ❖ प्रदेशका बिभिन्न स्थानीय तहहरुमा रहेका जोखिमयुक्त बस्ति स्थानान्तरणको लागि भु-गर्भ बिभागबाट अध्ययन भई सिफारिस भएका बस्तिहरु स्थानान्तरणको लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आवश्यक समन्वय र पहल गर्नुपर्ने ।
- ❖ विपद् व्यवस्थापनको लागि आवश्यक स्रोत साधन, तालिम लगायत यन्त्र उपकरणको पर्याप्त व्यवस्थापन गर्नुपर्ने साथै विपद् पछिको प्रतिकार्य भन्दा विपद्को पूर्व तयारीमा ध्यान दिनुपर्ने ।
- ❖ भूमिहिन दलितलाई एक पटक बसोवास प्रयोजनको लागि भूमि उपलब्ध गराउने प्रकृया द्रुत गतिमा कार्यान्वयनमा लैजानुपर्ने ।
- ❖ बालवालिका माथि हुने शारिरीक दण्ड सजाय र यौनजन्य दुर्व्यवहार न्यूनिकरणका लागि विद्यालय तथा समुदायमा सचेतनामुलक कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ।

- बैदेशिक रोजगारीलाई व्यवस्थित, सुरक्षित र मर्यादित बनाउदै सो सँग सम्बन्धित प्रभावकारी सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने।
- अपाङ्गता परिचयपत्र लिनबाट बन्चित अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई स्थानीय तहहरुले आवश्यक समन्वय गरि परिचयपत्र वितरण गर्नुपर्ने साथै भौतिक संरचना, सुचना तथा संचार र न्यायमा पहुँच सुनिश्चित गर्नुपर्ने।
- पीडित र साक्षीको सुरक्षा, सूचनाको गोपनियतामा सम्बन्धित सरोकारवालाहरुले पर्याप्त ध्यान पुर्याउनु पर्ने।
- अस्पतालमा आधारित लैङ्गिक हिंसा सम्बन्धी एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्रलाई स्रोत साधन सम्पन्न गराई हिंसापीडितहरुका लागि पुर्नस्थापना गृह तथा मनोसामाजिक विमर्श केन्द्रहरुको स्थापना गर्नुपर्ने।
- आत्महत्याको घटनाहरुको कारण पहिचान गरी रोकथामका लागि विभिन्न सचेतनामूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्नुपर्ने साथै मानसिक स्वास्थ्य समस्या भएका व्यक्तिहरुका लागि प्रदेश अन्तरगतका सबै सरकारी अस्पतालहरुमा बहिरंग तथा अन्तरंग सेवाको सञ्चालन गर्नुपर्ने।
- सामाजिक सञ्जालको दुरुपयोग मार्फत विभिन्न खालका हिंसाहरुमा बढोत्तरी भएको पाइएकोले यसको नियमनको साथै कानूनी साक्षरता अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने।
- निशुल्क औषधी र स्वास्थ्य बिमा प्रभावकारी बनाउनुपर्ने।
- ब्यवसाय र मानव अधिकार सम्बन्धि राष्ट्रिय कार्ययोजना (२०८०/८१-२०८४/८५) बमोजिम प्रदेश र स्थानीय तहमा अनुगमन र मुल्याङ्कन समिति गठन गर्नुपर्ने।
- श्रम ऐनमा भएका व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी सबै श्रमिकको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने।
- ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनुपर्ने।
- भेदभावजन्य कानूनी व्यवस्थाहरुमा परिमार्जन र नयाँ कानूनको निर्माण मार्फत यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदायका नागरिकको अधिकार संरक्षित गर्नुपर्ने।
- वातावरण प्रदुषण र जलबायु परिवर्तनको असरले बहुआयामिक मानव अधिकारको प्रचलनमा समस्या निम्त्याएकोले समस्या न्यूनिकरण गर्नको लागि ठोस कदम चाल्नुपर्ने।
- यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक समुदाय र एच.आइ.भि. संक्रमितहरुको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने।
- कैदीबन्दीको आधारभूत मानव अधिकार सुरक्षित गर्नुपर्ने।

अनुसूची १: राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको पोखरा कार्यालय स्थापना (२०६२ वैशाख २१) पश्चात् यस कार्यालयमा दर्ता हुन आएका उजूरीको विवरण:

क्र.सं	अवधि	उजुरी संख्या
१	२०६२ वैशाख २१ देखि २०६२ चैत मसान्तसम्म	३२५
२	२०६३ वैशाख १ देखि २०६३ चैत मसान्तसम्म	२५०
३	२०६४ वैशाख देखि २०६४ चैत मसान्तसम्म	१४९
४	२०६५ वैशाख देखि २०६५ चैत मसान्तसम्म	११३
५	२०६६ वैशाख देखि २०६६ चैत मसान्तसम्म	५३
६	२०६७ वैशाख देखि २०६७ चैत मसान्तसम्म	३९
७	२०६८ वैशाख देखि २०६८ चैत मसान्तसम्म	४४
८	२०६९ वैशाख देखि २०६९ चैत मसान्तसम्म	१९
९	२०७० वैशाख देखि २०७० चैत मसान्तसम्म	२०
१०	२०७१ वैशाख देखि २०७१ चैत मसान्तसम्म	१२
११	२०७२ वैशाख देखि २०७२ चैत मसान्तसम्म	७
१२	२०७३ वैशाख देखि २०७३ चैत मसान्तसम्म	१३
१३	२०७४ वैशाख देखि २०७४ चैत मसान्तसम्म	१३
१४	२०७५ वैशाख देखि २०७५ चैत मसान्तसम्म	२३
१५	२०७६ वैशाख देखि २०७७ असार मसान्तसम्म	१६
१६	२०७७ साउन देखि २०७८ असार मसान्तसम्म	९
१७	२०७८ साउन देखि २०७९ असार मसान्तसम्म	१
१८	२०७९ साउन देखि २०८० असार मसान्तसम्म	३
१९	२०८० साउन देखि २०८१ असार मसान्तसम्म	४
२०	२०८१ साउन देखि २०८२ असार मसान्तसम्म	२
	जम्मा उजुरी संख्या	**१११५**

नोटः पोखरा कार्यालयबाट वुटवल उपक्षेत्रीय कार्यालयमा पठाईएका उजुरी संख्या २१२

अनुसूची २ निर्णयका लागि केन्द्रिय कार्यालय पठाईएका उजूरी संख्या

क्र.म	अवधि	संख्या
१	२०६६ भन्दा अगाडी	६७
२	२०६६ वैशाखदेखि चैतसम्म	४६
३	२०६७ वैशाखदेखि चैतसम्म	१३४
४	२०६८ वैशाखदेखि चैतसम्म	१६३
५	२०६९ वैशाखदेखि चैतसम्म	६५
६	२०७० वैशाखदेखि चैतसम्म	५४
७	२०७१ वैशाखदेखि चैतसम्म	५०
८	२०७२ वैशाखदेखि चैतसम्म	३३
९	२०७३ वैशाखदेखि चैतसम्म	३७
१०	२०७४ वैशाखदेखि चैतसम्म	१८
११	२०७५ वैशाखदेखि चैतसम्म	३५
१२	२०७६ वैशाखदेखि असारसम्म	२०
१३	२०७७ साउनदेखि असारसम्म	२६
१४	२०७८ साउनदेखि असारसम्म	२३
१५	२०७९ साउनदेखि असारसम्म	५५
१६	२०८० साउनदेखि असारसम्म	१३
१७	२०८१ साउनदेखि २०८२ असारसम्म	३६
	जम्मा	८७५

अनुसूची ३ जिल्लागत तथा विषयगत उजूरी विवरण

District	ICCPR	ESCR	CRC	CEDAW	MGW	Disappearance	CERD	CAT	CRPD	जम्मा
कास्की	१३	२	२	१	०	२२	०	६	०	४६
तनहुँ	०	०	०	०	०	७	०	०	०	७
लमजुङ	०	१	१	०	०	०	०	०	०	२
गोरखा	२	०	०	१	०	४	०	०	०	७
पर्वत	२	०	०	०	०	३	०	०	०	५
वाग्लुङ	०	४	०	०	०	४	०	३	०	११
नवलपुर	१	६	१	१	०	४	०	०	०	१३
मनाङ	०	१	०	०	०	१	०	१	०	३
मुस्ताङ	०	०	१	०	०	०	०	०	०	१
म्याग्दी	४	०	०	०	०	०	०	०	०	४
स्याङ्जा	१	०	०	०	०	३	०	०	०	४
जम्मा	२३	१४	५	३	०	४८	०	१०	०	१०३

जिल्लागत उजुरीहरु

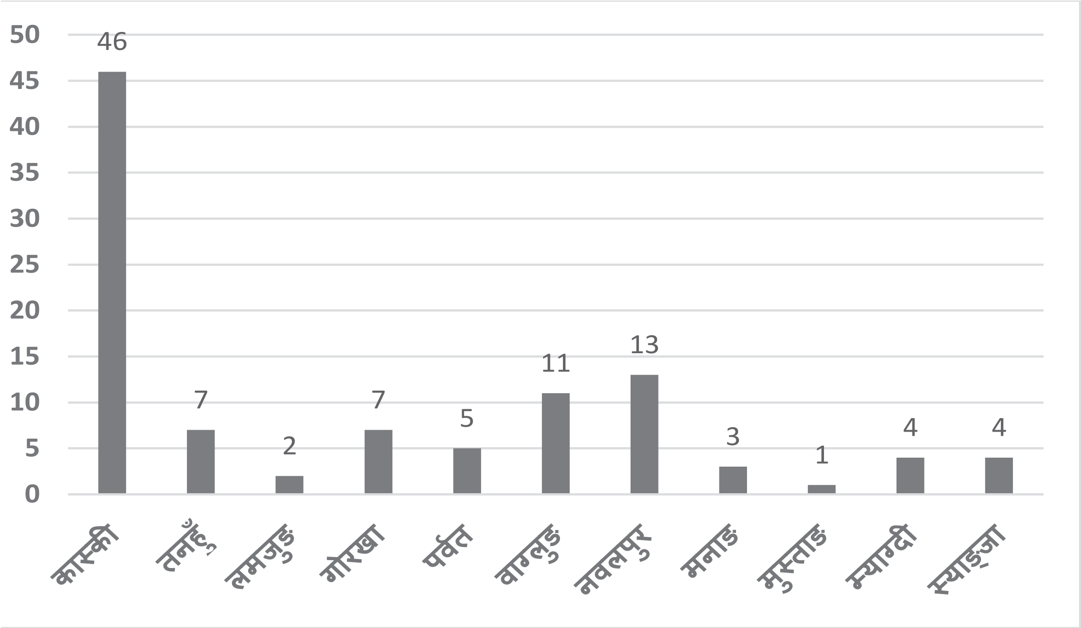

विषयगत उजुरीहरु

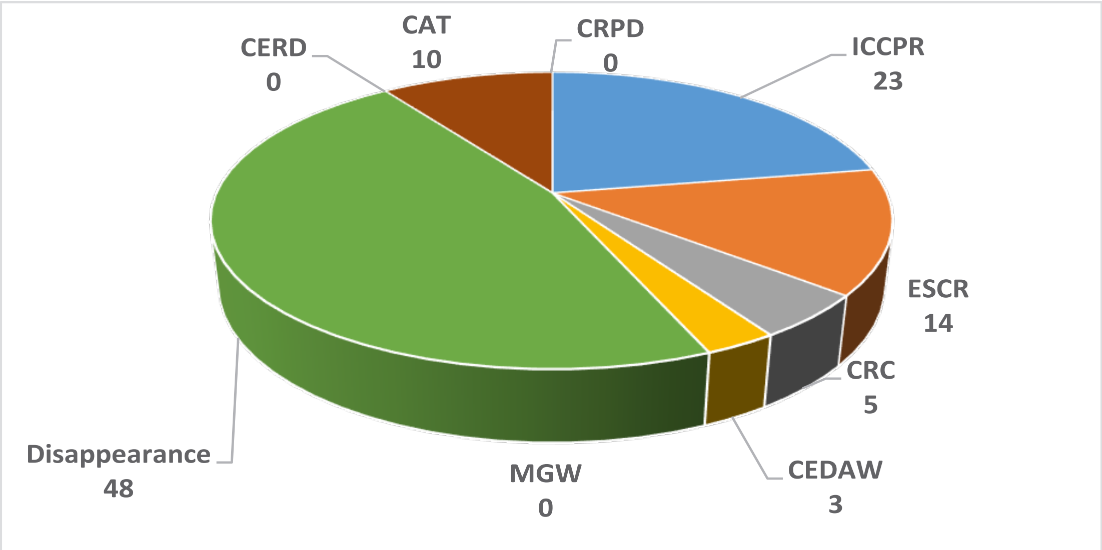

अनुसूची ४ : आ. ब २०८१/०८२ को अन्तिम फाँटबारी विवरण

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग [illegible] कार्यालय

कार्यालय कोड नं : [illegible]

खर्चको फाँटवारी

बजेट उपशीर्षक नम्बर: [illegible]

आयोजना/कार्यक्रम नाम: राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग (प्रशासनिक खर्च समेत)

आर्थिक वर्ष: २०८१/८२

महिना: साउन

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	प्राथमिक तह		द्वितीय तह		अन्तिम बजेट	यस महिना सम्मको निकासा	गत महिना सम्मको खर्च	यस महिनाको खर्च	यस महिना सम्मको खर्च	पेश्की	पेश्की बाहेक खर्च रकम	बाँकी बजेट
	स्रोत व्यहोर्ने निकाय	भुक्तानी विधि	स्रोत व्यहोर्ने निकाय	भुक्तानी विधि								
21111 पारिश्रमिक कर्मचारी					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
21121 पोशाक					[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
21132 महंगी भत्ता					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
21134 कर्मचारीको बैठक भत्ता					[illegible]	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	[illegible]
21213 योगदानमा आधारित निवृत्तभरण तथा उपदान कोष खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
21214 योगदानमा आधारित बीमा कोष खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22111 पानी तथा बिजुली					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22112 संचार महसुल					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22212 इन्धन (कार्यालय प्रयोजन)					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22213 सवारी साधन मर्मत खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22221 मेसिनरी तथा औजार मर्मत सम्भार तथा सञ्चालन खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22311 मसलन्द तथा कार्यालय सामाग्री					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]

Printed By: [illegible] Printed Date: Jul 17, 2025 10:54 AM Page 1/2

लेखा प्रमुख कार्यालय प्रमुख

खर्च/वित्तीय संकेत नम्बर / नाम	प्राथमिक तह		द्वितीय तह		अन्तिम बजेट	यस महिना सम्मको निकासा	गत महिना सम्मको खर्च	यस महिनाको खर्च	यस महिना सम्मको खर्च	पेश्की	पेश्की बाहेक खर्च रकम	बाँकी बजेट
	स्रोत व्यहोर्ने निकाय	भुक्तानी विधि	स्रोत व्यहोर्ने निकाय	भुक्तानी विधि								
22314 इन्धन - अन्य प्रयोजन					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22315 पत्रपत्रिका, छपाई तथा सूचना प्रकाशन खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22413 करार सेवा शुल्क					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	0.00
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	0.00
22522 कार्यक्रम खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22529 विविध कार्यक्रम खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22612 भ्रमण खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
22711 विविध खर्च					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	0.00
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	0.00
28142 घर भाडा					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार	01-नगद			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
जम्मा					[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]

स्रोतगत जम्मा

1100001-नेपाल सरकार/संघीय सरकार		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
	01-नगद	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]
जम्मा		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0.00	[illegible]	[illegible]

तयार गर्ने :
नाम : सुशिला खड्का
पद : लेखा अधिकृत
मिति :

पेश गर्ने :
नाम :
पद :
मिति :

प्रमाणित गर्ने :
नाम :
पद :
मिति :

लेखा प्रमुख कार्यालय प्रमुख

अनुसूची ५ कार्यक्रमका झलकहरु तस्विरमा

मानव अधिकार सम्बन्धि पाँचौ राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयनको अवस्था विषयक संयुक्त रुपमा आयोजना गरिएको अन्तरकृया कार्यक्रम

विपद् र मानव अधिकारका विषयमा अनुगमनको क्रममा म्याग्दीका प्रमुख जिल्ला अधिकारी लगायत कार्मचारीहरुसँग छलफल ।

बढ्दो लैङ्गिक हिंसा, यसले पारेको असर र कानुनी प्रावधान विषयक अन्तरक्रिया कार्यक्रम

स्ववियू निर्वाचनको सन्दर्भमा उमेद्वारसँग जानकारी लिँदै आयोगको अनुगमन टोली ।

मानव अधिकार रक्षकको अवस्था अध्ययनका क्रममा गण्डकी प्रदेशका मानव अधिकार रक्षक, नागरिक समाज तथा सञ्चारकर्मीहरूसँग छलफल।

कार्यालय निरीक्षणको क्रममा आयोगका सचिवज्यू सँग कार्यालयका कर्मचारीहरु ।

रास्वपाले गरेको आन्दोलनको अनुगमनको क्रममा आयोगको टोली

रास्वपाले गरेको आन्दोलनको अनुगमनको क्रममा आयोगको टोली

गण्डकी प्रदेश सभाका माननीय उप सभामुख, राष्ट्रिय दलित आयोगका माननीय अध्यक्ष, आदिवासी जनजाति आयोगका माननीय अध्यक्ष, काठमाडौं विश्वविद्यालयका प्राध्यापक डा. विपिन अधिकारीसँग आयोगको कार्यालयमा मानव अधिकारको विषयमा छलफल ।

आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालयको आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक गतिविधि पुस्तिका गण्डकी प्रदेशका माननीय मुख्यमन्त्री सुरेन्द्रराज पाण्डेज्यूलाई हस्तान्तरण गर्दै ।

आयोग गण्डकी प्रदेश कार्यालयको आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक गतिविधि पुस्तिका गण्डकी प्रदेशका माननीय प्रदेश प्रमुख डिल्लीराज भट्टज्यूसँग पेश ।

आयोगको प्रस्तावित विधेयक मस्यौदा उपर छलफल कार्यक्रम

७६ औं अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार दिवशका अवसरमा आयोजित प्रभातफेरी रयाली ।

एच. आइ. भी. संक्रमित नागरिकहरुको मानव अधिकार सम्बन्धी नीति संवाद कार्यक्रम ।

प्रहरी कारवाही र मानव अधिकार विषयमा आयोगबाट प्रहरी तालिम केन्द्रमा सहजिकरण ।

७६ औं अन्तराष्ट्रिय मानव अधिकार दिवशको अवसरमा आयोगका कर्मचारीहरु ।

मानव अधिकार आयोगको २५ औं स्थापना दिवसको अवसरमा उपस्थित सहभागीहरु

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, गण्डकी प्रदेश कार्यालय
नागरिक वडापत्र

सि. न.	सेवाको विवरण	आवश्यक प्रमाण	लाग्ने समय	दस्तुर	सेवा प्रदान गर्ने अधिकारी/कर्मचारी	गुनासो सुन्ने अधिकारी
१	उजुरी दर्ता	विवरण खुलेको निवेदन का साथ कुनै प्रमाण भए त्यसको प्रमाण र सूचना	तत्कालै	नलाग्ने	उजुरी शाखा/ मानव अधिकार अधिकृत	कार्यालय प्रमुख
२	उजुरीको प्रारम्भिक कारवाही	प्राप्त प्रमाण र सूचनाको आधारमा	आकस्मिक भए तुरुन्तै	नलाग्ने	उजुरीशाखा/मानव अधिकार अधिकृत	कार्यालय प्रमुख
३	घटनाको अनुसन्धान	उजुरीको आधारमा	सामान्य अवस्था भए उजुरी परेको सात दिनभित्र	नलाग्ने	विषयगत अधिकृत	कार्यालय प्रमुख
४	मानव अधिकारको अनुगमन	आयोगले स्वविवेकमा उजुरी लिई (SUO-MOTO) गर्न सक्ने	सत्यतथ्य पत्ता नलागेसम्म	नलाग्ने	विषयगत अधिकृत	कार्यालय प्रमुख
५	उजुरी सम्बन्धी सूचना पाउने	नियमित	नियमित भैरहने	नलाग्ने	सम्बन्धित मानव अधिकार अधिकृत/ उजुरी शाखा	कार्यालय प्रमुख
६	मानव अधिकार उल्लङ्घन सम्बन्धी सिफारिस	घटना विशेषमा	तत्कालै	नलाग्ने	आयोग	आयोग
७	मानव अधिकारको प्रवर्धन	उजुरी दर्ता नं. लिएर आफै उपस्थित हुने	(दिन मिल्नेसम्मका सूचना मात्र)	नलाग्ने	विषयगत अधिकृत वा कार्यालय प्रमुखले तोकेको कर्मचारी	कार्यालय प्रमुख
८	विभिन्न संघ-संस्थासँग समन्वय र सहकार्य	फोनबाट दर्ता नं. का आधारमा पनि लिन सकिने		छलफल बाट तय हुने	विषयगत अधिकृत वा कार्यालय प्रमुखले तोकेको कर्मचारी	कार्यालय प्रमुख
९	आयोगको प्रकाशन वितरण	प्रमाण सहितको फाईल	अवधारणा पत्रको आधारमा	मूल्य तोकिएको बाहेकमा नलाग्ने	मानव अधिकार स्रोत केन्द्र	कार्यालय प्रमुख
१०	स्रोत व्यक्ति उपलब्ध गराउने		अवधारणा पत्रको आधारमा	नियमानुसार	कार्यालय प्रमुख वा निजले तोकेको कर्मचारी	
११	मानव अधिकार तालिम	स्रोत साधनको आधारमा	तत्कालै	नलाग्ने	कार्यालय प्रम्ख वा निजले तोकेको कर्मचारी	कार्यालय प्रमुख
१२	आर्थिक कारोबार	सहकार्य प्रस्ताव	कामको प्रकृति अनुसार		लेखा प्रमुख	कार्यालय प्रमुख
१३	प्रशासनिक काम	निवेदन	तालिमको प्रकृति अनुसार	नलाग्ने	लेखा÷प्रशासन प्रमुख	कार्यालय प्रमुख
१४	सूचनाको हक सम्वन्धी जानकारी	निवेदन	विल पेस गरेको मितिले एक हप्ता	नलाग्ने	सुचना अधिकारी	कार्यालय प्रमुख

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा

केन्द्रीय कार्यालय

हरिहर भवन, पुल्चोक, ललितपुर

फोन : ०१–५०१००१५, (हटलाइन : ०१–५०१००००)

फ्याक्स : ०१-५४४७९७३, पोष्ट बक्स नं. ९१८२, काठमाडौं, नेपाल

ई-मेल : nhrc@nhrcnepal.org

प्रदेश कार्यालयहरू :

कोशी प्रदेश कार्यालय, विराटनगर

फोन : ०२१-५१२९३१, ५९०९९३, फ्याक्स : ०२१-५१११००

ई-मेल : nhrcbrt@nhrcnepal.org

मधेश प्रदेश कार्यालय, जनकपुर

फोन : ०४१-५९०३१३/१४, फ्याक्स : ०४१-५९०३१५

ई-मेल : nhrcjnk@nhrcnepal.org

बागमती प्रदेश कार्यालय, हेटौडा

फोन : ०५७-५९१२११, ५९१३११ फ्याक्स : ०५७-५९१३११

ई-मेल : nhrcsnp@nhrcnepal.org

गण्डकी प्रदेश कार्यालय, पोखरा

फोन : ०६१–५८६०५९/५८६०८१, ९८५६०२६९७७, फ्याक्स : ०६१–५३५८७५

ई-मेल : nhrcpkr@nhrcnepal.org or nhrcpkr@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश कार्यालय, बुटवल

फोन : ०७१-४१०१७५, फ्याक्स : ०७१-४१०१७६

ई-मेल : nhrcbtl@nhrcnepl.org

कर्णाली प्रदेश कार्यालय, वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत

फोन : ०८३-५९०२२४, फ्याक्स : ०८३-५९०२२४

ई-मेल : nhrcskt@nhrcnepal.org

सुदूरपश्चिम प्रदेश कार्यालय, धनगढी

फोन : ०९१-५२५६२१, ५२५६२२, फ्याक्स : ०९१-५२५६२३

ई-मेल : nhrcdhn@nhrcnepal.org

प्रदेश शाखा कार्यालयहरू

कोशी प्रदेश शाखा कार्यालय, दिक्तेल

फोन : ०३६-४२०२८४

ई-मेल : nhrckht@nhrcnepal.org

लुम्बिनी प्रदेश शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज

फोन : ०८१-५३६७०७, ५३६७०८, फ्याक्स,०८१-५३६७०६

ई-मेल : nhrcnpj@nhrcnepal.org

कर्णाली प्रदेश शाखा कार्यालय, जुम्ला

फोन : ०८७-५२०२२२

ई-मेल : nhrcjum@nhrcnepal.org